

UK PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka

Diplomová práce

Téma: Reálie v učebnicích češtiny pro cizince

Realia in Textbooks of Czech for Foreigners

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Pavla Chejnová, Ph. D.

Vypracovala: Marie Bukáčková
Gen. Janouška 847, Praha 9, 198 00
ČJ-NJ
Prezenční studium

2013

UK PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka

Prohlášení o samostatném zpracování DP

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury. Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze DP je identická s její tištěnou podobou.

V Praze dne:.....

.....
Marie Bukáčková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí své práce PhDr. Pavle Chejnové, Ph. D. za vedení a řadu cenných rad při psaní práce. Také bych ráda poděkovala Mgr. Dagmar Píšové z jazykové školy CZ Lingua, která mi laskavě zapůjčila materiály potřebné pro napsání této práce. V neposlední řadě děkuji také rodině a přátelům za jejich podporu.

Resumé

Tato práce se snaží popsat a shrnout, s jakými informacemi o české politice, geografii, historii, sportu, kultuře, české povaze a chování se setkává cizinec ve vybraných učebnicích češtiny pro cizince. Cílem práce je zjistit, zda a jakým způsobem tyto informace odpovídají zjištěním, která v souvislosti s českou kulturou i obecně s rozdílností národních kultur učinili někteří vědci.

Cílem je přinést informace o tom, jakým způsobem se ve vybraných učebnicích projevuje odstup od autorit, jak je prezentována role mužů a žen, jak jsou v učebnicích zobrazováni lidé z hlediska věku, jestli se projevuje více soutěživost nebo kooperace, jakým způsobem je prezentováno české etnikum, jaký je pohled na vlastní historii, jaký je obraz cizince v učebnicích a jak je prezentována česká kultura.

Práce si klade otázku, zda způsob a obsah předkládaných informací o české kultuře může být srozumitelný pro cizí etnika, která se v současné době na území České republiky žijí a český jazyk si osvojují.

Diese Arbeit bemüht sich zu beschreiben und zusammenfassen, welche Informationen über die tschechische Politik, Geographie, Geschichte, über den Sport und Kultur und über den tschechischen Charakter kann man in ausgewählten Lehrbüchern Tschechisch für Ausländer finden.

Das Ziel ist solche Informationen zu bringen, die eine bestimmte Aussage über den Abstand von Autoritäten in der Gesellschaft bringen. Weiter wird hier beschreiben, was für eine Menschen die Lehrbücher darstellen, ob junge oder ältere. Die Frage ist auch, ob in diesen Büchern mehr die Kooperation oder die Kampfgeist unterstützt wird. Andere Fragen sind: Wie werden hier die Tschechen präsentiert, wie sehen sie ihre eigene Geschichte, welche Informationen über die tschechische Kultur werden den Schülern vorgestellt und wie wird hier die Person des Ausländers präsentiert.

Diese Arbeit stellt sich die Frage, ob die Art und Weise der Darstellung solcher Informationen über die tschechische Kultur auch für die Leute aus anderen Nationen verständlich sein kann, die in dieser Zeit in der Tschechischen Republik leben und die tschechische Sprache lernen.

Obsah

Seznam zkratek	16
Úvod	9
1 Metodologie	10
2 Vymezení reálií	12
3 Kulturní dimenze	14
3.1 Geert Hofstede	14
3.2 Dimenze národní kultury	15
3.2.1 Mocenský odstup (Power distance – PDI)	16
3.2.2 Individualismus versus kolektivismus (Individualism versus Collectivism – IDV) ..	17
3.2.3 Maskulinita versus femininita (Masculinity versus Femininity – MAS)	17
3.2.4 Tendence vyhýbat se nejistotě (Uncertainty Avoidance – UAV)	18
3.2.5 Dlouhodobá versus krátkodobá orientace (The Long-term Orientation – LTO) ..	18
3.2.6 Požitek versus omezování (Indulgence versus Restraint - IVR)	19
3.3 Kulturní dimenze a Česká republika	19
3.4 Fons Trompenaars	20
3.4.1 Individualismus versus kolektivismus	21
3.4.2 Univerzalizmus versus partikularismus	21
3.4.3 Neutralita versus emocionalita	22
3.4.4 Specifičnost versus difuznost	22
3.4.5 Orientace na přisuzování versus orientace na dosahování	23
3.4.6 Následný čas versus synchronní čas	23
3.4.7 Vnitřní versus vnější kontrola	24
3.5 Další názory na kulturní rozdíly	24
4 Interkulturní komunikace	26
4.1 Situace imigrantů	27
4.2 Problém akulturace	27
4.3 Předsudky a stereotypy	29
4.3.1 Autostereotypy Čechů	30

4.3.2	Stereotypy Čechů o jiných národech	30
4.3.3	Český charakter z pohledu cizinců	32
4.4	Psychologická charakteristika Čechů	33
4.4.1	Národní povaha podle Emanuela Chalupného.....	33
4.4.2	Další pohledy na českou povahu	35
5	Mezikulturní komunikace	37
5.1	Neverbální komunikace.....	38
5.2	Vyjadřování emocí.....	39
5.3	Gender	39
5.4	Etnofaulismy.....	40
5.5	Zdvořilost	40
5.5.1	Pozitivní a negativní zdvořilost	41
5.5.2	Zdvořilost v českém jazyce.....	42
5.5.3	Zdvořilost v mezinárodní komunikaci	42
6	Praktická část	44
6.1	Aspekty sledované v učebních materiálech.....	44
6.2	Jazykové úrovně dle SERR	44
6.3	Charakteristika a výběr použitých učebnic	46
6.3.1	Tschechisch Schritt für Schritt.....	47
6.3.2	Česky krok za krokem 2.....	48
6.3.3	Čeština Expres.....	48
6.3.4	Čeština pro azylanty A1 a A2.....	48
6.4	Reálie v učebnicích	49
6.5	Informace z oblasti politiky	49
6.6	Informace z oblasti geografie	51
6.7	Informace z oblasti kultury	55
6.8	Informace z oblasti historie	58
6.9	Informace z oblasti sportu a volného času	61
6.10	Oblast chování a sociokulturní kontext jazyka.....	63
6.10.1	Jak se projevuje odstup od autorit.....	64
6.10.2	Zdvořilost	69
6.10.3	Prezentace mužů a žen a jejich profese	72

6.10.4	Soutěživost versus kooperace.....	78
6.10.5	Postavy v učebnicích z hlediska věku	81
6.10.6	Prezentace cizího etnika	84
6.10.7	Prezentace českého etnika	87
6.10.8	Jak se projevují dimenze národní kultury v učebnicích češtiny pro cizince	92
6.10.9	Jak se projevují charakteristiky české kultury v učebnicích češtiny pro cizince...	94
6.11	Shrnutí analýzy jednotlivých učebnic	96
6.11.1	Shrnutí analýzy – Čeština Expres.....	97
6.11.2	Shrnutí analýzy – Tschechisch Schritt für Schritt.....	98
6.11.3	Shrnutí – Česky krok za krokem 2	101
6.11.4	Shrnutí – Čeština pro cizince a azylanty 1 a 2	104
7	Způsob prezentace reálií	106
8	Závěr.....	108
	Použitá literatura	112
	Přílohy	114
	Příloha A: Kulturní dimenze a národnosti žijící v ČR	115
	Slovensko	115
	Polsko.....	116
	Vietnam.....	117
	Německo.....	118
	Rusko.....	119
	Bulharsko	120
	Čína.....	121
	Spojené státy americké	122
	Příloha B: Rozhovor s učitelem češtiny pro cizince	124

Seznam zkratek

Tschechisch Schritt für Schritt	SS
Česky krok za krokem 2	KK
Čeština Express	EX
Čeština pro azylanty 1 a 2	AZ

Úvod

V České republice žije čím dál větší procento cizinců a přibývá také těch, pro které je nutností učit se český jazyk jako jazyk druhý. Tito lidé často pochází z výrazně odlišných kultur a osvojování si jazyka je u nich nerozlučně spjata s poznáváním zákonitostí, zvyků a způsobů myšlení českého národa. Každý národ má své specifické způsoby chování a přemýšlení. Taková národní specifika odráží i národní literatura. Jedním z prvních textů, se kterými se cizinec seznámí, je jazyková učebnice. Tyto materiály kulturní odlišnosti do určité míry také odráží. Mohou cizinci vstup do nové kultury zjednodušit nebo i naopak.

Cílem této práce je podat ucelenou zprávu o tom, jaké informace, týkající se Čechů, české historie, přírody, politiky, sportu a kultury, se objevují ve vybraných učebnicích. Cílem této práce také je popsat, s jakými informacemi o národní kultuře se cizinec při studiu českého jazyka setkává, a zda tyto informace odpovídají zjištěním, která v souvislosti s českou kulturou i obecně s rozdílností kultur učinili někteří vědci. V první části práce se zabývám teoretickými východisky. Jedním z nejdůležitějších pramenů jsou názory a teorie Geerta Hofstede, který provedl rozsáhlý výzkum rozdílnosti kultur a specifikoval několik dimenzí, podle kterých je možné klasifikovat každé společenství. Dále zmiňuji kulturní dimenze podle Fons Trompenaarse. Pro přehlednost jsou zde uvedeny výsledky zkoumání dimenzí G. Hofstede pro jednotlivé národnosti, které žijí v České republice a budou pravděpodobně těmi, kteří učebnice češtiny pro cizince používají. Dalším teoretickým zdrojem jsou dílčí výzkumy českých odborníků, kteří se zabývají vztahy jednotlivých národností v jednom státě a českou národní povahou.

Výsledky tohoto výzkumu jsou srovnávány se zjištěními provedenými při analýze učebnic. Předmětem analýzy je to, jakým způsobem se projevuje odstup od autorit, jak je prezentována role mužů a žen, jak jsou v učebnicích zobrazováni lidé z hlediska věku, jestli se projevuje více soutěživost nebo kooperace, jakým způsobem je prezentováno české etnikum a jaký je obraz cizince v učebnicích.

1 Metodologie

Tato práce se zabývá českými reáliemi, které jsou obsaženy ve vybraných učebnicích češtiny pro cizince. Předmětem analýzy jsou čtyři učebnice, které se používají pro výuku češtiny pro cizince v České republice.

První část práce obsahuje vymezení reálií a zabývá se teoretickými východisky převzatými z několika publikací. Je zde vysvětlováno pojetí kulturních dimenzí podle Geerta Hofstedeho, který definoval kulturní dimenze jako určitá kritéria, ve kterých se odlišují všechna společenství. Popis kulturních dimenzí je doplněn o údaje, které G. Hofstede změnil a stanovil pro jednotlivé národy. Práce uvádí tyto hodnoty u českého národa a u národů, jejichž příslušníci v České republice žijí, a jsou tak těmi, kterým jsou učebnice češtiny pro cizince určeny.

Jiným teoretickým východiskem jsou kulturní dimenze, které stanovil Fons Trompenaars. Tyto informace jsou doplněny pro srovnání. Vzhledem k tomu, že téma práce je úzce spjato s českou kulturou, teoretická část se zabývá mimo jiné pracemi českých odborníků. Kulturními rozdíly a specifiky se zabývá J. Průcha, P. Chejnová nebo E. Chalupný. Údaje z jejich publikací, které vypovídají o české společnosti, o rozdílech v chování a chápání Čechů a cizinců, jsou připojeny v závěru teoretické části.

Druhá praktická část práce obecně popisuje vybrané učebnice češtiny pro cizince. Následující kapitoly shrnují vždy určitý druh informací z oblasti reálií. Údaje z jednotlivých učebnic jsou uváděny postupně a na konci každé kapitoly je shrnutí získaných informací a porovnání učebnic mezi sebou. Tyto oblasti analýzy učebnic jsou: politika, geografie, kultura, historie, sport, chování a sociokulturní aspekt. Oblast chování zkoumá odděleně ještě vztah k autoritám, zdvořilost, způsob prezentace mužů a žen a jejich profese, soutěživost a kooperaci, postavy v učebnicích z hlediska věku, prezentaci cizího etnika a prezentaci vlastního českého etnika. V závěru práce jsou shrnuta jednotlivá zjištění a ta jsou porovnávána s výsledky některých výzkumů G. Hofstedeho a českých odborníků.

Zároveň je posuzována relevantnost zaměření učebnic vzhledem k převažujícím etnikům žijícím na území České republiky.

2 Vymezení reálií

Reálie jsou souhrnným označením pro takové informace, které vypovídají o tom, co je v určitém národě nebo státním celku jedinečné. V kontextu výuky cizího jazyka bývají označovány jako jazykové reálie nebo lingvoreálie. Tato specifika se týkají oblasti politiky, geografie, historie, kultury, stravování a věcí každodenního života. Pro příslušníky daného národa bývá často obtížné reálie specifikovat, neboť je vnímají jako normální a přirozenou součást života. Tyto rozdíly jsou někdy zřejmější cizincům, kteří se s danou kulturou seznamují. Zpravidla bývá velmi obtížné reálie přeložit do jiného jazyka.

Reálie jsou neodmyslitelně spjaty s jazykem. Když se učíme cizí jazyk, zároveň s ním se seznamujeme i se specifiky cizího národa. Učebnice mohou být nástrojem, jak studenty seznámit s cizí kulturou. Vzhledem k tomu, že k účinnému porozumění jinému národu nestačí umět jejich jazyk, je potřeba rozumět i způsobu života a chování lidí. Z tohoto důvodu je v každé učebnici cizího jazyka obsaženo množství informací z oblasti reálií.

Tato práce dělí reálie na informace z oblasti přírody a geografie. Zabývá se tím, s jakými oblastmi jsou studenti seznamováni, jaké přírodní a klimatické podmínky, typické pro Českou republiku, jsou popisovány. Dalším okruhem jsou údaje z politického uspořádání, státního zřízení, státní správy a politických zvyklostí občanů České republiky. Významnou součástí reálií jsou dějiny daného národa, jeho starší i nedávná minulost, kultura a umění a sport a způsob trávení volného času.¹

Poslední a nejobsažnější kapitolou z oblasti reálií je způsob chování, který je v České republice považován za běžný. Vzhledem k tomu, že tato část reálií je poměrně významná a pro cizince je nejtěžší jí porozumět, je jí v této práci věnováno více místa než jiným oblastem. Informace o chování a sociokulturním kontextu, tzn. o kulturních specifikách národa, jsou zde pro přehlednost děleny do několika

¹ PRŮCHA, J. Česko-anglický pedagogický slovník. Praha. Jarmila Lachmannová. 2007. ISBN 8086078507

kategorií. Sociokulturní kontext je chápán jako soubor informací, které vypovídají o českém chování, vztazích, životě ve společnosti, myšlení a vyjadřování. Zkoumané kategorie jsou odstup od autorit, tj. jak jsou vnímáni lidé v pozici autorit v české společnosti, vztah mužů a žen a jejich role, přístup k dětem a seniorům a jejich charakteristika, zdvořilost obvyklá a očekávaná v českém prostředí, převaha spolupracujícího nebo soutěživého chování ve společnosti, pohled na příslušníky cizího etnika a pohled Čechů na vlastní národ. Informace o chování, zjišťované z učebnic češtiny, jsou porovnávány s výsledky výzkumů kulturních specifík národů, které prováděl a publikoval Geert Hofstede.

Tato práce se zabývá všemi z uvedených druhů českých reálií, které se objevují ve vybraných učebnicích češtiny pro cizince.

3 Kulturní dimenze

Teorie kulturních dimenzí se snaží pomocí rozsáhlých výzkumů dát odpověď na otázku, čím se jednotlivé kultury, národy a etnika liší. Byla zformulována určitá kritéria, která lze aplikovat na lidská společenství.

3.1 Geert Hofstede

Sociolog Geert Hofstede se narodil roku 1928 v Haarlemu. Nejprve studoval technickou univerzitu v Delftu, poté získal na univerzitě v Groningen doktorát ze sociální psychologie. Vědcem známým po celém světě se stal díky výzkumu, který prováděl v pobočkách nadnárodní společnosti IBM, kam nastoupil v 60. letech a kde se začal věnovat výzkumu postojů a hodnot zaměstnanců. Výzkum, který probíhal celosvětově a zahrnul 40 odlišných kultur, nakonec publikoval v roce 1980 ve své knize *Cultural Consequence*. V této publikaci také poprvé představil své pojetí kulturních dimenzí. Mezi jeho nejznámější díla také patří kniha *Cultures and Organizations: Software of the Mind* (New York, McGraw-Hill, 2004). Hofstede v ní připodobňuje kulturu k určitému softwaru mysli, naprogramování mysli. Tvrdí, že lidé myslí, jednají a prožívají emoce v rámci, který jim určilo jejich sociální prostředí. Toto naprogramování mysli způsobuje problémy při chápání chování lidí z jiných kultur. Tyto bariéry jsou podle Hofstedeho přítomny ve všech sférách života. Lidé mají možnost se z těchto mezí vymanit, ale jen velmi omezeně, protože jejich myšlení bude vždy ovlivněno jejich minulostí, rodinným prostředím, výchovou na školách a způsobem myšlení lidí, se kterými vyrůstali. Podle Hofstedeho teorie největší kulturní rozdíly mezi národy lze spatřovat v jejich hodnotách, které jsou ovlivňovány množstvím věcí, minulostí, historií, náboženstvím a vědeckými teoriemi.²

²HOFSTEDE, G. *Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. Praha: UK FF, 1999

3.2 Dimenze národní kultury

Geert Hofstede nebyl prvním vědcem, který se rozhodl zkoumat rozdíly mezi kulturami. V roce 1954 sociolog Axel Inkeles a psycholog Daniel Levinson publikovali studii anglicky psané literatury o národní kultuře. Navrhovali obecné základní problémy, které mají důsledky pro fungování společností a jedinců, kteří v ní žijí. Tyto problémy byly definovány jako vztah k autoritě, sebepojetí jedince ve vztahu ke společnosti, chápání mužskosti a ženskosti, způsoby zacházení s konflikty a zvládání citů a agrese. Geert Hofstede o dvacet let později studoval hodnoty velkého množství zaměstnanců firmy IBM. Provádět výzkum národních hodnot u specializované skupiny mělo tu výhodu, že posuzovaní lidé si byli podobní skoro ve všech ohledech kromě národnosti. Díky tomu jsou v jejich odpovědích národnostní rozdíly velmi zřetelné. Tento výzkum odhalil problémy v oblastech sociální nerovnosti, vztahu k autoritě, vztahu mezi jednotlivcem a skupinou, v pojetí mužskosti a ženskosti, ve způsobech nakládání s nejistotou. Způsoby nakládání s nejistotou se úzce vztahují ke zvládání agrese a vyjadřování citů. Výsledky výzkumu se téměř shodovaly s myšlenkami Inkelese a Levinsona. Tuto typologii ověřil Hofstede ještě podobným výzkumem zaměstnanců jiné firmy, výsledky byly podobné. Od té doby ověřovalo zmíněnou teorii o dimenzích kultury mnoho jiných, např. Merrittův výzkum u pilotů z roku 1998 nebo výzkum u bankovních úředníků, který provedl van Nimwegen. Nejsilněji byla potvrzena dimenze individualismu.

Národní dimenze kultury studují to, jak jsou hodnoty na pracovišti ovlivněny kulturou. Hofstede analyzoval data z více než 70 zemí v rozmezí let 1967 až 1973. Jako zaměstnanec firmy IBM sbíral data z více než 116 tisíc dotazníků manažerů IBM z různých zemí. Později doplňoval další data, ve vydání knihy *Cultures and Organizations: Software of the Mind* z roku 2010 se už objevují údaje z 76 zemí. Hodnoty, kterými se od sebe liší různé země, se dají statisticky rozčlenit do čtyř kategorií. Tyto kategorie nazývá Hofstede „dimenze národní kultury“. V roce 1991 přidal Michael Bond na základě mezinárodní studie mezi studenty i pátou kategorii Long-term Orientation (LTO), dlouhodobá orientace. V roce 2010 byly tyto kategorie doplněny ještě o šestou dimenzi. Michael Minkov formuloval dimenzi Indulgence versus Restraint (IVR), požitek versus omezování. Hodnoty dimenzí jednotlivých zemí jsou relativní. Společnosti jsou srovnávány mezi sebou, bez

srovnání jsou tyto výsledky bezvýznamné. Hodnoty dimenzí, skóry, by měly být poměrně neměnné v průběhu desetiletí a indexy jsou v hodnotách od 0 (nejnižší výsledek) až po hodnotu 100 a v některých případech i více. Dimenze mají charakter kontinua, které má dva obsahově protikladné póly. Lze měřit pozici každé země na každé jednotlivé dimenzi, což umožňuje kvantitativně zmapovat míru výskytu dané charakteristiky v zemi a vzájemně jednotlivé země porovnávat. Na základě kombinací určitých dimenzí lze také zjistit, zda u určitých zemí neexistují shodné kombinace některých kulturních charakteristik, a odhalit tak skupiny zemí s podobným obsahem kultury. Hodnoty dimenzí mají souvislost také s jinými jevy ve společnosti. Např. individualismus koreluje s národním bohatstvím, mocenský odstup koreluje s nerovností příjmů, maskulinita negativně koreluje s procentem žen v demokraticky volených vládách, vyhýbání se nejistotě koreluje se zákonnými povinnostmi občanů v rozvinutých zemích nosit u sebe průkaz totožnosti. Dlouhodobá orientace jde ruku v ruce se školními výsledky v mezinárodních srovnáních. Čím dlouhodobější orientace, tím je ve společnosti kladen větší důraz na výkon ve škole a děti z takových kultur dosahují lepších výsledků.³

3.2.1 Mocenský odstup (Power distance – PDI)

Tato dimenze popisuje míru, v jaké obyvatelé, instituce a organizace v určité zemi očekávají a akceptují, že moc je rozdělena nerovnoměrně. Mocenský odstup vystihuje sociální distanci mezi lidmi nestejného společenského postavení, např. mezi vedoucími pracovníky a podřízenými zaměstnanci, mezi učiteli a žáky apod. Důležité je, jak společnost nakládá s nerovností mezi lidmi. Tato dimenze popisuje, jak velká je ve společnosti úcta k autoritám a kdo je za autoritu považován. Lidé ve společnostech s velkým mocenským odstupem přijímají takové uspořádání, ve kterém má každý své místo. Zároveň toto místo nepotřebuje žádné další

³

PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004
HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999

zdůvodnění. Ve společnostech s malým mocenským odstupem lidé usilují o rovnoměrné rozdělení moci a vyžadují vysvětlení, pokud je moc rozdělena nerovnoměrně.⁴

3.2.2 Individualismus versus kolektivismus (Individualism versus Collectivism – IDV)

Tato dimenze vyjadřuje míru závislosti jednotlivce na kolektivu a míru volnosti pro jeho vlastní iniciativu. Individualistické společnosti jsou takové společnosti, ve kterých jsou vazby jednotlivců na kolektivy uvolněné. Očekává se, že se lidé postarají jen sami o sebe a o svoji nejbližší rodinu. V kolektivistických společnostech jsou vazby ve společnosti pevnější a jednotlivci mohou očekávat, že se jejich příbuzní nebo ostatní členové jejich vlastních skupin o ně postarají výměnou za jejich bezpodmínečnou loajalitu. V takových společnostech se jedinec podřizuje pro dobro společnosti. Tyto rozdíly se projevují v soutěživosti a v týmové práci.⁵

3.2.3 Maskulinita versus femininita (Masculinity versus Femininity – MAS)

Maskulinita vyjadřuje zastoupení a vliv „mužského“ prvku v hodnotách společnosti. Jsou ceněny hodnoty jako výkon, hrdinství, asertivita. Úspěch je materiálně odměňován. Společnost je více soutěživá. Jako protiklad zastoupení „ženského“ prvku ve společnosti znamená upřednostňování hodnot, jako je spolupráce, slušnost, péče o slabé a důraz na kvalitu života. Společnost s převahou feminity je více orientována na solidaritu, konflikty se řeší dohodou.

⁴ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK, 1999

⁵ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK, 1999

3.2.4 Tendence vyhýbat se nejistotě (Uncertainty Avoidance – UAV)

Tato dimenze popisuje míru, v jaké se příslušníci kultury cítí ohroženi nejistými či neznámými situacemi. Důležitou charakteristikou je, jak se společnost vypořádává s faktem, že budoucnost je vždycky nejistá – máme zkusit řídit budoucnost nebo ji máme jen nechat přijít? Země, ve kterých je velká tendence vyhýbat se nejistotě, mají většinou pevná pravidla chování a při setkání s neobvyklým chováním a nezvyklými myšlenkami jsou velmi netolerantní. V zemích se slabou tendencí vyhýbat se nejistotě vládou uvolněnější postoje, ve kterých se nepřikládá takový význam regulaci pomocí principů.⁶

3.2.5 Dlouhodobá versus krátkodobá orientace (The Long-term Orientation – LTO)

Dlouhodobou orientaci lze chápat jako způsob, jakým se společnost vypořádává s hledáním hodnot. Společnosti s krátkodobou orientací mají obecně silný zájem na stanovení absolutní pravdy. Jsou normativní ve svém myšlení, projevují velký respekt k tradicím a poměrně malý sklon uchovávat finance a materiální věci pro budoucnost. Soustředí se na dosahování rychlých výsledků. Ve společnostech s dlouhodobou orientací lidé věří, že pravda závisí na situaci, okolnostech a na čase. Jsou schopni přizpůsobovat si tradice a měnit podmínky a mají sklon investovat a spořit. Jsou vytrvalí v dosahování výsledků. V některých kulturách je ceněna snaha o investici do budoucna, lidé jsou vedeni k tomu, aby si odpírali momentální požitky a šetřili. V jiných kulturách je běžné užívat si přítomnosti a neinvestovat. Tento index byl zkoumán později patnácti studenty Geerta Hofstedeho, kteří se zaměřili právě na východoasijské země, především na Čínu.⁷

⁶ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK, 1999

⁷ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK, 1999

3.2.6 Požitek versus omezování (Indulgence versus Restraint - IVR)

Požitek je typický pro společnost, která umožňuje poměrně bohaté uspokojení základní a přirozené potřeby lidí užívat života a bavit se. Společnost, ve které je výrazné omezování, potlačuje uspokojování potřeb. Lidé jsou vedeni k tomu, aby se nesoustředili na naplnění svých tužeb. Vládou zde přísné společenské normy a jejich nedodržování je společností trestáno.⁸

3.3 Kulturní dimenze a Česká republika

Výzkum týkající se kulturních dimenzí probíhal i v České republice. Pro ČR Hofstede prezentuje následující údaje. Mocenský odstup je v české společnosti poměrně velký, dosahuje skóru 57. Míra individualismu je poměrně vysoká, skór 58, a míra maskulinity také, skór 57. Míra obav z rizika je velmi vysoká, skór 74, a orientace na dlouhodobé cíle naproti tomu s hodnotou 13 celkem malá. Později došlo na území ČR ještě k několika výzkumům, které navazovaly na Hofstedeho teorii. Šetření, které bylo zaměřeno na zjišťování kulturních dimenzí u pedagogických pracovníků regionálního školství, se uskutečnilo na Moravě a z analýzy 691 odpovědí byly zjištěny hodnoty, které se téměř shodují s výzkumy Hofstedeho. Mocenský odstup dosáhl hodnoty 40 a vyhýbání se nejistotě 88. Odstup od autorit se projevil jako nižší než u Hofstedeho.⁹ Další výzkum, který prováděla Pavla Chejnová, použil jako vzorek 60 studentů českého jazyka a 68 studentů učitelství pro 1. stupeň ZŠ. Respondenti patřili do věkové kategorie 22-25 let. Zjišťoval se pohled studentů na českou kulturu. Skupina byla vybrána také proto, že získala většinu svých kulturních zkušeností až po roce 1989. Co se týká odstupů od autorit, mezi studenty převažuje názor, že v České republice je odstup od autorit malý, čímž se naše republika přibližuje západnímu trendu. Česká kultura se nachází někde na přechodu mezi individualismem a kolektivismem. Podle názoru

⁸ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK, 1999

⁹ Světlík, 2003, in: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie. Praha: Portál, 2004, str. 84

studentů v naší kultuře převažuje individualismus, ve školském prostředí se ale stále projevuje model kolektivismu, kdy žáci sami zřídka kdy něco iniciují, snaží se nevybočovat z řady a panuje mezi nimi spolupráce, učitel je často považován za společného nepřítele. Podle tohoto výzkumu převažuje v české kultuře spíše soutěživost, tedy mužský princip. Bylo také zjištěno, že ve společnostech, které se riziku vyhýbají pouze v malé míře, nejsou sice předpisy tak posvátné a důležité, ale jsou více dodržovány. Studenti řadí českou společnost mezi společnosti se silnou tendencí vyhýbat se riziku, mezi společnostmi, kde je velká míra obav. Podle těchto zjištění postupuje česká kultura směrem k individualismu a dochází k posunu směrem ke snižování vlivu autority na komunikaci.

3.4 Fons Trompenaars

Vedle Geerta Hofstedeho patří mezi vlivné osobnosti na poli studia kultur Holanďan Fons Trompenaars. Studoval ekonomii na Free University of Amsterdam a dosáhl titulu na Wharton School, University of Pennsylvania. Zabýval se rozdíly v koncepcích organizační struktury v odlišných kulturách. V roce 1981 začal pracovat v nadnárodní společnosti Shell, kde také našel materiál pro svůj pozdější výzkum. V roce 1989 založil Centrum studií mezinárodního obchodu (Centre for International Business Studies). Tato společnost v roce 1998 změnila jméno na TrompenaarsHampden-Turner. Při svých výzkumech pracoval se společnostmi Shell, Philips, Motorola, Mars, Heineken, General Motors a Nike. Byl zařazen mezi Thinkers 50, což znamená mezi padesát nejvýznamnějších postav managementu.

Podle Trompenarse je kultura „způsob, kterým skupina lidí řeší problémy a urovnává neshody.“ Každá kultura ukazuje své zvláštní způsoby, jak se lze s těmito problémy vypořádat, a tím se také liší od ostatních kultur. Při práci poradce v oblasti interkulturního managementu se setkal s britským filosofem Charlesem

Hampden-Turnerem. Společně vytvořili koncept sedmi kulturních dimenzí, které se navíc dají rozdělit do tří větších celků: podle způsobu, jakým spolu jednají lidé navzájem, podle způsobu, jak společnost nahlíží na čas, a podle postoje kultury k životnímu prostředí. Jako nejdůležitější vidí dimenzi chápání individualismu a kolektivismu a to, jakým způsobem chápe společnost čas. Pro zjištění kulturních charakteristik jednotlivých zemí z hlediska těchto dimenzí předkládal Trompenaars respondentům tvrzení a zjišťoval míru jejich souhlasu nebo nesouhlasu. Výzkumy byly prováděny počátkem 90. let 20. století a do výzkumu se zapojilo i tehdejší Československo. Dimenze, které formuloval Trompenaars, jsou individualismus versus kolektivismus, univerzalizmus versus partikularismus, neutralita versus emocionalita, specifická versus difúznost, orientace na přisuzování versus orientace na dosahování, následný čas versus synchronní čas a vnitřní versus vnější kontrola.

3.4.1 Individualismus versus kolektivismus

Tato dimenze navazuje na názory Geerta Hofstedeho. V silně individualistických zemích se lidé rozhodují sami za sebe a úspěch je považován za výsledek osobní péle, odvahy a talentu. Mezi takové země patří takzvané moderní společnosti, jako například Kanada, USA, Francie nebo Velká Británie. Kolektivistické kultury staví skupinu nad jedince. Úspěch není nikdy zásluhou jen jedné osoby, vždy se na něm podílí celá skupina, rozhodnutí se dělají také ve skupinách. Nejznámějším případem takové země je Japonsko.¹⁰

3.4.2 Univerzalizmus versus partikularismus

Univerzalistické národy se soustředí více na formální předpisy než na vztahy. Myslí si, že jejich hodnoty a způsob chování může být použitelný kdekoli na světě.

¹⁰ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

Vyznačují se silným egocentrismem, neberou v úvahu, že jejich hodnoty se nedají přenést do zemí s úplně odlišnou kulturou. Tento názor bývá často problémem v obchodních vztazích. Ale mají silné cítění vlastních hodnot, které se dodržují. Mezi takové státy patří USA, Německo, Švédsko nebo Velká Británie. Země jako Čína, Venezuela nebo Indonésie jsou označovány jako partikulární země a kladou větší důraz na vztahy. Lidé věří, že hodnoty jsou dány vývojem okolností a není možné aplikovat je v jakékoli kultuře.¹¹

3.4.3 Neutralita versus emocionalita

Pod pojmem neutralita je myšleno takové chování lidí, při kterém jsou emoce kontrolovány a nedávají se najevo. Mezi neutrální kultury patří Japonsko, kde je velmi důležité „zachovat tvář“, není tak podstatné projevit své pocity. Projevy Japonců bývají monotónní, obdivují toho, kdo dovede zachovat chladnou hlavu. Velká Británie patří také mezi neutrální země. Mexiko a Nizozemí patří mezi velmi emocionální země, kde se pocity vyjadřují, lidé se často smějí a mluví nahlas, vyjadřují se dramaticky.¹²

3.4.4 Specifičnost versus difuznost

Ve specifických kulturách je zřetelná velmi striktní hranice, která odděluje osobní život od profesního a veřejného. Do veřejného života jednotlivce má přístup velké množství osob, osobní život sdílí jen s několika málo lidmi. Mezi tyto kultury lze zahrnout německy mluvící země jako Německo, Rakousko, Švýcarsko nebo Velkou Británii a Spojené státy americké. Příslušníci specifických kultur bývají přímí, věcní

¹¹ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

¹² MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

a účeloví. V difuzních kulturách není tento rozdíl tak patrný. Je běžné poznávat své blízké přátele v práci, trávit po pracovní době volný čas se spolupracovníky pro zlepšení vzájemných vztahů. Ale do veřejného života nemá přístup každý. Důvodem k tomu může být prolínání světa pracovního a osobního. Příslušníci těchto kultur mohou působit jako zdánlivě „bezcílní“, působí dojmem víceznačnosti a vyhybavosti. Mezi takové země patří Španělsko, Japonsko a Čína.¹³

3.4.5 Orientace na přisuzování versus orientace na dosahování

Tato dimenze ukazuje způsoby, jakým lidé získávají určité společenské postavení. Společnosti, kde je úspěch důležitý, posuzují jednotlivce podle toho, čeho dosáhli. Lidé neustále prokazují své schopnosti, protože na tom závisí jejich společenský statut. Úspěch oceňují země jako Rakousko, Švýcarsko, Velká Británie, USA. V zemích, kde je společenský statut připisován, záleží spíše na tom, odkud člověk pochází, kým je. Přisuzovaný status je určen věkem, pohlavím, původem nebo bohatstvím. Dosažený status je vyjádřen tím, co jednatel dělá, jeho vlastní činností a úspěchem. V kulturách orientovaných na dosahování mají lidé potřebu svůj status stále obhajovat, lidé v kulturách orientovaných na přisuzování své postavení neobhajují, je jim jednoduše dáno.¹⁴

3.4.6 Následný čas versus synchronní čas

V následných neboli sekvenčních kulturách mají lidé tendenci zabývat se jednou aktivitou v daný čas. Schůzky mají naplánované a většina aktivit má pevný plán, který se obtížně mění. K takovým kulturám patří Německo nebo USA. V jižních

¹³ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

¹⁴ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

zemích je mnohem častější, že se lidé zabývají více věcmi najednou. Čas je chápán relativně, čas schůzek je orientační. Plány slouží jen jako výchozí návrh, který není problém změnit. Tento přístup je typický pro země jako Mexiko, Itálie nebo Španělsko.¹⁵

3.4.7 Vnitřní versus vnější kontrola

V zemích s vnitřní kontrolou lidé věří, že vše, co se jim a kolem nich děje, se děje vlivem jejich rozhodnutí a činů. Tímto způsobem chápou svět často anglicky mluvící země. V asijských zemích převažuje vnější kontrola, názor, že náš život a okolnosti v něm jsou ovlivňovány především zvenčí, osudem.¹⁶

3.5 Další názory na kulturní rozdíly

S poměrně odlišným přístupem ke zjišťování kulturních rozdílů přišel Alexander Thomas. Snaží se tyto rozdíly popsat pomocí kulturních standard. Nelze jimi určit konkrétní hodnotu, slouží k porovnání interakce dvou kultur. Standardy jsou sociální normy, které kultury sdílejí. Jsou měřítkem toho, co je považováno za normální, obvyklé, typické. Určují, co je ještě přípustné a co nikoli nejen u příslušníků vlastní kultury, ale i u cizinců. Vždy jde o porovnání dvou kultur, ne o absolutní hodnoty. Tato metoda může vést k stereotypnímu posuzování chování. První, kdo se zabýval kulturními rozdíly, byl v 10. století Peršan Abū Rayhān

¹⁵ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

¹⁶ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007.
NOVÝ, I. SCHROLL-MACHL, S. a kol. Interkulturní komunikace v řízení a podnikání. Praha. Management Press. 2003.

Muḥammad ibn Aḥmad Bīrūnī. Zkoumal rozdíly kultur na indickém poloostrově. K dalším vědcům v této oblasti patří antropologové Morgan a Tylor, kteří působili v 19. století. Modernější přístupy k této problematice přinesli ve 40. letech 20. století George Murdoch a Douglas R. White. Ti vytvořili tzv. standardizovaný mezikulturní vzorek, který se skládal ze 186 zemí. Další autoři vycházejí z výzkumů Geerta Hofstedeho a Fonsa Trompenaarse. Rozvíjejí nebo ověřují jejich teorie.

4 Interkulturní komunikace

Dnes je na světě více než 200 národů. Objev národů, tak jak jsou chápány dnes, jako politické útvary, do nichž je rozdělen celý svět, se udál teprve nedávno. Dříve existovaly státy, ale ne každý musel do nějakého patřit. Tento systém se objevuje až v polovině dvacátého století. Později následoval systém koloniální, kdy si vyspělé evropské státy v podstatě rozdělily zbytek světa. Ještě dnes hlavně v Africe odpovídají hranice států spíše dřívějšímu koloniálnímu uspořádání, než hranicím kultur. V národech, které existují delší dobu, je zřetelná velká integrace, patří sem společný jazyk, sdělovací prostředky, systém vzdělávání, armáda, národní sportovní reprezentace. Tyto národy jsou zdrojem mentálního programování svých členů. Členům určitých národních společenství jsou přisuzovány určité společné vlastnosti, typicky „španělské“ chování atd. Různé země mají různé instituce, v těchto rozdílech však nepramení odlišnosti v myšlení, cítění a jednání. O těchto odlišnostech se zmiňuje i francouzský filozof Charles-Louis Montesquieu ve své knize *Duch zákona*, kde tvrdí, že každý národ má svého ducha a zákonodárce se jím musí řídit, musí se přizpůsobit místní kultuře. Každá země se musí sama dopracovat k vlastnímu pojetí reforem, nepomůže jen je přejímat od někoho jiného. Kulturní identita je pocit prožívání příslušnosti jednotlivce k určitému společenství, s jehož hodnotami, normami či jinými rysy se ztotožňuje.¹⁷

Identita má dvě složky. Primordiální základ identity jsou příbuzenské vztahy, mateřský jazyk, sousedé, lidé stejného národa a rasy a zvyky. Instrumentální základ identity znamená to, že člověk patří k těm společenstvím, která mu přinášejí užitek a praktické výhody. Národnostní příslušnost je považována za věc výběru. Lidé s primordiální identitou prožívají svoji etnickou příslušnost intenzivněji. V současné době situace v Evropě vypadá tak, že se asi málokterý stát nemusí vyrovnávat se

¹⁷ V. BAČOVÁ, In: PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha: Portál, 2004, str. 121

soužitím několika etnických nebo rasových skupin. Důvod pro tento jev lze najít ve stále stoupající migraci obyvatel Evropy a v přílivu uprchlíků a imigrantů.¹⁸

4.1 Situace imigrantů

V procesu, kdy se menšinová skupina přizpůsobuje soužití s většinovou skupinou, dochází k různým strategiím adaptace. Podle schématu J. W. Berryho adaptace zahrnuje čtyři strategie: integraci, asimilaci, separaci a marginalizaci. Integrace je takový způsob asimilace, kdy imigranti přiznávají, že přijetí kultury hostitelské země je důležité, ale chtějí si také zachovat svou vlastní kulturu. Imigranti pak mají dvojí kulturní identitu. Asimilace je takový způsob adaptace, při kterém imigranti usilují o splynutí s majoritní společností, vzdávají se tím své původní kultury, protože ji nepovažují v novém prostředí za potřebnou. Separace se nedá zařadit do způsobů adaptace. Lidé, kteří separaci zvolí, se chtějí od majoritní společnosti úplně oddělit. Chtějí žít pouze se svou původní kulturou. Marginalizace je takový způsob adaptace, kdy lidé necítí potřebu kontaktu s dominantní kulturou, ale neuchovávají si ani svou původní kulturu. Identifikují se jen se subkulturou své vlastní skupiny. Příkladem marginalizace je situace mladých Maročanů v Holandsku.¹⁹

4.2 Problém akulturace

Začlenění imigrantů do společnosti, tzv. akulturaci, ovlivňuje řada faktorů. Především úroveň vzdělání, věk a pohlaví. Velký vliv na přizpůsobení se nové kultuře má kulturní distance, míra vzdálenosti mezi hostitelskou kulturou a původní kulturou imigrantů. Lépe si na novou kulturu zvykají ti, jejichž kultura je blízká

¹⁸PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 121-123

¹⁹ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 98

hostitelské. Uprchlíci a přistěhovalci často přicházejí s tím, že se zdrží jen dočasně, ale většinou zůstávají. Často přicházejí z více kolektivistických kultur a pro jejich adaptaci je potřebné, aby se zapojili do komunity krajanů. Mívají také problém se vztahem k autoritám. Hostitelské společnosti bývají více rovnostářské než společnosti, ze kterých vyšli. Dostávají se do různých problémových situací, v práci, ve škole, na úřadě.

Jedním z dalších faktorů ovlivňujících akulturaci je mezigenerační transmise hodnot, předávání hodnot původní kultury z rodičů na děti. Dospělí své hodnoty většinou nejsou schopni změnit, maximálně udělají nějaké ústupky. Pozice jednotlivých členů rodiny se na rozdíl od situace v původní zemi musí jinak definovat. Tradiční role a autorita rodičů se mění. Otec většinou dělá práci, která není prestižní, nerozumí jazyku, na úřady s ním chodí děti. Matka je často jen v domácnosti, proto nemá kontakt s příslušníky hostitelské země, a tak se jazyk také nenaučí. Druhá generace se musí vypořádat s hodnotami obou světů, třetí generace je už zpravidla k nerozeznání od místních, jejich cizí původ už prozrazuje jen příjmení. Základní podmínkou pro přežití v interkulturním světě je porozumění hodnotám vlastní kultury a pak také porozumění hodnotám těch druhých, se kterými přijde do styku.

„Některé výzkumy prokazují, že čím více se imigranti identifikují se svou etnickou skupinou, tím více jsou přesvědčení, že mají „externí oporu“ při své adaptaci na nové prostředí. Touto externí oporou může být pro emigranta především pocit, že jsou mu k dispozici lidé, na které se může spoléhat s žádostí o radu nebo pomoc, kterým může věřit apod.“²⁰

Sebehodnocení imigrantů je vyšší, ale zároveň tato skutečnost způsobuje, že pociťují větší psychologickou tíseň.

Postoje příslušníků hostitelské země k imigrantům jsou závislé na tom, jak velký je mezi jejich kulturou a kulturou imigrantů rozdíl. Čím je tento rozdíl vyšší, tím je pravděpodobnější, že hostitelé budou mít s přijímáním imigrantů větší problémy.

²⁰ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 105

Členové majoritní společnosti převážně preferují u imigrantů strategii asimilace, ale imigranti dávají přednost strategii integrace. Negativní roli zde sehrává i akulturační stres, kterému se někdy říká kulturní šok. Imigranti odešli do nové země, jiné kultury a musí se každodenně vyrovnávat s množstvím malých změn týkajících se oblékání, jídla, jiného přístupu ke vzdělání, odlišně nastavených mezilidských vztahů, rozdílných rolí mužů a žen ve společnosti.²¹

4.3 Předsudky a stereotypy

Předsudky a stereotypy vždy existovaly tam, kde se dalo hovořit o soužití lidí. Objevují se ve všech lidských vztazích na celém světě, jsou univerzální. Jsou přirozenou součástí psychiky lidí. Mohou to být předsudky o jiných národech, rasách, náboženských skupinách i o sobě samých. Tyto předsudky nemají racionální podstatu, přesto ovlivňují to, jak se lidé chovají. Předsudky jsou historické a mají dlouhou setrvačnost. Špatný postoj příslušníků určitého národa vůči jinému národu se může projevovat i zápornými postoji k jazyku daného národa. Například po druhé světové válce mnoho Čechů odmítlo mluvit německy, i když tento jazyk ovládali. Děti si osvojují etnické předsudky svých rodičů a jsou schopny rozlišovat mezi etnickými a rasovými skupinami, už když jsou velmi malé. Jednou z teorií, jak by bylo možné předsudky eliminovat, je hypotéza kontaktu.

„Tato teorie tvrdí, že za určitých podmínek může kontakt mezi skupinami odlišnými rasově či etnicky snižovat předsudky působící v těchto skupinách. Čím více příslušníků má určitá národnostní skupina, tím více předsudků, napětí a obav vyvolává u hostitelské společnosti.“²²

Stereotypy se dají rozdělit do dvou oblastí. Autostereotypy jsou takové ustálené představy, které má člověk vůči své vlastní skupině. Heterostereotypy jsou představy o odlišné skupině.

²¹ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

²² ALLPORT in: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 112-113

4.3.1 Autostereotypy Čechů

V České republice neexistuje ucelený výzkum, který by tyto předsudky mapoval. Š. Tloková z Ostravské univerzity se zabývala tímto tématem. Provedla výzkum ve třech skupinách mladých lidí, mezi žáky základních škol, gymnázií a studenty univerzit. Celkem měla 787 respondentů. Respondenti hodnotili vlastnosti podle toho, zda je považují typické pro Čechy. Šlo o soubor třiceti vlastností, které byly respondentům předkládány, neměli možnost vymýšlet je sami. Mezi nejčastěji zmiňované vlastnosti patřil smysl pro humor, závistivost, chytráctví, podezřívavost, podnikavost, kulturnost, schopnost improvizace a alkoholismus. Nejméně typické vlastnosti byly vznešenost, výbojnost, sebekritika, izolacionismus, kult mučednictví, skromnost, aktivita a tolerance. Tento výzkum byl ale proveden jen u mládeže, neodráží tedy názory dospělých. Objevovaly rozdíly způsobené věkem respondentů, starší studenti byli výrazně kritičtější.²³

4.3.2 Stereotypy Čechů o jiných národech

Tak jako mají Češi vžité představy o tom, jací jsou, mají také ustálené představy o ostatních národech, etnických a rasových skupinách. Stopy takových ustálených představ je možné hledat v literatuře, médiích, hospodářských debatách atd. Ucelený výzkum na toto téma neexistuje. Jeden z mála výzkumů etnických stereotypů Čechů provedla v roce 1999 D. Drabinová a zaměřila se při tom na vztah Čechů k okolním národům, ke Slovákům, Rakušanům, Polákům, Němcům a Maďarům. Výzkum probíhal u 794 studentů gymnázií a žáků posledního ročníku základní školy z různých regionů ČR. Studenti měli seřadit národnosti podle toho,

²³ TLOKOVÁ, IN: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004.

kdo je jim nejvíce sympatický. Na prvním místě byli Slováci, pak Rakušané, Poláci, Němci a Maďaři. Slováci mají podle respondentů smysl pro humor, jsou veselí, pohostinní, přátelští, mají problémy s alkoholismem a závistí. Poláci jsou prý pohostinní, přátelští, veselí, mají smysl pro humor a jsou podnikaví. Němci jsou prý podnikaví, vzdělaní, pracovití, nacionalističtí, výbojní, rasističtí, chytří, zruční, rozvážní, chladní a samolibí. Rakušané jsou prý vzdělaní, pracovití, podnikaví, pohostinní, přátelští, slušní, chytří, zruční, spolehliví a rozvážní. Maďaři jsou veselí, horkokrevní a pohostinní. Nejvíce českých národních vlastností je přisuzován Němcům a Rakušanům. Nejméně podobných vlastností prý mají Češi s Maďary.

„Nejvýraznějších kontur nabývá v očích mládeže obraz Němce, jde však o obraz plný kontrastů. Intenzivně jsou vnímány kladné vlastnosti týkající se německého intelektu, vzdělanosti a pracovitosti, negativně je hodnocena dimenze sociální a ideologicky-politická.“²⁴

Negativní vlastnosti Němců jsou podle výzkumu výbojnost, chladnost, samolibost, nacionalismus a rasismus. Důvod takového postoje vidí autorka v tom, že prý Němci stále představují „dědičného nepřítele“, který svou výbojností potenciálně ohrožuje slabšího souseda. Podle výzkumu česká mládež nemá převážně negativní stereotypy o sousedních národech. Podle výzkumu Tlolkové se ukazuje, že více negativních a sebekritických rysů je v pohledech samotných Čechů na sebe sama než v předsudcích vůči jiným národům. Češi zřejmě vidí sami sebe v horším světle, než jací ve skutečnosti jsou, jak je vidí ostatní národy. Tato tendence se objevuje i u jiných menších národů, jako například u Finů. Postoje Čechů k imigrantům jsou spíše odmítavé. 25 % Čechů nejvíce vadí příslušníci jiné rasy, 19 % Čechů vadí příslušníci jiných národností a 10 % Čechů příslušníci jiných náboženství.²⁵

²⁴DRABINOVÁ In: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 143

²⁵ dle šetření Eurobarometr 2002.2. In: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 144

4.3.3 Český charakter z pohledu cizinců

O pohledu cizinců na Čechy také neexistuje žádný systematický výzkum. Jediné, co lze použít, jsou pohledy jednotlivých cizinců. Čínská studentka hodnotí české ženy tak, že se prý málo starají o zdraví a jsou velmi hodné. Typická česká žena se stará o domácnost, uklízí a vaří, čínští muži se více podílí na chodu domácnosti. Chorvatskou studentku Češi překvapili pozitivně, jsou podle ní vzdělaní, mírní a mají smysl pro humor. Čeští muži jsou mírní a kultivovaní, většina Chorvatek by asi s českým mužem chodit nechtěla, byl by prý jemnější než ona, Češi nejsou moc průbojní. Německé ženě se zdá, že čeští muži na rozdíl od německých neberou všechno tak vážně.²⁶

„Češi jsou oceňováni pro svoji přizpůsobivost. Snadno se adaptují na nové prostředí, rychle se učí nové postupy, a často je dokonce o něco obohatí.“

„Češi nejsou ochotni někoho uznávat jen proto, že zastává nějakou funkci.“

„Češi mají dobré nápady, ale obvykle je nedokážou prosadit. Více se soustředí na technickou stránku problému než na přípravu silných argumentů, získání důležitých lidí na svou stranu.“²⁷

(Leo Dittman, ředitel poradenské společnosti Horton International)

Mladí Poláci ve věku 19-25 let vidí Čechy jako vlastenecké, veselé, společenské, vzdělané, inteligentní, kulturní a otevřené lidi se smyslem pro humor. Čechům prý chybí samostatnost, abstinence, zbožnost, odvaha a neústupnost. Podle mladých Rakušanů jsou Češi pohostinní, přátelští, pracovití, připravení pomoci, veselí, slušní, dovední, podnikaví, chytří, obětaví, a jako špatné hodnotí to, že Češi jsou prý nacionalističtí, holdují alkoholu, jsou nepořádní, chladní, závistiví, líní a

²⁶ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 138

²⁷ Žena a život, č. 24, 2002, In: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004. str. 139

lakomí. Rakušané vidí Čechy spíše pozitivně a záporné vlastnosti Čechů se v podstatě shodují s pohledem samotných Čechů na sebe.²⁸

4.4 Psychologická charakteristika Čechů

O psychologických charakteristikách současného českého národa neexistuje příliš vědeckých poznatků. Jedním z důvodů může být skutečnost, že etnopsychologie a interkulturní psychologie u nás není rozvinutá. V pokusu o charakteristiku povahy Čechů se opírám o názory Emanuela Chalupného, které publikoval v knize Národní povaha česká, a o jednotlivé reflexe převzaté z publikace Jana Průchy Interkulturní komunikace.

4.4.1 Národní povaha podle Emanuela Chalupného

Národní povaha by se dala charakterizovat podle Emanuela Chalupného jako souhrn vlastností, jimiž se národ liší od národů jiných. Tato povaha dochází výrazu v myšlení, cítění, jednání, tedy ve všem, čím národ žije. Jeho jazyk, zvyky, zaměstnání, kroje, umění, náboženství, mravní zásady, politické a právní řízení nabývají zvláštního rázu a během generací se ustalují a vyhraňují v svérázný charakter. Zájem o českou povahu lze vidět v názorech mnohých vědců, publicistů a spisovatelů už v 19. století. Na přelomu 18. a 19. století se snažili někteří lidé češtinu a český jazyk spíše ospravedlnit. Obhajovali Čechy proti obviněním z toho, že jsou líní, hloupí, zlomyslní. Tvrdili, že vady Čechů jsou způsobeny útiskem. Češi jsou pokládáni za flegmatiky, učí se snadno cizím jazykům, mají talent k rychlému pokroku ve vědách. Jsou pracovití, pověřčiví, stálí, stateční, ale i mírumilovní a vždy veselí. S prvním pokusem o vědeckou analýzu české povahy přišel profesor

²⁸ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 140

sociologie na univerzitě v Brně Emanuel Chalupný. V roce 1907 vydal knihu Národní povaha česká. V této publikaci se snaží o vědecký přístup, ale objevují se zde i spekulace, týkající se například vztahu stavby jazyka s národní povahou. Například to, že má čeština přízvuk na první slabice, prý svědčí o anticipující, nedočkavé povaze a tím i jisté nestálosti, český vzestup je rychlý a bravurní, brzy však ochabne. Masaryk považuje Germány za kmen povahou nejbližší Čechům. Polemizuje tak s Kollárem a jeho názorem, že Češi mají slovanskou holubičí povahu. Podle Masaryka také Čech jedná nesměle a není tak přímý jako Němec. Podle něj má česká povaha zvláštnost – mysticismus se spojuje s krajním realismem. Tento rys vidí i u Komenského. Češi prorazili cestu německé reformaci, ale sami částečně ochabli a částečně se stáhli. Hus předcházela Luthera, Chelčický Tolstého a Kanta, Komenského Pestalozziho. Čechy láká všechno nové, mají nadšení, rychle se dostanou na vrchol, a když už tam jsou, neví často, proč se tam ocitli. Hodně Čechů vytvořilo v mladém věku díla překvapující svou vyspělostí, ale málo Čechů rostlo až do pokročilých let. Čech je podle něj spíše všestranný než hluboký, spíše rozmanitý než velkolepý. Češi mají vynikající menší díla, na větší díla jim chybí vytrvalost. Máme vynikající lyriku, ale slabší román a drama. Podle Chalupného jsou charakteristickými českými vlastnostmi hlavně iniciativnost a nedůslednost:

„Čech se vymyslí do všeho, ale nevytrvá. Uchvátí mnohdy primát, ale brzy ho pozbude. Učiní skvělý vynález, jako takový Ressel, ale nedovede ho zpeněžit. Český závod Laurin a Klement zvítězí v mezinárodní soutěži – a pak se změní v majetek cizinců. Čech razí cestu, ale ne sobě, nýbrž jiným. Jakýsi bezděčný altruismus.“²⁹

Typickými vlastnostmi jsou tvořivost a sklon k racionalismu, tím se prý Češi odlišují od Slováků. Další českou vlastností je podle Chalupného individualismus.

„Česká kultura je víc individualizována než jinde. Proto v umění a vědě, kde cenu mají hlavně díla jednotlivců, vynikáme více nežli v politice, kde rozhoduje výsledek, a ne úmysl nebo program.“³⁰

²⁹ CHALUPNÝ, E. Národní povaha česká. Praha. Edvard Leschinger. 1907. str. 23

³⁰ CHALUPNÝ, E. Národní povaha česká. Praha. Edvard Leschinger. 1907. str. 25

Češi jsou prý mírumilovní, ale stateční. Dovedou bojovat, ale když nemusí, mají raději pokoj. Češi mají tendenci nic nedělat a všechno popírat, je to morálka otrocká, který má už několik staletí cizí nohu na zádech. Chalupný Čechům připisuje nestálou povahu, nestálost, jsou schopni se rychle zorientovat, už na počátku postřehnout potíže a rychle se vpravit do situace. Po Chalupném se nenašel psycholog, který by se soustavně vědecky zabýval českou povahou.

4.4.2 Další pohledy na českou povahu

Jiné pohledy na českou národní povahu se dají najít v knize Jiřího Mahena Kniha o českém charakteru z roku 1924. Tato publikace nezkoumá vlastnosti Čechů vědecky, ale vyjadřuje pohled, že nejvíce odpovědí na to, jaká je česká povaha, by se dalo najít v hospodách, v úvodních deníků a v humoristických časopisech. Vyjmenovává některé užitečné a špatné české vlastnosti. Užitečné vlastnosti jsou např. opatrný, zdravý rozum, český člověk je schopný velkých myšlenek a má smysl pro velké věci, je schopen ideálního nadšení a rozhorlení, je čiperný přes svou „rovnováhu“, ačkoli je pomalý, je aktivní, je schopen do určité míry organizace práce. Mezi špatné vlastnosti patří to, že Čech je těkavý, nevytrvá a rád přehání, má v sobě poměrně málo odvahy, je málo revoluční, je spíše Hamletem než Don Quijotem, je nábožensky vlažný a netečný, je spíš chytrákem než člověkem, který se osvobozuje bojem. Tyto rysy se dají přisuzovat i současným Čechům, rysy národního charakteru jsou trvalé v čase.

Další publikace zabývající se českou povahou je kniha F. Peroutky Jací jsme z roku 1924. Tady srovnává Čechy s jinými národy. Je toho názoru, že Češi mají mnoho dobrých myšlenek, ale nedokážou je rozvinout. Češi se prý naučili chápat všechno, srovnává českou povahu s francouzskou. Francouzi prý nechápou cizí umění, ale Češi dokážou porozumět cizí literatuře a cizímu umění stejně dobře jako svému. Prý se jako Češi cítíme jako malý a slabý národ. Takový názor se objevuje i dnes u některých spisovatelů a politiků. Příkladem může být pohled spisovatele Jáchyma Topola, který se vyjadřuje velmi skepticky o budoucnosti českého jazyka:

„My jsme okraj, my jsme díra, Čechy jsou díra, provincie, to rozhodně. ... My nemáme jazyk, kterým mluví mnoho lidí, my nemáme žádné bitevní lodě, my nemáme tolik katedrál, jako mají někde jinde. ... Jsme provincie, český jazyk je jazyk provincie. Je to otázka několika desetiletí nebo možná dvou let, kdy čeští spisovatelé začnou psát anglicky. Jeden z důvodů bude, aby své knihy prodali, aby si dobře žili. Druhý, aby nebyli provinční. A třetí, že už je čeština vůbec nebude zajímat.“³¹

³¹ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 138

5 Mezikulturní komunikace

Při setkání kultur lidé mluví různými jazyky, při obchodních jednáních se používá nějakého společného jazyka, v dnešní době většinou angličtiny. Obchodní jazyky se nazývají též „pidgin“, jsou tvořené smísením původního jazyka a jazyka dominantního národa. Pokud si má člověk s lidmi z jiné kultury opravdu porozumět, musí se naučit jejich jazyk. Nestačí umět obchodní jazyk, protože ten ani nemá výrazy pro některé skutečnosti. Je otázka, jestli někdo může opravdu porozumět určité kultuře, aniž by si osvojil její jazyk. Jazyk je prostředkem přenosu kultury. Znalost alespoň jednoho cizího jazyka významně zlepšuje schopnost naučit se jinému cizímu jazyku. Angličtina je sice obchodním jazykem světa, ale ten, jehož je rodným jazykem, je tím spíše omezen, pokud jde o skutečnou komunikaci s jinými kulturami. Bez znalosti jazyka přichází člověk o další prvky kultury a v určitém smyslu zůstává v pozici outsidera. Nechápe například humor. Co je považováno za směšné, se kulturu od kultury liší. Existují názory, že moderní komunikační prostředky jako televize, email, internet vytvoří z celého světa jednu kulturní oblast. Ale tyto prostředky nemohou měnit hodnoty lidí.

Různé národy, etnika a rasové skupiny se liší ve způsobu komunikace. Verbální a neverbální komunikace probíhá v různých národech podle ustálených pravidel. Tyto odlišnosti přinášejí množství problémů v zahraničním obchodu, diplomacii, při vzdělávání dětí z jiných kultur. Každý uživatel určitého jazyka vidí okolní svět, jiné národy, etnika a jejich kulturu skrze svůj vlastní jazyk. Oprostit se od tohoto předurčení není možné. Lidé mohou zvládnout cizí jazyk, ale přesto nebudou rozumět kultuře a způsobu uvažování toho národa. Takto může dojít ke vzniku interkulturních komunikačních bariér. V českém prostředí se tímto tématem zabývala Z. Lehmanová na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE v Praze. Termín „mezikulturní komunikace“ vymezuje takto:

„Stručně lze pojem mezikulturní komunikace vymezit jako reflexi komunikačního procesu mezi individuálními a nadindividuálními subjekty přináležejícími k rozdílným kulturním systémům. O efektivnosti mezikulturní komunikace lze

hovořit, pokud v procesu interakce nedochází ke zkreslení předávaných informací, které by vyplývalo z rozdílností kulturních systémů.“³²

Pro pochopení odlišné kultury je potřeba rozumět své vlastní kultuře. V realitě jsou lidé schopni, i když omezeně, pochopit jiný národ, ale je pro ně už mnohem těžší oprostit se od pocitů, které vůči příslušníkům toho národa cítí. Tyto emocionální postoje jsou často zakořeněny mnohem hlouběji a je těžké je změnit. V oblasti mezikulturní komunikace se zkoumají především kulturní odlišnosti ve vyjadřování emocí a ve zdvořilostní komunikaci, maskulinita a feminita v jazycích, etnofaulismy, tj. pejorativní označování jiných etnik, kulturní specifičnosti ve stylech komunikace a vyjednávání a neverbální komunikace.

5.1 Neverbální komunikace

Různé národy mají odlišná pravidla neverbální komunikace. Jedním z odlišných prvků je pozdrav. Evropané si při představování podávají ruku, v kultuře asijských národů je tělesný kontakt při pozdravení absolutně nepřipustný. Obyvatelé Středomoří se při setkání líbají na obě tváře. Tento zvyk se týká jak mužů, tak žen. Podobné rozdíly jsou při usmívání. Evropané a Američané vyjadřují úsměvem sympatie, přátelský vztah, dobrou náladu. V kultuře Japonců je úsměv znamením nejistoty, omluvy, rozpaků a zmatku.³³

³² LEHMANOVÁ In: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 149

³³ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004.

5.2 Vyjadřování emocí

Také ve vyjadřování emocí jsou prokázány interkulturní rozdíly. V různých jazycích jsou odlišné možnosti, jak sdělit své pocity. Například v ruštině a polštině existují slova a fráze s vysoce emocionálním nábojem, které nemají ekvivalenty v angličtině. Tak se ruská slova „*nadryv*“ (duševní rozpolcenost) a „*toska*“ (tesklivost) nedají přeložit do angličtiny, protože rodilí mluvčí anglického jazyka neznají tyto pocity. Angloamerická kultura nemá pro takové stavy výrazy. Může to také souviset s národním charakterem nebo s přírodními podmínkami.

5.3 Gender

Kulturní společenství se liší také tím, jak je v jejich jazycích reprezentován rod. Tento aspekt studoval Hofstede³⁴. Výsledky jeho výzkumu jsou založeny na tom, jak se respondenti z 53 zemí vyjadřovali k životním cílům v profesní oblasti. Týkalo se to například toho, jaký důraz je přikládán výdělku, profesnímu uznání, postupu, spolupráci a dobrým vztahům na pracovišti. Ukázaly se znatelné rozdíly mezi tím, jak odpovídaly ženy a jak odpovídali muži. Muži kladli velký důraz na kariérní cíle, ženy více na dobré vztahy. Později byly vypočteny indexy maskulinity pro jednotlivé země. Nejvyšší hodnoty maskulinity byly zjištěny v Japonsku, Rakousku, Venezuele, Singapuru a Itálii. Nejméně maskulinní země jsou Švédsko, Norsko, Nizozemsko a Dánsko. Maskulinita vyjadřuje zaměření společnosti na materiální blahobyť, úspěšnost, kariéru. Feminita vyjadřuje zaměřenost na kvalitu života, na rovnoprávnost žen, na sociální vztahy. Vyjadřování rodu může vést ke zvyšování sociálních rozdílů mezi muži a ženami.

³⁴ HOFSTEDE, G. *Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití.* Praha: UK, 1999

5.4 Etnofaulismy

Jako etnofaulismy bývají označována neoficiální jména používaná příslušníky jednoho národa či etnika pro příslušníky jiného národa či etnika. Tyto výrazy mají různý emocionální náboj, od humorných výrazů až po pejorativní označení. Často se používají pro skupiny imigrantů. Například Řekové označují Číňany „*shiromatides*“, tj. *šikmookáči*, Angličané nazývají Němce „*Kraut*“, tj. zelí. V češtině se užívají výrazy jako „*rákosníci*“, tj. Vietnamci, „*skopčáci*“, tj. Němci, „*černé huby*“, tj. Romové, černoši. Tato označení ukazují předsudky jednoho etnika vůči jinému. Také ukazují, jak je vnímáno cizinectví ve vztahu většinové populace k imigrantským skupinám. Čím je daná kultura odlišnější od kultury domácí populace, tím jsou etnofaulismy častější a pejorativnější.³⁵

5.5 Zdvořilost

Zdvořilost patří mezi jevy, které se objevují v každé společnosti. Mezi její funkce patří skutečnost, že je jakousi ochranou proti agresi. Agrese se objevuje v každém lidském společenství. Nemusí se projevit, ale nebezpečí jejího vzniku tady vždycky je. Ve světě zvířat se agrese projevuje při sporu o území, o samičku. Ve společnosti lidí jde především o otázky víry, hodnotové orientace a společenského postavení. Zdvořilost proto slouží společnosti tím, že zmírňuje možné třecí plochy. Zdvořilé chování je jemné, uhlazené, ohleduplné. Původ slova zdvořilost ukazuje na jemné chování dvorské společnosti. V jiných jazycích je tomu podobně, například francouzské slovo *politesse* znamená uhlazenost, jemnost. Zdvořilost je konvenční, je projevem úcty. Zdvořilé chování je takové chování, které je v dané společnosti

³⁵ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004.

přijatelné a vítané. Zdvořilost se učí děti od rodičů. Posiluje se životem ve společenství, ve škole, v práci. Lidé upřednostňují zdvořilost, aby se vyhnuli konfliktům a udržovali dobré vztahy. Zdvořilost pomáhá dospět k závěru, i když nedorazí ke shodě názorů. Účastníci diskuse respektují své osobnosti a názory.³⁶

5.5.1 Pozitivní a negativní zdvořilost

Zdvořilost lze rozdělit na pozitivní a negativní, podle toho, jaké vztahy mezi účastníky převažují. Každý člověk chce být ve společnosti oblíbený, chce, aby ho ostatní přijímali a hodnotili kladně. Zároveň chce mít ale každý svobodu a potřebuje, aby nebyl k ničemu nucen. Pozitivní zdvořilost vychází z předpokladu, že mezi členy konkrétního společenství jsou vztahy důvěry a přátelství. Hlavní princip pozitivní zdvořilosti je spolupráce. Lidé znají navzájem své potřeby a přání. Je přirozené dávat najevo přízeň, mít zájem o problémy ostatních, lidé si tykají. Patří sem vtipy a narážky. Mluví se o společných zájtech, hodnotách.

Negativní zdvořilost se projevuje ve styku s cizími lidmi nebo s lidmi, kteří mají vyšší společenský status. To, jaký je na tento typ zdvořilosti kladen důraz, se mezi kulturami liší. V české kultuře je negativní zdvořilost poměrně rozšířená. Důkazem je časté používání titulů a vykání. Mluvčí a posluchač si nejsou blízcí, naznačí se nebo jde o asymetrickou komunikaci, posluchač je staven do vyšší pozice než mluvčí. Hlavním cílem je, aby posluchač byl respektován, aby ho nikdo a nic neobtěžovalo. Jedním z příkladů této zdvořilosti je nepřímé vyjadřování žádostí a rozkazů. Místo přímého *Otevřete okno!* se použije nepřímé *Mohl byste prosím otevřít okno?* Mluvčí se snaží alespoň zdánlivě dát posluchači možnost odmítnout.³⁷

³⁶ CHEJNOVÁ, P. Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ. Praha: PedF UK, 2007. str. 20

³⁷ CHEJNOVÁ, P. Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ. Praha: PedF UK, 2007. str. 21

5.5.2 Zdvořilost v českém jazyce

Na otázku, co je zdvořilé, by příslušníci různých národů odpověděli odlišně. Velmi důležité je, jestli se v dané kultuře upřednostňuje používání zdvořilostních strategií pozitivních nebo negativních. Podle kategorií Hofstedeho patří česká kultura k těm kulturám, ve kterých je větší odstup od nadřizených, velká úcta k autoritám, kde kultura přechází od kolektivismu k individualismu a je zde tendence vyhýbat se nejistotě. V oslovování se používají akademické tituly. Podřízený nadřízenému vyká, kontakt mezi nimi je omezen na minimum, osobní konverzace neprobíhá příliš často. Pozitivní a přátelská komunikace mezi podřízeným a nadřízeným se objevuje řidčeji, než pozitivní komunikace mezi osobami, které mají stejné sociální postavení. Upřednostňuje se nevybočovat z řady. Někdy se mluvčí snaží získat výhody lichocením nadřízenému. Tendence vyhýbat se riziku lze spatřovat mj. i v tom, že v rozhovoru s nadřízeným se preferuje dodržování pravidel zdvořilosti před upřímností a přímostí.

5.5.3 Zdvořilost v mezinárodní komunikaci

Znalost cizího jazyka není jedinou podmínkou nutnou k porozumění se s lidmi z jiné kultury. Problémem často bývá neznalost komunikační etikety, konvencí a rituálů, které provázejí sociální styk. U některých etnik hraje komunikační etiketa velkou roli. Vyjadřování zdvořilosti se v jednotlivých jazycích a kulturách velmi liší. V současné době je hlavním jednacím jazykem angličtina, ve které se nedá odlišit vykání od tykání. Úcta se tedy musí vyjadřovat jinými způsoby, např. oslovením. Těchto specifik si většinou příslušníci daného národa nejsou vědomi a nedokážou je ani popsat. V jednotlivých kulturách existují odlišné způsoby oslovování partnera, také v závislosti na tom, zda jde o soukromou nebo veřejnou komunikaci. Mnoho cizinců nechápe český způsob formálního oslovování, ve kterém se hojně používají tituly. To je také běžné v Rakousku, Německu, Polsku nebo v Maďarsku. Ve skandinávských zemích se tituly nepoužívají. Rozdíly v komunikaci existují i mezi rasami. Když se děti jedné rasové skupiny vzdělávají ve školách, v nichž se komunikuje jazykem jiné rasové skupiny s použitím jiných

jazykových zvyklostí, mohou nastávat problémy. Podle výzkumů, které proběhly na Novém Zélandu mezi Novozélandčany angloevropského původu a Asiaty z Indonésie, se zjistilo, že v komunikačním chování Novozélandčanů dominuje idiocentrické chování, tj. zaměřené na cíle činnosti. U Asiatů převažuje sociocentrické chování, tj. zaměřené na sociální vztahy. Všechny tyto rozdíly se nějakým způsobem odráží v klasifikaci národů, jak ji zpracoval Hofstede.³⁸

³⁸ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004.

6 Praktická část

6.1 Aspekty sledované v učebních materiálech

Tato část práce obecně popisuje vybrané učebnice češtiny pro cizince. Následující kapitoly shrnují vždy určitý druh informací z oblasti reálií. Údaje z jednotlivých učebnic jsou uváděny postupně a na konci každé kapitoly je shrnutí získaných informací a porovnání učebnic mezi sebou. Tyto oblasti analýzy učebnic jsou: politika, geografie, kultura, historie, sport, chování a sociokulturní aspekt. Oblast chování zkoumá odděleně ještě vztah k autoritám, zdvořilost, způsob prezentace mužů a žen a jejich profese, soutěživost a kooperaci, postavy v učebnicích z hlediska věku, prezentaci cizího etnika a prezentaci vlastního českého etnika. V závěru práce jsou shrnuta jednotlivá zjištění, a ta jsou porovnávána s výsledky některých výzkumů G. Hofstedeho a českých odborníků. Cílem je zjistit, zda a jak se tato kulturní specifika projevují v učebnicích pro cizince a jakým způsobem jsou cizím studentům předkládána. Zároveň je posuzována relevantnost zaměření učebnic vzhledem k převažujícím etnikům žijícím na území České republiky.

6.2 Jazykové úrovně dle SERR

Společný evropský referenční rámec: učení, vyučování, hodnocení je dokument Rady Evropy pro Evropské jazykové portfolio. Má za cíl pomoci popsat stupeň zvládnutí v jazyce vyžadovaný existujícími standardy, testy a zkouškami pomocí šestistupňové škály, a tím usnadnit vzájemné srovnávání různých kvalifikací.

Student, jehož jazykové znalosti jsou na úrovni A1 rozumí známým výrazům z každodenního života a základním frázím zaměřeným na uspokojování konkrétních potřeb a umí je také používat. Umí představit sebe a ostatní a klást jiné osobě otázky například o tom, kde žije, o lidech, které zná, a o věcech, které má, a sám na podobné otázky také odpovídat. Dokáže se jednoduchým způsobem domluvit za předpokladu, že druhá osoba mluví pomalu a zřetelně a je připravena pomoci.

Student, jehož jazykové znalosti jsou na úrovni A2 rozumí větám a často používaným výrazům vztahujícím se k oblastem, které se ho bezprostředně týkají (např. velmi základní osobní a rodinné informace, nakupování, místopis, zaměstnání). Může komunikovat při jednoduchých a rutinních úkolech, které vyžadují jednoduchou a přímou výměnu informací o známých a běžných záležitostech. Umí s pomocí jednoduchých výrazů popsat aspekty svého vzdělání, bezprostřední okolí a bezprostřední potřeby.

Student na úrovni B1 rozumí hlavním bodům jasné spisovné řeči o známých záležitostech, s nimiž se setkává v práci, ve škole, ve volném čase atd. Umí si poradit s většinou situací, které se mohou vyskytnout při cestování v oblasti, kde se mluví daným jazykem. Píše jednoduché souvislé texty o dobře známých tématech nebo o tématech, která ho zajímají. Umí popsat zážitky a události, sny, naděje a ambice a stručně zdůvodnit a vysvětlit své názory a plány.

Student, jehož jazykové znalosti dosahují úrovně B2, rozumí hlavním myšlenkám složitých textů pojednávajících jak o konkrétních, tak o abstraktních tématech, včetně odborných diskusí ve svém oboru. Dokáže konverzovat s určitou mírou plynulostí a spontánností, která umožňuje běžné rozhovory s rodilými mluvčími bez napětí pro některou ze stran. Píše jasné podrobné texty o řadě různých témat a vysvětluje svůj názor na aktuální problémy a uvádí výhody a nevýhody různých možností.

Student se znalostmi na úrovni C1 rozumí řadě různých náročných a delších textů a rozeznává jejich skrytý význam. Vyjadřuje se plynně a spontánně bez příliš zřejmého hledání slov. Užívá jazyk flexibilně a efektivně pro společenské, studijní a profesní účely. Píše jasné, dobře strukturované podrobné texty o složitých tématech, přičemž používá různé nástroje pro uspořádání, členění a soudržnost svého pojednání.

Student se znalostmi na úrovni C2 rozumí bez námahy téměř všemu, co slyší nebo čte. Umí shromažďovat informace z různých ústních a písemných zdrojů a tyto informace znovu uspořádat do souvislého celku. Umí se vyjadřovat spontánně,

velmi plynně a přesně, rozlišuje jemné významové odstíny i ve složitějších situacích.³⁹

6.3 Charakteristika a výběr použitých učebnic

V České republice existuje množství učebnic češtiny. Rozhodla jsem se podrobit analýze jen některé z nich. Práce si neklade za cíl podat vyčerpávající studii popisující realie ve všech dostupných učebnicích češtiny pro cizince, ale snaží se popsat a interpretovat informace obsažené v některých z nich. Jako předmět analýzy jsem vybrala učebnice češtiny pro cizince **Schritt für Schritt, Česky krok za krokem 2, Čeština Expres, Čeština pro azylanty A1 a A2**.

Kritériem pro mě byly tři skutečnosti: doba vydání, grafická úprava a míra využívání učebnic učiteli češtiny pro cizince, kterou jsem zjišťovala dotazováním. Soustředila jsem se na učebnice, které byly vydány v posledním desetiletí, a mohou tak ukazovat současnější pohledy na českou společnost. Míru oblíbenosti a to, jestli jsou dané učebnice využívány v praktickém životě při výuce cizinců, jsem zjišťovala rozhovory s několika učiteli češtiny pro cizince a také zkoumáním toho, které učebnice jsou na českém trhu snadno dostupné a které nikoli. Z množství učebnic, které splňují výše zmíněná kritéria, jsem vybrala ty, které svou grafickou úpravou a bohatým využitím obrazového materiálu splňují požadavky moderních jazykových učebnic. Mezi takové učebnice patří **Tschechisch Schritt für Schritt, Česky krok za krokem 2 a Čeština Expres**. Pro srovnání jsem analyzovala dva díly učebnice, která sice nesplňuje kritérium vhodné grafické úpravy, ale má za úkol přiblížit český jazyk a českou kulturu studentům, kteří většinou nepocházejí ze západní Evropy nebo z Ameriky, jedná se o učebnici **Čeština pro cizince a azylanty 1 a 2**. Zároveň jsem se soustředila na učebnice, které si neberou za úkol vzdělat studenty v nějakém specializovaném oboru. Stejně tak jsem nebrala v úvahu konverzační příručky, slovníky a jiné publikace, které pomáhají při studiu

³⁹ Council of Europe 2001. Translation: Ivanová, J, Lenochová, A.. Přístup z Internetu: URL: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>

českého jazyka, ale neobsahují systematický výklad slovní zásoby spojený s objasňováním zákonitostí české gramatiky. Věnovala jsem se učebnicím, které jsou určeny pro jazykovou úroveň dle SERR⁴⁰ A1, A2, případně B1. Předmětem analýzy nebyly učebnice pro děti, ani učebnice, které nejsou určeny pro studenty žijící v českém prostředí. K analyzovaným učebnicím patří **Schritt für Schritt**⁴¹, **Česky krok za krokem 2**, **Čeština Expres**, **Čeština pro cizince a azylanty 1** a **Čeština pro cizince a azylanty 2**.

6.3.1 Tschechisch Schritt für Schritt

Jednou ze zkoumaných knih byla učebnice **Tschechisch Schritt für Schritt** od autorky Lídy Holé. Tato učebnice byla vydána v roce 2004, přepracované vydání v roce 2006. Má 20 lekcí, z nichž každá se věnuje jednomu tematickému okruhu. Zároveň je zde po částech vysvětlována gramatika. Učebnice je koncipována tak, aby studenti byli co možná nejdříve schopni základní komunikace i bez toho, že by měli zvládnutou gramatickou stránku češtiny. Kniha je černobíle ilustrovaná, fotky používá jen okrajově. K učebnici patří ještě pracovní sešit se cvičeními a poslechovými texty a CD. Jako zprostředkovací jazyk používá němčinu. Stejná učebnice existuje i v anglické verzi **Czech step by step**. Kromě mírně odlišného komentáře u vysvětlení gramatických jevů, který má souvislost s jinou strukturou němčiny a angličtiny, se učebnice ničím neliší od své německé verze. Z tohoto důvodu nebyla anglická verze zahrnuta do analýzy. Učebnice patří mezi nejprodávanější na trhu, je určena dospělým studentům žijícím v České republice.

⁴⁰ Společný evropský referenční rámec

⁴¹ anglická verze se nazývá Czech step by step

6.3.2 Český krok za krokem 2

Další analyzovanou knihou byla učebnice **Český krok za krokem 2** od autorek Lídy Holé a Pavly Bořilové. Tato učebnice vyšla v roce 2010 a navazuje na **Schritt für Schritt**. Má také 20 lekcí, každá má svůj tematický okruh. Po zvládnutí celé učebnice by student měl být jazykově na úrovni B1. Na rozdíl od předchozího dílu tato učebnice nepoužívá zprostředkovací jazyk. Pokud student chce, může využívat slovníček v němčině, angličtině, francouzštině nebo v ruštině. Kniha je barevně ilustrována a objevuje se v ní velké množství fotografií ze života obyčejných lidí, ale také ze života slavných českých i zahraničních osobností. Je tu také znatelná tendence prezentovat studentům situace z běžného života v Čechách, a to se neobejde bez používání obecné češtiny. Kniha je graficky propracovanější a vizuálně zajímavější než první díl.

6.3.3 Čeština Expres

Učebnice **Čeština Expres** vyšla v roce 2011. Má dva díly. Autorkami jsou také Lída Holá a Pavla Bořilová. Učebnice má jen sedm lekcí a její součástí je i pracovní sešit. Vyšla ve třech verzích. Student si může vybrat verzi se zprostředkovacím jazykem angličtinou, němčinou nebo ruštinou. Dalo by se říci, že je přepracovanou verzí dřívějších učebnic Czech Express. Má za cíl seznámit studenty s nejzákladnějšími českými frázemi a gramatikou. Je bohatě barevně ilustrována a používá množství fotografií. Měla by studenty dovést na jazykovou úroveň A1. Učebnice se soustředí na zvládnutí řečových dovedností, především mluvení a poslechu. Česká gramatika je vysvětlována po malých částech a velmi stručně.

6.3.4 Čeština pro azylanty A1 a A2

Autorkou této učebnice je M. Hádková. Každý díl učebnice obsahuje 30 lekcí. Nepoužívá zprostředkovatelský jazyk. Je černobíle ilustrována. Byla vydána Sdružením občanů zabývajících se emigranty. Je primárně určena uprchlíkům, kteří přišli do České republiky žádat o azyl a potřebují se zapojit do české společnosti a

k tomu nerozlučně patří naučit se používat český jazyk. Důraz je kladen na komunikační metodu. Na rozdíl od ostatních učebnic tato kniha daleko více pracuje se symboly, např. symbol panáčka pro mužský rod, symbol ženy pro ženský rod. Má za úkol seznámit s českým jazykem studenty, kteří ve většině případů neovládají angličtinu, němčinu nebo jiný z obvyklých zprostředkovatelských jazyků. Nezabývá se příliš tématy z kultury nebo umění. Více se soustředí na situace z běžného života azylanta. Tématy bývá např. návštěva lékaře, vyřizování dokumentů na úřadě, domácí práce, český školský systém, narození dítěte a s tím spojené praktické problémy i formální náležitosti.

6.4 Reálie v učebnicích

<i>Tschechisch Schritt für Schritt</i>	SS
<i>Česky krok za krokem 2</i>	KK
<i>Čeština Express</i>	EX
<i>Čeština pro azylanty 1 a 2</i>	AZ

6.5 Informace z oblasti politiky

Část reálií z oblasti politiky není ve zkoumaných učebnicích příliš hojně zastoupena. Politický systém České republiky, rozložení vládní moci nebo popis fungování státu v učebnicích najdeme jen zřídka. Zmínky o osobnostech veřejně politicky činných jsou častější. Zřídka se dozvídáme o politickém chování občanů, o volbách, protestech, stávkách apod.

Učebnice **Čeština Expres** se o české politice nezmiňuje téměř vůbec. Jediná informace se týká Tomáše Garrigue Masaryka. *Tomáš Garrigue Masaryk byl filozof a politik, prezident Československa. Narodil se v roce 1850. Jeho manželka byla Američanka. Jeho přítel byl slavný spisovatel Karel Čapek (KK).* V testu jsou

otázky: *Kdy umřel český náboženský reformátor Jan Hus? Jak se jmenuje česká hymna a kdo v Praze založil Karlův most? (KK)*

V učebnici **Tschechisch Schritt für Schritt** se při procvičování jednoduchých otázek zmiňuje bývalý český prezident Václav Havel, britská politička českého původu Madeleine Allbrightová. Jiné politické osobnosti v této učebnici nenajdeme. Určité informace o fungování demokratického státu, kterým Česká republika beze sporu je, jsou zřetelné z vět použitých ve cvičeních, např. *Demonstranti protestují proti politice vlády*. Další osobností, která je ale na pomezí historie a politiky, je velmi kladně zmiňovaný Karel IV., o kterém je více informací v kapitole o historii. Učebnice **Česky krok za krokem 2** se zabývá politikou podstatně více. Objevují se zde věty, které charakterizují politické chování a názory občanů jako *Demonstranti protestují proti rasismu. Demonstranti protestují proti špatné politice. Nevěřím špatnému parlamentu. Věřím naší vládě. Viděla jsem film o Václavu Havlovi*. Jedním z úkolů, které musí studenti řešit, je otázka množství žen v politice. Cizinci mají vybrat jednu z možností u otázky *Proč je v ČR v politice tak málo žen? (muži mají pro tuto práci lepší předpoklady, pro ženy to není dost atraktivní, ženy by to zvládly stejně dobře, ale nevěří si,...)*. Učebnice informuje o tom, že v České republice získaly ženy volební právo až v roce 1920. V českém polistopadovém parlamentu jen průměrně 15 % žen. Od roku 1990 do března 2009 bylo v českých vládách jenom třináct žen. Úryvek z novin informuje o demonstraci gayů a lesbiček a o průvodu členů Dělnické strany.

V této učebnici je více představen český politický systém a pozice České republiky mezi ostatními evropskými státy. Ve cvičení je věta *Organizace spojených národů OSN vznikla v roce 1945. V roce 2004 vstoupila Česká republika do Evropské unie*. V testu je otázka, kolikátého slaví Češi vznik samostatného státu. Studenti mají odpovídat na to, kdo je v současné době prezident ČR, premiér, jaká politická strana vyhrála poslední volby, jaké je politické uspořádání v jejich zemi. Text informuje o tom, že prezident je volen na 5 let parlamentem. Parlament má dvě komory, poslanecká sněmovna má 200 poslanců, senát 81 senátorů. Každé tři roky se mění třetina senátorů. Vláda má výkonnou moc, v jejím čele sedí premiér. Existuje ministerstvo vnitra, obrany, financí, zemědělství, zdravotnictví, kultury, školství, práce a sociálních věcí, průmyslu a obchodu,... Nejznámější strany jsou ODS,

ČSSD, SZ, KSČM,... Popisují se jednotlivé úřady a v jaké situaci tam člověk potřebuje jít (*živnostenský úřad, finanční úřad, soud, cizinecká policie, velvyslanectví, ...*).

Studenti se dozvídají o základních údajích týkajících se České republiky jako státu: *Česky mluví 10 milionů lidí, používá se i název Česko, česká vlajka má bílý a červený pruh a modrý klín, ve znaku ČR je dvouocasý lev, nejvyšší hora Čech je Sněžka v Krkonoších. Česká hymna je o tom, jak je krásná česká příroda. V učebnici je uveden celý text české hymny.*

Učebnice **Čeština pro azylanty 1 a 2** nepodává žádné informace o české politice. V učebnicích se nejčastěji objevují dva politici, kteří český národ velmi ovlivnili a jsou českou veřejností vnímáni převážně pozitivně, a zároveň bývají známými osobnostmi i v zahraničí. Jedná se o T. G. Masaryka a Václava Havla. Ani jedna ze zkoumaných učebnic se nevěnuje konkrétně současné politické scéně. Václav Havel je poslední zmiňovanou osobností. Jedna ze zkoumaných učebnic, *Čeština krok za krokem 2*, se poměrně podrobně věnuje životu za komunismu a popisu politických procesů v 50. letech, ale nereflexuje téměř vůbec polistopadový politický vývoj, ani osobnosti, které v něm hráli a stále hrají roli.

6.6 Informace z oblasti geografie

Informace z oblasti zeměpisu a přírodních poměrů jsou v učebnicích zastoupeny hojněji než informace o politice a týkají se zmiňovaných míst, popisu podnebí a obvyklého počasí a přírodních krás v České republice. Ve většině učebnic se mnoho zeměpisných reálií týká hlavního města Prahy. Předpokládá se, že většina cizinců v Praze žije, nebo alespoň Prahu dobře zná.

V učebnici **Čeština Expres** se objevují jen pražské reálie. Studenti mají přiřazovat názvy k obrázkům (*Pražský hrad*). Zmiňovány jsou adresy *Josefská 6, náměstí Míru, Praha 4*. Žáci se učí názvy zemí Evropské unie.

Učebnice **Tschechisch Schritt für Schritt** zmiňuje polohu hotelu Diplomat v Praze, který je blízko letiště a je často využíván cizinci. Je zde doporučováno užití

fráze, kterou používají lidé žijící v Praze: Jedu áčkem, béčkem céčkem – Jedu metrem trasou A, B, C. Při procvičování frází *Jsem rád, že ...* se objevuje výpověď: *V neděli obědváme v hotelu Hilton a já to platím.* V dopise jedné fiktivní studentky češtiny se popisuje Praha jako krásné malé historické město, kde je moderní metro, řeka Vltava a starý Karlův most. Podle obrázku by měli studenti poznávat orloj, Pražský hrad atd. Ve cvičeních se objevují věty: *Jdu na poštu na Václavské náměstí, Vlak do Brna jede z Hlavního nádraží.*

Z mimopražských zeměpisných názvů je zmiňován jen výlet na Moravu a na Slovensko blízko Popradu, výlety na Karlštejn, na Konopiště a na Křivoklát. Učebnice se také zabývá počasím, které je pro Českou republiku typické a které netypické. V lekci, kde se probírá počasí, se studenti mají ptát sebe navzájem, jaké je počasí v jejich zemi a jaké je počasí typické pro Českou republiku. Studenti poslouchají tři předpovědi počasí z rádia, ve všech je popisováno počasí typické pro určité roční období v české republice (*zima - mrzne, sníh, léto – vedro*)

Kniha **Česky krok za krokem 2** se už zaměřuje více na popisy mimopražských destinací. Většina reálií je prezentována implicitně jako součást hlavního textu, příběhu nebo cvičení. Ve třetí lekci je vyfocen zámek Trója v Praze. Kastelánka bydlí s rodinou na hradě Roštejn blízko Jihlavy a popisuje svůj život. Starší muž mluví o tom, jak bydlí v Boudově v hausbótu na řece Vltavě. Studenti se seznamují se známými českými lázněmi. Mají přiřazovat obrázky k textu. Popisují se zde jednoduše Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Velké Losiny, Františkovy Lázně, Poděbrady a Luhačovice. Objevují se zde věty jako: *Nebydlím v Ostravě. Jedu z Brna. V Jihlavě jsou dvě nádraží.* V inzerátech jsou zmiňovány české a slovenské turistické lokality Nízké Tatry, Stará Lesná, Liptovský Mikuláš, Kláľova Hoľa, Třeboň, rybník Svět, České Budějovice, Český Krumlov, Telč. Ve cvičení tvoří studenti genitiv plurálu a mají říkat, kam pojedou v ČR na víkend nebo na dovolenou (*do Českých Budějovic, Litoměřic, Pardubic, Strakonice, Domažlic, Beskyd, Poděbrad, Nových Hradů, Jeseníků, Jizerských hor, Krušných hor, Orlických hor*). Jsou zmíněny Žabovřesky, Hodolany, Šumava, Českomoravská vysočina, Cheb, Teplice, Ostrava, Jihlava, Strakonice, Domažlice, Jablonec, Klatovy, Kroměříž, Otrokovice, Hranice na Moravě, Liberec, Hradec Králové,

Moravské Budějovice, Velké Losiny, Brno. Studenti mají některé místní názvy hledat na mapě.

Článek v učebnici podává explicitně informace o Mariánských Lázních. Je to „riviéra v lese“, 40 pramenů minerálních vod je přímo ve městě, 100 jich je v okolí. Nejznámější prameny jsou Ferdinandův, Mariin a Rudolfův. Minerální vody léčí bronchitidy, astma, alergie a cukrovku. Léčil se zde W. A. Mozart a také anglický král Edward VII. A rakouský císař František Josef I. České Budějovice leží na soutoku Vltavy a Malše, v roce 1265 město založil Přemysl Otakar II. V centru je náměstí s renesanční radnicí a za ní Černá věž, odkud je možné vidět zámek Hluboká. Na náměstí se nachází barokní Samsonova kašna. Atržpašské a Teplické skály jsou plné různých skalních útvarů (Milenci, Skalní koruna, Skladatel u klavíru,...), byl zde německý básník Goethe. Tyto skály navštíví každý rok asi 250 tisíc lidí (KK).

Studenti mají do mapy ČR dokreslit řeky *Dyje, Odru, Sázava, Berounka, Morava, Vltava, Labe*, české hory a důležitá města. Dozvídají se, že Čechy mají jako národní strom lípu, vaří se zde pivo Budvar, Gambrinus, Prazdroj.

Některé věty z učebnice odkazují na zeměpisnou a kulturní provázanost České republiky se Slovenskou republikou. Ve cvičení je věta: *Bratr odjel k tetě do Bratislavy. Od roku 1979 do roku 2000 jsem bydlela na Slovensku. (KK)*

Učebnice se zabývá i pražskými reáliemi, které už ale svou četností nepřevyšují zeměpisné informace z jiných míst. V textu je věta: *Uprostřed Staroměstského náměstí je socha*. Text vypráví o cizinci, který se ztratí a ptá se na cestu. Hledá v Praze Václavské náměstí. Je mu doporučeno, aby jel devítkou nebo trojkou. Další cizinec hledá Vinohradskou ulici, ptá se, co je to MHD. Objevuje se zde výčet toho, co se nachází v Praze: *staré domy, barokní kostely, kamenné mosty, nové a staré autobusy, velké a malé obchody, hezké kavárny, drahé a levné restaurace, krásná náměstí a stará nádraží (KK)*. Objevují se zde věty jako: *Sestra přiletěla z Ameriky do Prahy na letiště Ruzyně*. Jsou zmíněny pražské čtvrti jako *Letňany, Stodůlky, Holešovice a Vinohrady*. Je zde uveden autentický pražský kulturní program, studenti se učí orientovat v programu, jsou zde kluby jako *Ponrepo, Meloun, Agharta jazz centrum, Veletržní palác, kino Aero, Národní divadlo, Křižíkova fontána, Obecní dům a divadlo Na zábradlí*. Úryvek z článku v novinách informuje

o tom, jaké pražské adresy jsou díky své poloze v historické části města prestižní (*Praha 1, Praha 6, Staré Město, Pařížská ulice, Podolí, Košíře*).

Učebnice vysvětluje, že slavní čeští cestovatelé byli *Emil Holub, Vojtěch Náprstek, Jan Eskymo Welzl, Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund*. Studenti mají za úkol najít o nich zajímavé informace a napsat o nich krátký text. Studenti mají číst české názvy cizích měst a překládat je do svého jazyka (*Mnichov, Londýn, Řím, Paříž, Vídeň, Kodaň, Ženeva, Moskva, Lipsko, Drážďany, Benátky*).

I tato učebnice se zabývá popisem typického českého počasí. Autentické texty převzaté z předpovědi počasí popisují typické počasí v Čechách v létě a v zimě (*teploty klesnou pod nulu, můžou se tvořit sněhové jazyky, slunce vychází v pět hodin ráno*). Studenti mají odpovědět na otázku, na jakých českých internetových stránkách najdou předpověď počasí.

Učebnice **Basic Czech** se také nezabývá jinými oblastmi, než je Praha. Studenti mají říkat, jestli znají nebo neznají *Židovský hřbitov, Staroměstské náměstí, Havelský trh, Pražský orloj, Rudolfinum, Strahovský klášter, Strahovský stadion, Anežský klášter, Týnský chrám, Veletržní palác, Státní operu, Petřínskou rozhlednu, Hladovou zeď, Národní knihovnu, Filozofickou fakultu, Prašnou bránu, Zlatou uličku, Staronovou synagogu, Betlémskou kapli, Národní galerii, Celetnou ulici, Staroměstskou radnici, Smíchovské nádraží, Zličín*. Studenti mají odpovídat na to, co se jim na Praze líbí a nelíbí.

Učebnice **Čeština pro azylanty 1 a 2** se na rozdíl od ostatních zkoumaných materiálů pražskými reáliemi zabývají jen okrajově. Ze zeměpisných názvů je zde Praha, Brno, Olomouc, Libeň. Popisuje se kupování lístku na cestu do Prahy, zmiňována jsou slova jako *příplatek EC, IC, místenka*. Studenti se učí orientovat v českém vlakovém jízdním řádu, hledají, jak se dostat do *Prahy, Brna, Ostravy, Zlína, Jihlavy, Pardubic, Hradce Králové, Liberce, Ústí, Českých Budějovic, Karlových Varů, Olomouce*. Explicitně se vysvětluje, že Česká republika se skládá z *Čech, Moravy a Slezska*. Na severu Čech jsou hory *Krkonoše*, na Moravě je *Olomouc*. Studenti mají hledat na mapě ČR města *Karlovy Vary, Františkovy Lázně, Jindřichův Hradec, Špindlerův Mlýn, Havlíčkův Brod*. Jsou tady uvedeny regionální české a moravské písně z *Hané, ze Slovácka, z Valašska, z Chodska*.

Ve většině učebnic výrazně převažují pražské reálie. Učebnice *Česky krok za krokem* se snaží přinést informace i z jiných částí České republiky. Často se zmiňují turisticky atraktivní města nepříliš vzdálená od Prahy, dále se studenti dozvídají o lázních, hradech, zámcích a zajímavých českých horách. Je popisován praktický život v Praze, možnosti ubytování a orientace v městské dopravě.

6.7 Informace z oblasti kultury

Kultura může mnoho vypovídat o charakteru určitého společenství. Studentům jsou představovány různé osobnosti z české literatury, malířství, divadelnictví, kinematografie a sochařství. Do této kapitoly jsou zařazeny i informace o českých svátcích a o tom, jakým způsobem se slaví.

Čeština expres ukazuje jen několik ilustrací z české divadelní scény, např. fotografie Hurvínka a Máničky. Podrobněji explicitně podává informace o Boženě Němcové. Žádné další informace o českém umění nepodává.

V učebnici **Schritt für Schritt** se studenti dozvídají o spisovatelce Boženě Němcové, o spisovatelích Karlu Čapkovi, Jaroslavu Haškovi, Milanu Kunderovi, Bohumilu Hrabalovi a Ludvíku Vaculíkovi. Jsou zmíněny básně Jaroslava Seiferta, Františka Halase nebo Vladimíra Holana, filmy Miloše Formana, Jiřího Menzela a Jana Svěráka nebo divadelní hry a eseje Václava Havla. Tyto osobnosti se vyskytují většinou implicitně jako součást vět ve cvičeních procvičujících gramatické jevy, např. *Znáš knihy Bohumila Hrabala?* (SS, cvičení na tvary genitivu). Někdy se věrohodnost a kvalita českých tvůrců dokládá odkazem na jinou světově známou osobnost. Například o Boženě Němcové, jejíž jméno pravděpodobně slyší studenti poprvé v životě, je napsáno, že její prózy četl rád i Franz Kafka, který je mezinárodně uznávaným spisovatelem. Ze současné tvorby se zmiňuje jen pár historek ze života spisovatelky a moderátorky Haliny Pawlovské. Většina informací je podávána implicitně, jsou součástí textu, ve kterém se např. doplňují časové údaje nebo kde studenti procvičují novou gramatiku.

V učebnici **Česky krok za krokem 2** je zmíněno množství osobností kulturního života. Čeští umělci převažují nad umělci zahraničními. Ze starší české literatury je zmíněna jen nejstarší česky psaná kronika Dalimilova kronika ze 14. století a dva příběhy ze Starých pověstí českých, O kněžně Libuši a O praotci Čechovi. Tyto informace jsou podávány explicitně ve formě zkrácených příběhů, nejsou jen součástí cvičení na gramatické jevy. O současných umělcích se v učebnicích studenti příliš nedozvědí. Poměrně lákavým způsobem a zjednodušeně je studentům přiblížena jedna z kriminálních povídek Karla Čapka a stejně tak i jeho pohádka *O princezně solimánské*. (KK) Studenti čtou zjednodušenou povídku Oty Pavla o tom, jak jel s manželkou na operu Liška Bystrouška do Mnichova. Více se také seznamují s písněmi Jiřího Suchého *Máme rádi zvířata* (KK), s písní Jaromíra Nohavici *Starý muž* (KK), s písní Marka Ebena *Mám dny* (KK) a s písní Petra Skoumala a Jana Vodňanského *Kolik je na světě* (KK). Všechny tyto informace jsou podávány implicitně jako součást textu, který se vztahuje k nové slovní zásobě a k probíraným gramatickým jevům.

V učebnici **Česky krok za krokem 2** je věnována celá lekce českým autorům. Studenti se formou krátkých ukázek seznamují s divadelní hrou Karla Čapka *Bílá nemoc*, s prózou Bohumila Hrabala *Příliš hlučná samota*, s prózou Milana Kundery *Žert*, s prózou Jáchyma Topola *Sestra*, s románem Jaroslava Haška *Švejk*, s hrou Václava Havla *Largo Desolato* a s básní Karla Hynka Máchy *Máj*. Zmiňováni jsou také František Gellner, Vladimír Holan, Vítězslav Nezval nebo Jaroslav Seifert. Explicitně jsou zde studenti poučováni o tom, kdy díla vznikla a k některým je i připojen krátký komentář o okolnostech vzniku nebo o ohlasu díla.

Vzhledem k tomu, že učebnice jsou určeny především cizincům žijícím v Čechách, jsou studenti explicitně informováni o tom, jaké noviny a časopisy je možné v České republice koupit. Uvádí příklady jako *Šíp*, *Katka*, *Receptář*, *Fit*, *Apetit*, *Koktejl*, *Auto*, *Počítač*, *Náš útulný byt*, *Český jazyk a literatura* nebo *Hospodářské noviny*. V textu je explicitně zmiňováno, které z uvedených časopisů a novin bývají označeny za bulvár a proč. Studentům je také explicitně vysvětlován český fenomén

Jára Cimrman. Dozvídají se informace o historii a o jeho tvůrcích *Zdeňku Svěrákovi a Ladislavu Smoljakovi*. (KK)

Z oblasti hudby se píše jen o skladateli *Antonínu Dvořákovi*, významné operní pěvkyni *Emě Destinové*, skladateli *Petru Hapkovi* a zpěvákovi *Karlu Gottovi*. Současná hudební scéna se zviditelňuje jmény jako *Tonya Graves* nebo *Monkey Business*. Většina těchto informací je podávána jako součást cvičení nebo textu, nevysvětluje se to studentům explicitně.

České výtvarné umění je prezentováno jmény jako *Josef Lada, Alfons Mucha, Marie Čermínová-Toyen, Petr Brandl, Emil Filla, Josef Čapek a František Kupka*. Studenti mají přiřazovat fotografii známého obrazu ke jménu jeho tvůrce. Vzhledem k tomu, že toto cvičení má za úkol procvičení genitivu a použití předložky *od*, informace o malířích jsou v něm podávány implicitně. Velmi podrobně se dozvídají o autorovi legendární české animované postavy *Krtečka*, o *Zdeňku Millerovi*. Z českých filmů je zobrazen a popsán film *Kolja* od *Zdeňka Svěráka*. Film *Konkurz* Miloše Formana a film *Obecná škola* jsou zmíněny implicitně jako součást věty ve cvičení.

Tato učebnice poučuje studenty explicitně o způsobu slavení Vánoc a Velikonoc, o českých zvycích a jídlech, která se v době svátků připravují.

V učebnicích **Čeština pro azylanty 1 a 2** se o české kultuře a literatuře nemluví vůbec. Jsou zde popisovány české svátky Vánoce a Velikonoce a zvyky, se kterými jsou spojeny. Popisuje se, jak Češi tyto svátky slaví, co jí a jak se takové pokrmy připravují.

Učebnice **Čeština Express** podává jen pár informací a jmen z české kultury, např. *Boženu Němcovou*. Všechny údaje o kultuře jsou jen velmi stručné, což je dáno také zaměřením učebnice pro začátečníky. Vzhledem k nízkým znalostem českého jazyka, které studenti na tomto stupni mají, není prostor pro ukázky z literárních děl nebo pro texty většího rozsahu.

Kniha **Schritt für Schritt** se věnuje kultuře více. Je určena také studentům začátečnickům, ale obsahuje i několik zjednodušených úryvků z umělecké literatury a hudební ukázky české tvorby.

I když učebnice poskytují jen málo prostoru, lze zde vidět snahu představit český národ jako národ umělců, zvláště pak spisovatelů. V učebnici pro pokročilé **Česky krok za krokem 2** je téměř v každé lekci zjednodušená ukázka z díla nějakého českého spisovatele. Je možné vidět zde dvě tendence. Jednak se autoři učebnic pokoušejí vybrat takové představitele české kultury, kteří jsou ve světě známí a podtrhují tím světovost českého umění. Je zmiňován např. Milan Kundera, Alfons Mucha apod. Na druhou stranu se pokouší představit studentům takové jevy, které české umění a literaturu individualizují a odlišují od ostatních, např. fenomén Járy Cimrmana.

Učebnice **Česky krok za krokem 2** se obsáhle věnuje české literatuře. Podává ukázky z děl českých básníků, prozaiků i dramatiků, např. z děl Milana Kundery, Václava Havla nebo Boženy Němcové. Kromě toho je zde množství fotografií malířských děl českých umělců a textů českých písní. Tato učebnice podává přehled i o českých novinách a časopisech. Zmiňuje i způsob slavení některých českých svátků, např. Vánoc nebo Velikonoc.

Čeština pro azylanty 1 a 2 se nezmiňuje o žádných českých umělcích ani o uměleckých dílech. Zato podrobně popisuje způsob slavení Vánoc, Velikonoc a dalších svátků. Ukazují se zde tradiční sváteční jídla a způsob jejich přípravy.

6.8 Informace z oblasti historie

Česká historie je určitým způsobem reflektována v každé z posuzovaných učebnic, s výjimkou učebnice pro azylanty. V této publikaci se studenti o české minulosti nedozvědí téměř nic.

Učebnice **Čeština Express** zmiňuje jen historické osobnosti Karla IV. a Václava Havla.

V učebnici **Schritt für Schritt** je oblíbenou postavou Karel IV. Je popisován jako český král, kterého měli lidé rádi. Studenti se v textu, který slouží mimo jiné k seznámení se s českým minulým časem, se dozví o tom, kdo Karel IV. byl, které důležité stavby nechal v Českých zemích postavit – Karlův most, Karlštejn, o tom, že založil Karlovu univerzitu. Je v textu představen jako český král, který měl matku z Čech a otce z Lucemburska, byl vychován ve Francii. Text se zmiňuje o Karlových vlastnostech, byl prý vysoký, štíhlý, energický, dobrý organizátor, ale byl také religiózní a pověřivý. Měl čtyři manželky, v textu se odkazuje na český film Noc na Karlštejně, kde je vyobrazena Karlova žena Eliška Pomořanská, která byla silná jako muž. Zdůrazňuje se zde, že Karel měl Prahu rád a hodně pro město a pro celou zemi udělal. Prahu ustanovil svým sídlem a výrazně ji kulturně pozvedl. Je prezentován především jako český král, i když v širším evropském kontextu jeho kralování zřejmě vlada nad českými zeměmi nebyla tak významná. Vládl současně mnohem většímu území. Otázkou také zůstává, jestli je možné ho nazývat právoplatným Čechem. Nicméně v učebnicích je jednoznačně považován za významného Čecha. Je popisován jen pozitivně, a to jak z hlediska vnějšího vzhledu, tak ve vztahu k vládnutí a charakterovým vlastnostem. Karel IV. a Božena Němcová jsou jedinými zmiňovanými českými historickými osobnostmi v této učebnici.

V této knize mají studenti číst text písně Jaroslava Hutky Náměšť. U písně je komentář, že byla velmi oblíbená během revoluce v roce 1989 a jmenuje se Náměšť podle festivalu, který měl být v roce 1973 v Náměšti. Policie festival zakázala, a Hutka proto na protest pojmenoval písničku podle města. Jiná historická období nebo historické osobnosti nejsou v učebnicích reflektovány. O porevolučním vývoji se učebnice nezmiňuje.

V učebnici **Česky krok za krokem 2** se nachází výrazně více informací o české historii. Neobjevuje se zde ani jedna historická osobnost, která nežila v 19. nebo ve 20. století. Jediná zmínka o starších českých dějinách je ve cvičení, kdy mají studenti zjistit, jak se jmenovaly státní útvary na území dnešní České republiky a v jaké době zde existovaly. Studenti mají určit, ke kterému historickému období se

vztahovaly tyto názvy: Velkomoravská říše, České království, Československá republika, Československá socialistická republika a Česká republika.

Období 19. století není v učebnicích věnována příliš velká pozornost. V podstatě jedinými osobnostmi z té doby jsou Božena Němcová, M. D. Rettigová a K. H. Mácha, o kterých se studenti dozvědí pouze, že to byli literární tvůrci.

Většina informací z českých dějin se dotýká období nedávné historie, především období komunismu. Studenti mají odpovídat na otázky, co znamenají roky 1948 a 1968 v české historii. Mají přiřazovat fotografie k výrazům okupace Československa, samizdat, ideologické plakáty, první porevoluční prezident Václav Havel, fronta na maso, první komunistický prezident Klement Gottwald, vykonstruovaný politický proces, Stalinův pomník. Celá lekce 19 se zabývá tím, jak se žilo za komunismu.

Studenti jsou informováni o tom, jak se u nás komunisté v roce 1946 dostali do vlády a roku 1948 se chopili moci. Došlo k výrazným ekonomickým změnám. Podniky se znárodnily, byly pronásledovány církve a věřící. Na konci 40. let a v 50. letech se v Československu odehrávaly vykonstruované politické procesy. V Praze na Letné vznikl Stalinův pomník, zobrazoval postavy českých a sovětských vojáků a dělníků, byl lidově nazýván Fronta na maso. Jeho stavba trvala od roku 1949 do roku 1955. Ještě před odhalením pomníku spáchal jeho tvůrce sebevraždu. Později byl pomník zbourán. Každé výroční mělo ideologické plakáty (MDŽ – Mezinárodní den žen, VŘSR – Velká říjnová socialistická revoluce,...). Studenti se dozvídají i informace ze života obyčejných lidí, např. že fronty byly součástí života všech. Byly fronty na banány, na maso, na auta, na dovolené, toaletní papír atd. Jídlo i pití bylo mnohem levnější, protože základní potraviny byly dotovány státem. Existovaly tuzexové bony, peníze, za které se kupovalo speciální zboží v obchodě s názvem Tuzex. Bony dostávali lidé místo amerických dolarů, francouzských franků atd. Dozvídají se o tom, že srpnu 1968 přišla okupace, která následovala po období demokratizace. „Československo bylo obsazeno vojsky ostatních socialistických zemí. V této době emigrovala další vlna českých obyvatel. V té době existoval samizdat, nebylo možné legálně tisknout všechny knihy. Po okupaci v roce 1968 se zase zhoršila cenzura. V roce 1977 publikovali disidenti dokument Charta 77, kde žádali svobodu a dodržování lidských práv. Komunismus skončil

sametovou revolucí v roce 1989. Prvním polistopadovým prezidentem se stal disident Václav Havel.“ (KK) Ten je v učebnicích velmi často zmiňován, počítá se s tím, že je pro cizince známou osobností. Tento krátký přehled českých poválečných dějin je ilustrován příběhy konkrétních Čechů, kteří popisují, co dělali za komunismu. Je mezi nimi mladá žena, která si toho moc nepamatuje a mnohé věci si nedokáže představit, protože po revoluci se životní styl Čechů výrazně změnil. Starý muž se přiznává, že byl nejdříve členem komunistické strany, ale později z ní vystoupil. Jeho syn měl kvůli tomu problémy dostat se na vysokou školu. „*Byl jsem jako mladý v KSČ, ale později jsem vystoupil. Syn měl kvůli tomu problémy se studiem...*“ (KK) Studenti mají říkat, jestli znají nějaké knihy nebo filmy, které jsou z dob komunismu. Mají za úkol zeptat se nějakého Čecha, jak se změnil život v Čechách po revoluci.

Učebnice **Čeština pro azylanty 1 a 2** neposkytují o české historii žádné informace. Výjimkou je jen vysvětlování vzniku některých českých svátků.

Pohled na české dějiny prezentovaný v učebnicích ukazuje spíše pozitivní české osobnosti, ale nevyhýbá se ani nepříjemným místům v historii. Zprostředkovává především informace z dějin 20. století. Novodobá historie po roce 1989 není zmíněna vůbec.

6.9 Informace z oblasti sportu a volného času

Každé společenství se vyznačuje také tím, jak jeho členové tráví svůj volný čas. Tato oblast se může také výrazně lišit mezi jednotlivými národnostmi. Pro každé etnikum není přirozené si o volném víkendu vyjet do přírody nebo se procházet jen tak, bez toho, že by člověk měl vyřídit nějakou neodkladnou záležitost v cíli.

V této kapitole jsou shromážděny informace z učebnic, které vypovídají o sportu a způsobu trávení volného času.

V učebnici **Čeština Expres** postavy tráví svůj volný čas především navštěvováním kulturních akcí, tj. jdou do kina, na výstavu, do divadla, na balet, na koncert, na

diskotéku, na festival nebo čtou detektivku. Méně často se dívají na televizi a sportují.

„Roman a Alice čtou kulturní program. Alice má ráda operu.“ (EX)

Mezi několika známými osobnostmi, které jsou v učebnici jmenovány, jsou jména fotbalisty Petra Čecha nebo tenistky Martiny Navrátilové, Emila a Dany Zátokových. Postavy se věnují sportům jako fotbal, tenis nebo jízda na kole. V této učebnici nejsou situace, kdy by postavy cestovaly mimo město nebo chodily na výlety do přírody.

Učebnice **Schritt für Schritt** popisuje postavy, které se stejnou četností tráví volný čas na kulturních akcích jako je kino, divadlo atd. a při sportu. Muži i ženy často plavou, hrají fotbal, jezdí na kole, hrají hokej a tenis. Na rozdíl od učebnice **Čeština Expres** je častější víkendovou zábavou postav jít na procházku, jet na chatu nebo na dovolenou k moři nebo do hor. Popisují se některá místa, kam se v České republice dá jet na poznávací výlety, tj. výlet na Kokořín, na Karlštejn, i místa, kde je hezká příroda.

„Celé léto strávím na chatě na Moravě. Budu chytat ryby a jíst jahodové knedlíky.“ (SS)

Mezi popisované sportovce patří lyžařka Kateřina Neumannová.

Česky krok za krokem 2 přináší o sportu i o trávení volného času více informací než ostatní posuzované učebnice. Postavy se zde ve svém volnu věnují také především kultuře, ale nezanedbávají ani sport. Je zde popisován např. starší muž, který si předsevzal, že přejde pěšky celou Českou republiku. Studentům jsou explicitně představovány různé české hrady a zámky, např. Karlštejn, Kokořín, Hluboká, a města, např. Olomouc, Mariánské Lázně nebo České Budějovice. Studenti jsou nabádáni k tomu, aby si vyjeli na výlet do Teplických a Adršpašských skal. Jsou zmiňováni další sportovci. Zmiňují se i známí čeští cestovatelé jako *Emil Holub*, *Vojtěch Náprstek*, *Jan Eskymo Welzl*, *Jiří Hanzelka* a *Miroslav Zikmund*. Tato kniha neobsahuje podrobnější informace o konkrétních sportovcích. Studentům je zde předkládáno množství turistických cílů. Způsob trávení dovolené nebo víkendu turistikou jev českém prostředí popisován jako běžný.

Učebnice **Čeština pro azylanty 1 a 2** se tolik nevěnují popisu trávení volného času. Více se informací podávají o rodinném životě, o zaměstnání a o komunikaci

s úřady. Studenti zde nenajdou žádnou zmínku o nějakém českém sportovci, ale jsou zde popisovány výlety do přírody a návštěvy hradů a zámků.

6.10 Oblast chování a sociokulturní kontext jazyka

Tato práce si klade za cíl nejen popsat ty části reálií, které se týkají historie, kultury, geografie nebo sportu, ale snaží se zmapovat, jestli a jak učebnice češtiny pro cizince odráží specifické chování českého etnika. Informace tohoto druhu mohou být pro studenty češtiny klíčové a mohou jim významně usnadnit začleňování se do české společnosti.

Vzhledem k tomu, že tato část reálií je poměrně významná a pro cizince je nejtěžší jí porozumět, je jí v této práci věnováno více místa než jiným oblastem. Informace o chování a sociokulturním kontextu, tzn. o kulturních specifikách národa, jsou zde pro přehlednost děleny do několika kategorií.

Sociokulturní kontext je chápán jako soubor informací, které vypovídají o českém chování, vztazích, životě ve společnosti, myšlení a vyjadřování. Zkoumané kategorie jsou: Jak se projevuje odstup od autorit, tj. jak jsou vnímáni lidé v pozici autorit v české společnosti, obvyklá a očekávaná zdvořilost v českém prostředí, vztah mužů a žen a jejich role, přístup k dětem a seniorům a jejich charakteristika, převaha spolupracujícího nebo soutěživého chování ve společnosti, pohled na příslušníky cizího etnika a pohled Čechů na vlastní národ.

Informace o chování, zjišťované z učebnic češtiny, jsou zde popsány a doplněny o příklady a v závěru práce porovnávány s výsledky výzkumů kulturních specifik národů, které prováděl a publikoval Geert Hofstede.

Hofstede stanovil 5 dimenzí národní kultury, které jsou měřitelné ve všech společenstvích. Jedná se o tyto dimenze: Mocenský odstup, kolektivismus versus individualismus, maskulinita versus femininita, tendence vyhýbat se nejistotě a dlouhodobá versus krátkodobá orientace. Na konci každé kapitoly je pro přehlednost stručné shrnutí informací získaných z jednotlivých učebnic.

6.10.1 Jak se projevuje odstup od autorit

Podle Geerta Hofstedeho kulturní dimenze zvaná mocenský odstup (power distance) popisuje míru, v jaké obyvatelé, instituce a organizace v určité zemi očekávají a akceptují, že moc je rozdělena nerovnoměrně. Mocenský odstup vystihuje sociální distanci mezi lidmi nestejného společenského postavení, např. mezi vedoucími pracovníky a podřízenými zaměstnanci, mezi učiteli a žáky apod. Důležité je, jak společnost nakládá s nerovností mezi lidmi. Tato dimenze popisuje, jak velká je ve společnosti úcta k autoritám a kdo je za autoritu považován. Lidé ve společnostech s velkým mocenským odstupem přijímají takové uspořádání, ve kterém má každý své místo. Zároveň toto místo nepotřebuje žádné další zdůvodnění. Ve společnostech s malým mocenským odstupem lidé usilují o rovnoměrné rozdělení moci a vyžadují vysvětlení, pokud je moc rozdělena nerovnoměrně. Na základě tohoto zjištění byly v učebnicích analyzovány ty informace, které vypovídají o roli autorit v české společnosti a o chování lidí k autoritám. K této dimenzi se vztahují dvě kapitoly, *Jak se projevuje odstup od autorit* a *Zdvořilost*.

V každé z posuzovaných učebnic je již v první lekci prezentována odlišnost oslovování ve formálním a neformálním rozhovoru. Studenti jsou poučeni o tom, v jaké situaci je vhodné tykání a v jaké vykání.

V učebnici **Schritt für Schritt** a **Čeština expres** jsou typickými aktéry v neformálním rozhovoru dva mladí studenti češtiny pro cizince nebo kolegové v kanceláři. Formální rozhovor se odehrává v práci, v kanceláři mezi nadřízeným a podřízeným nebo mezi staršími lidmi, případně při pracovní schůzce nebo v restauraci při oficiální večeři. Formální dialogy jsou doplněny fotografiemi upravených lidí ve společenském oblečení. Ve cvičeních, která následují, mají studenti podle fotografie určit, komu by vykali a komu případně tykali. K lidem ve

formálním oblečení a ke starším osobám se má přiřadit vykání. Studenti poznávají z dialogů, že při vykání je možné použít téměř výhradně oslovení *pane, paní a příjmení*. Z fotografií a obrázků vyplývá, že při takovém rozhovoru je vzdálenost komunikačních partnerů větší než při dialogu neformálním. Vykání je také použito vždy při náhodných rozhovorech dvou cizích lidí na ulici, například při zjišťování cesty, při komunikaci s prodáváčkami, pokladními, taxikářem, číšníkem apod. Oslovení je vždy provázeno frází *Prosím vás...*

„A: *Prosím vás, kde je hotel Diplomat?*

B: *Nevím, nerozumím, nemluvím moc česky.*

A: *A kde je metro, je to daleko? “ (EX)*

Při oslovování v situacích, kde se jedná o telefonování, v dopisech a emailech je běžné vykat a užívat výrazy jako *pane, paní*. Pokud má daná osoba nějakou funkci, je nutné ji ve shodě s touto funkcí také oslovovat, př. *Je tam prosím pan ředitel Kubát? (SS)* Studentovi se v učebnicích vždy vyká, ale pokud jsou zadávány úkoly pro práci ve dvojicích, příklady vět používají výhradně tykání, př. *Diskutujte ve dvojicích: Kdy uklízíš? Jezdíš rád na dovolenou? Umíš lyžovat? Kdy obvykle vstáváš?(SS, EX)* V učebnicích pro děti se při oslovování studentům tyká, ale ještě častěji se používá hromadného oslovení, př. *Spojte obrázky, doplňte do vět... (CMC)*

V pozici autorit jsou ve všech učebnicích představováni většinou učitelé, manažeři, šéfové, politici a známí umělci. V učebnici pro azylanty se téměř nevyskytují politici a známí umělci, jako autority jsou představováni učitelé, lidé na úřadě nebo starší členové rodiny a čeští přátelé.

V učebnicích **Schritt für Schritt, Česky krok za krokem 2** a **Čeština Express** je k učiteli přistupováno jako k přátelské autoritě, je běžné mu vykat. „*Dobrý den. Vy jste učitel? Já jsem nová studentka.*“ (EX) Manažeři jsou prezentováni jako formálně oblečení, přátelští lidé, které ale není přípustné oslovovat pouze křestním jménem. Šéf je také ukazován jako osoba s absolutní mocí, zaměstnanci se snaží vypadat před ním dobře a skrývají před ním své chyby. Tento rys lze vidět na textu, kde si kolegyně v kanceláři povídají a jejich rozhovor končí slovy: „*Pst, jde šéf, musíme pracovat, nejsme doma, jsme v práci!*“ (SS) V pozici autorit také vystupují

Češi, kteří se stali známými i ve světě, příkladem jsou politici jako Václav Havel, Tomáš Garrigue Masaryk, sportovci jako Martina Navrátilová, Kateřina Neumannová, Petr Čech nebo Emil a Dana Zátokovi a umělci jako Božena Němcová, Milan Kundera a Petr Hapka. Dalšími autoritami jsou všeobecně známí umělci a vědci jako Akira Kurosawa, John Lennon, Marie Curie-Sklodowska, Louis Armstrong, Andrej Tarkovskij, Carles Chaplin, Edith Piaf a Emma Destinnová. Je o nich vždy zmíněno jen několik základních informací a jejich přínos pro společnost. Jsou vždy představováni v pozitivním světle.

„Emil Zátopek a jeho žena Dana Zátoková byli sportovci. Narodili se ve stejný den a taky ve stejný den vyhráli zlatou medaili na olympiádě ve Finsku v roce 1952. Emil byl nejslavnější český atlet ve 20. století.“ (EX) Dále zde jako autorita vystupuje Karel IV., který je popisován jen v pozitivním světle jako český král, který *„měl rád Prahu a hodně pro město, i pro celou zemi udělal.“ (SS)*. V pozici autorit vystupují také rodiče. Většinou mají dobrou práci, otec je nejčastěji doktor nebo manažer. Jejich dospělé děti se s nimi rádi, posílají jim pohledy z dovolené. Rodiče na fotografiích vystupují jako starší, úctyhodní, sympatičtí, chápající, ale nepřiliš moderní. Pokud si matka neví rady při jednání s dětmi, volá otce jako vyšší autoritu, aby s dětmi vše vyřešil, obrací se na otce se slovy: *„Pojď sem. Řekni mi něco!!“ (KK)* a odchází. Objevují se zde fotografie otce a syna. Otec dítě kázní, hrozí prstem a syn stojí se svěšenými rameny, nedívá se otcí do očí. Jejich rozhovor zobrazuje velký odstup mezi rolí otce a rolí dítěte, v tomto případě syna. Rodiče mají velkou autoritu i u dospělých dětí, např. novomanželé plánují neobvyklou a trochu nebezpečnou svatební cestu do Afriky, čekají, jestli dostanou svolení od matky, př. *„Eva a Petr plánují cestu do Afriky. Maminka Evy má ale strach.... Příští týden odjíždějí... Maminka s cestou nakonec souhlasila....“ (SS)*

Další v pozici autorit jsou šéfové, je normální je formálně oslovovat, objevuje se zde také manažer Čechoameričan z USA, který má americkou manželku. Nadřazení jsou všeobecně respektovanou autoritou, ale v jejich nepřítomnosti je běžné je kritizovat, např. věta ze cvičení *Jejich nemožný šéf má hloupé nápady (KK)*. Lékaři také vystupují v roli moudré a laskavé autority, která má vždy pravdu. Je potřeba

vždy je oslovovat *Pane doktore, paní doktorko*, oslovení *Pane Nováku* v této situaci není považováno za dostatečně zdvořilé.

V učebnici pro pokročilé **Česky krok za krokem 2** je studentům vysvětlováno, že v české kultuře je vhodné oslovovat lidi jejich tituly, učí se číst správným způsobem zkratky akademických titulů a jejich použití v konverzaci. Př. *Ing. Petr Nový – oslovujeme Pane inženýre, (KK)*

Jako autority vystupují především v učebnici **Schritt für Schritt** a v učebnici pro pokročilé **Česky krok za krokem 2** také lidé, kteří se nějakým způsobem veřejně angažují. Většinou jde o charitativní práci, podporu sirotků v Africe nebo nevidomých. „Dana vypráví: „*Vždycky říkám, že mám tři děti... Jednoho syna mám v Africe. Každý měsíc mu posílám peníze na studium, píše mi dopisy. Vždycky jsem chtěla mít tři děti a teď vlastně mám...*“ (SS). Jsou zde uvedena jména lidí ve veřejném životě neznámých, stejně tak i slavných osobností, např. modelky Petry Němcové. „*Petra dokázala něco, co každý nedokáže: změnila osobní tragedii v pozitivní energii. Založila nadaci Happy Hearts, aby mohla efektivněji pomáhat dětem. Kupuje léky a staví školy pro ty, které ztratily rodiče...*“ (KK) V pozici autorit jsou i lidé, kteří se nějakým způsobem kvůli svému přesvědčení nebo svým životním stylem vydali proti proudu. Nejezdí hromadnou dopravou, bydlí na lodi, na hradě nebo se snaží žít ekologicky. „*Biopotraviny mají lepší chuť a neobsahují chemikálie, i přes jejich vyšší cenu si je ale kupuju hlavně proto, že chci pomáhat ekologickým farmám a podporovat jejich způsob hospodaření...*“ (KK) Příkladem je také muž, který obešel pěšky celou Českou republiku. Autoritami jsou také ti, kteří studovali nebo žili v zahraničí, vrátili se do Čech a jsou zde v profesním životě velmi úspěšní. V rolích autorit jsou ukazováni i slavní čeští cestovatelé jako Jiří Hanzelka, Miroslav Zikmund, Emil Holub a Vojtěch Náprstek.

V pozici autority jsou v knize **Česky krok za krokem 2** prezentovány i slavné české ženy, které si vydobýly významné postavení ve společnosti v době, kdy tyto pozice patřily pouze mužům, např. *Eliška Krásnohorská založila první českou střední školu pro dívky (KK)*. Policisté také patří ke skupině lidí, kterým je přisuzována velká autorita. Člověk je v jednání s nimi zobrazován jako bezmocný, policisté jsou ukazováni jako nekompromisní, tvrdí, ale také zesměšňování a neschopní vyjít člověku vstříc. „*Říkali jsme policistům, že nemáme doklady, protože*

jsou v tom autě, které nám odtáhli, ale oni nás neposlouchali a odvezli rovnou na policejní stanici...” (KK, adaptovaný příběh od Oty Pavla: Do Mnichova na Janáčka). Policisté jsou v učebnici pro azylanty představováni jako nekompromisní, ale laskaví. Nic neprominou, ale chovají se slušně a vyjádří i pochopení pro těžkou situaci.

„A: Dobrý den, pane řidiči. Tady je silniční kontrola. Vaše doklady o stavu vozidla.

B: Co jsem udělal?

A: Můžete mi ukázat doklady? Provedeme dechovou zkoušku. Jel jste moc rychle.

B: Promiňte, moje manželka je v nemocnici a

A: Ano, každý máme problémy. Bude to 2500. Nashledanou a šťastnou cestu! (AZ)

Učebnice pro azylanty téměř nepředstavuje postavu učitele, který učí cizince. Jsou zde jen situace, kdy rodiče musí komunikovat s vedením školy, do které chodí jejich děti. V textech jsou vysvětlovány situace, kterým musí rodiče rozumět, např. děti mají jet na lyžařský výcvik, *„Lyžařský výcvik je týden na horách, kdy se děti učí lyžovat a běžkovat. Jedeme na hory do Jeseníků. Mám mapu, ukážu vám to. Každé dítě musí mít také mnoho věcí.“ (AZ)* Jako autority také vystupují starší lidé, většinou osamělé ženy. Šéf je v této učebnici představován jako přísný a zaměstnanci ho respektují.

„A: Mám problém. Zapomněl jsem na jeden úkol. Šéf se zlobí. Co mám dělat?

B: Omluv se šéfovi a udělej ten úkol. – To bude dobré.

A: Mám se omluvit? Ty by ses omluvila?

B: Ano. Ty by ses měl omluvit taky.

A: Musím se omluvit?

B: Ne, nemusíš – to je tvoje rozhodnutí, ale měl bys.

A: Tak jo. Já se omlouvám nerad.“ (AZ)

Jako autorita zde vystupuje také lékař. Pacient ho oslovuje pouze pane doktore. V této učebnici se pacienti svěřují doktorovi i s choulostivějšími problémy jako je např. problém se zácpou. Je to pro ně těžké a neví, jak se mají vyjádřit.

„A: Pane doktore, já nemůžu...No, já nemůžu to...no....

B: Máte intimnější problémy? Sexuální?

A: Ne, to ne, já nemůžu....

B: Nemůžete močit?

A: Ne, na malou můžu, ale...

B: Aha, nemůžete na velkou. Máte zácpu!“ (AZ)

Učebnice **Čeština expres** představuje jako autority především osoby veřejně známé, jako např. Václav Havel, Karel IV., Petr Čech nebo Brad Pitt. Dospělým osobám, se kterými člověk není v osobním přátelském vztahu, je vhodné vykat. Vykáni se týká většinou i učitele, který učí dospělé studenty.

Kniha **Schritt für Schritt** ukazuje v rolích autorit spíše starší osoby v rodině jako matku, otce a prarodiče. Vykáni se očekává u starších osob a u všech, se kterými se člověk nezná. Znamé osoby se v učebnici nevyskytují v takové míře jako v knize Čeština Express.

Česky krok za krokem 2 nabízí širší spektrum lidí, kteří by se dali popsat jako autority. Kromě obvyklých známých osobností se zde vyskytuje více starších lidí, kteří jsou nejen v rolích rodičů nebo prarodičů, ale jsou i významní ve své profesi. Kromě učitelů se zde v rolích autorit vyskytují i osoby ve státní správě nebo policisté. K těm je vhodné chovat se s úctou, jsou popisováni jako ti, kteří mají moc, i když jsou ve společnosti tiše vysmíváni. Další autoritou jsou zde lidé, kteří se vydali určitým způsobem proti proudu, prosazují alternativní životní styl a pozitivně vybočují ze společnosti.

Čeština pro azylanty 1 a 2 se od ostatních učebnic liší tím, že neukazuje téměř žádné slavné osobnosti. V rolích autorit vystupují častěji starší lidé z rodiny. Policisté, učitelé a lékaři zde jednájí s větší autoritou než v jiných učebnicích, lidé k nim také s větší důvěrou přistupují. Tyto autority jsou popisováni jako laskavé a pomáhající. V této učebnici jako v jediné z popisovaných vystupuje v roli autority rodilý Čech, který je představován jako přítel a pomocník v těžkých situacích.

6.10.2Zdvořilost

Učebnice informují studenty o pravidlech zdvořilosti především implicitně předkládanými texty, ale v některých případech jsou studenti přímo poučeni o tom, jaké vyjadřování a chování je vhodné a jaké naprosto nepřipustné.

V učebnici **Schritt für Schritt** se objevuje příklad jiného významu otázky *Jak se máš?* V českém prostředí není tato otázka pouze formální jako v anglicky mluvících zemích, je běžné odpovědět na ni podle pravdy a nejen jednou větou. V textech pro pokročilejší studenty je tento jev vysvětlen i explicitně za textem.

Při formálnější návštěvě je vhodné používat fráze jako: *odložte si, odskočím si* (SS, AZ, EX). Je vhodné přinést na návštěvu malou pozornost, zeptat se na to, jak se má manžel, manželka a při odchodu je i pozdravovat. Studentům jsou vysvětlovány české zvyklosti, které se týkají navštěvování, kdy je obvyklé, že se navštěvují celé rodiny apod. V situaci, kdy jde přítel navštívit rodinu přítelkyně, se rodičům vyká a je vhodné přinést malý dárek nebo květinu pro matku. „*Vy jste maminka? Těší mě. To je pro vás!...přítel podává květinu.*“ (EX)

Je zde také vysvětlena vhodnost používání slova *prosím*. Toto slovo se v češtině používá v různých situacích jako odpověď na poděkování, jako počáteční fráze při oslovení někoho, pokud mluvčí vyjadřuje nějakou prosbu, např. *Prosím pivo a knedlíky* (EX, SS, AZ). Dále se používá v situaci, kdy člověk nerozumí a potřebuje, aby komunikační partner svou repliku zopakoval. Stejně tak se používá v situaci, když chce mluvčí dát někomu přednost, v tomto případě je slovo doprovázeno i gestem.

Muži se k ženám chovají galantně, kupují květiny a dárky na narozeniny, zvou ženy na večeři do restaurace. „*Ahoj Jano, máš večer čas? Zvu tě na večeři.*“ (SS)

Studenti mají v textech učebnice **Schritt für Schritt** sami poznat, co je v české kultuře považováno za nezdvořilé: *nezout si boty při vstupu do bytu, oslovit lékaře jen Doktore a ne Pane doktore.* (SS) Je zde vysvětlováno, že při otázce na to, jak se člověk má, je v české kultuře normální podat podle pravdy i delší a podrobnější odpověď, není to jen zdvořilostní fráze.

Další oblastí zdvořilosti, ke které učebnice **Schritt für Schritt** zaujímá určitý postoj, je komunikace pomocí mobilního telefonu. Jsou zde prezentovány názory lidí na telefonování na veřejnosti. Většina použitých textů volání na veřejných místech, jako je restaurace nebo obchod, považuje za nevhodné. Při telefonním

dialogu volá dcera matce nebo kamarádce, ani jedna s ní prý právě nemůže hovořit, protože jsou v restauraci, kavárně nebo v obchodě. Vyjadřují se tak, že raději zavolají nazpět později.

Zdvořilostní konvence týkající se oblékání jsou zmiňovány jen zřídka, učebnice se vyjadřují k tomu, že na svatbu, do divadla a na koncert se očekává vhodný formálnější oděv (SS, KK)

V učebnicích **Schritt für Schritt, Český krok za krokem 2 a Čeština pro azylanty** jsou zmiňována pozitivně i negativně zabarvená slova a vhodnost jejich použití, např. *oslovení miláčku, kočička, broučku, zlato. Ty hlupáku, blbče, debile, vole, pitomče,...* (SS). Studenti jsou vybízeni k tomu, aby společně se svým učitelem určili, v jaké situaci je možné je použít a za jakých okolností jsou naopak nepřipustná. V učebnicích je vysvětlována vhodnost a způsob použití frází *Promiň, Omlouvám se* a *To je mi líto*. (SS) Je popisováno, v jakých situacích je potřeba použít tyto výrazy.

Studentům je představován nejlepší způsob, jak vyjadřovat ostatním svá přání nebo návrhy. Je zdvořilejší používat slovesa v podmiňovacím způsobu a je obvyklé formulovat žádost negativně, jako by chtěl mluvčí adresátovi ulehčit odmítnutí, např. *Co kdybychom... Nechtěl bys... Mohli bychom... Nezajdem si na...* (SS, KK. AZ) V učebnicích se vysvětluje, jaké fráze se používají při jaké slavnostní příležitosti. Studenti se mají naučit, že je vhodné a čeká se, že se v některých situacích posílá pohlednice či přání, např. kondolence, blahopřání k svatbě apod. Představují se zdvořilé fráze, které se používají při psaní stížnosti.

Učebnice **Schritt für Schritt** se zabývá opisným imperativem, který je v českém jazyce hojně užíván a je považován za zdvořilejší variantu, mluvčí se přitom neobrací přímo na adresáta, tzn. místo fráze *Davide, uvař oběd!* je použito *Davide, měl bys uvařit oběd*. (SS, KK)

Studentům jsou v učebnici **Český krok za krokem 2** předkládány situace, kde je vhodné použít obecnou češtinu, a situace, kde je to naprosto nepřipustné, např. při pracovním pohovoru nebo v oficiálních e-mailech. Studenti se také učí různé fráze, kterými je přiměřené a slušné vyjádřit nesouhlas, např. *Dovoluji si s vámi nesouhlasit*. (KK)

V učebnici pro azylanty se popisuje zvyk slavit v České republice nejen narozeniny, ale také svátek. „*Musím koupit dárek pro sestru.... A proč? Má narozeniny?... Ne, ale zítra je Alena. Budeme slavit svátek....*“ (AZ)

Učebnice **Čeština Expres** zmiňuje z oblasti zdvořilosti fráze užívané při navštěvování, jako např. odložte si nebo odskočím si. Ukazuje rodinné a společenské zvyklosti, jako např. zvyk přinést květinu na návštěvu k rodičům přítelkyně. Je zde popisováno očekávané a pozitivně vnímané používání slov prosím a děkuji.

V knize **Schritt für Schritt** je kromě konvencí při oslovování starších lidí a zvyklostí při návštěvách explicitně popisováno několik českých zvyků jako např. zouvání při vstupu do bytu, vykání cizím osobám při telefonním hovoru, uctivé oslovení lékaře nebo vhodnost telefonování na veřejnost. Studentům je explicitně vysvětlováno i použití pozitivně a negativně citově zabarvených slov a opisného imperativu, který je vnímán jako zdvořilejší.

Česky krok za krokem 2 uvádí navíc k těmto zvyklostem ještě vhodné způsoby vyjádření nesouhlasu a popisuje situace, kdy je možné použít hovorovou češtinu a kdy je to naopak neslušné.

Čeština pro azylanty 1 a 2 se tolik nezabývá zvyklostmi při formálních návštěvách nebo kulturních příležitostech. Ukazuje více způsoby chování při pracovním pohovoru a zabývá se způsoby slavení českých svátků.

6.10.3 Prezentace mužů a žen a jejich profese

Hofstede stanovil kulturní dimenzi Maskulinita versus Femininita (Masculinity versus Femininity). Maskulinita vyjadřuje zastoupení a vliv „mužského“ prvku v hodnotách společnosti. Jsou ceněny hodnoty jako výkon, hrdinství, asertivita. Úspěch je materiálně odměňován. Společnost je více soutěživá. Jako protiklad zastoupení „ženského“ prvku ve společnosti znamená upřednostňování hodnot, jako je spolupráce, slušnost, péče o slabé a důraz na kvalitu života. Společnost s převahou feminity je více orientována na solidaritu, konflikty se řeší dohodou. V takových společnostech je vyšší procento zastoupení žen v politice.

Tato dimenze má souvislost se dvěma kapitolami v této práci, s kapitolou *Prezentace mužů, žen a jejich profese* a s kapitolou *Soutěživost versus kooperace*.

Ve všech učebnicích se prezentuje poměrně stejný počet mužů jako žen. Studenti jsou obojího pohlaví, je popisován jejich běžný život.

V učebnici **Schritt für Schritt a Čeština Express** v textech, kde se nějaká osoba ptá na cestu, vystupují v roli bezradných více ženy. Ti, kdo jim radí, jsou už obojího pohlaví. V učebnici **Česky krok za krokem 2** jsou na některých fotografiích v roli bezradných vyobrazeni i muži. Pokud se nějaká postava v učebnici projevuje emotivně, je to většinou žena. Muži si většinou ví rady, pomohou ženám. „*Nevíte, kde je hotel Diplomat?* - *ptá se žena.* - *Ano, musíme jít rovně, pak doprava a ten velký dům vlevo je hotel Diplomat* - *odpovídá muž* “ (SS). Ženy radí v oblasti vztahů, jsou zobrazovány jako ty, kdo pomohou v nouzi.

V roli učitele se ve všech učebnicích objevují ženy různého věku, muži jen zřídkakdy, a to se většinou jedná o cizince. Častěji se objevuje také muž profesor z ciziny, je mu představována Praha, chodí na konference, do kaváren a na koncerty. V roli sekretářky je vždy dobře vypadající namalovaná štíhlá mladá žena. V roli lékaře jsou zobrazeni muži i ženy stejně často. Při prezentaci ostatních profesí je vyobrazen typický představitel této profese, např. muž automechanik, žena zpěvačka, muž hasič, muž kosmonaut.

Ve vedoucích pozicích jako ředitel apod. se ve všech učebnicích objevují výhradně muži. V roli manažerů nebo vysoce postavených v zaměstnání vystupují jen muži, ženy jsou nejčastěji sekretářky nebo učitelky. Podnikatelé jsou zřídkakdy ženy, výjimkou je jen návrhářka českého původu Blanka Matragi. V článku, který popisuje začátky její kariéry, je mimo jiné oceňován její talent a schopnost improvizace, kdy si například v mladém věku vyrobila originální boty tím, že je natřela modrou zubní pastou.

Při řízení auta jsou zobrazováni jen muži. Na ilustracích muži často pijí pivo nebo tvrdší alkohol, ženy jen kávu nebo čaj. Ženy jsou zobrazovány s alkoholem jen v přítomnosti muže, například v restauraci nebo na párty. V situaci při sledování televize je muž zobrazován, jak se dívá na fotbalový zápas, žena na romantický

film. Jen zřídka je muž zobrazen v situaci, kdy se stará o dítě, drží je v náručí apod. Při výchově starších dětí už se vyskytují ženy i muži. Jako osamělí rodiče jsou stejně často zobrazováni muži i ženy. V učebnici pro azylanty se objevují často ženy v roli svobodných matek, které musí živit rodinu, hledají si práci apod. „*Co děláš zítra? A: Jdu na úřad práce. Hledám práci jen na dopoledne. B: A proč? A: Musím vydělávat peníze a taky chci mluvit česky. Dopoledne jsou děti ve školce a já nechci být doma...*“ (AZ).

V situacích, kdy jde o úklid domácnosti, se objevují ženy i muži ve stejné míře, a to jak na vyobrazeních, tak přímo v českých textech. Když rodiče naučili svého dospívajícího syna pomáhat s pracemi v domácnosti, je tato situace komentována tak, že jeho manželka rodičům jednou bude velmi vděčná, není to považováno za samozřejmost. „*Petr musí doma pomáhat. Musí uklízet a nakupovat. Myslím, že jeho žena mi jednou bude vděčná.*“ (KK) Je zde prezentována situace, kdy má mladá dívka před Vánoci na starosti veškeré práce v domácnosti, nakupování, vaření, přípravu svátků. Muž přijde až na večeři a příprav se nijak neúčastní. Dívka je ráda, že přišel, a nijak se na něj nezlobí, že všechna práce byla na ní. Taková situace je zde prezentována jako normální. Na obrázcích jsou znázorněni muži a ženy při práci v domácnosti v podobné míře. Muži o sobě někdy prohlašují, že nemůžou uklízet a vařit, protože to neumí. „*A: Můžu hrát tenis. B: Nemůžeš. Já musím studovat. Ale můžeš uklízet a vařit. A: Ale nemůžu uklízet ani vařit, protože to neumím.*“ Na obrázcích jsou při vaření vyobrazeni muži stejně často jako ženy, ale v dialozích jsou to většinou ženy, které vaří nebo spolu diskutují o receptech.

Stejně tak ve všech učebnicích v zobrazení člověka s domácím mazlíčkem se objevují v podobné míře obě pohlaví. Při sportu jsou vyobrazováni převážně muži, ženy popisují samy sebe většinou tak, že rády spí, čtou, odpočívají a nakupují. Matky se někdy při výchově dětí odvolávají na vyšší autoritu otce. V učebnici **Česky krok za krokem 2** je popisován případ rodiny, kdy na mateřské dovolené zůstává otec místo matky, je ale zdůrazňováno, že je to pouze dočasně a z finančních důvodů. „*Jsem s dcerou doma rád, ale za dva měsíce budeme mít další dítě, a tak už bude doma zase manželka*“ (KK) Ve většině případů se v učebnici objevují tradiční rodiny, kde otec pracuje, matka se stará o děti a domácnost. Pracující matky se objevují v knize **Česky krok za krokem 2** a v učebnici pro

azylanty. V učebnici **Česky krok za krokem 2** je zmíněn případ, že s dítětem je samotná matka, která má názor, že muže nepotřebuje, má svou práci a kamarády, jen jí k plnému životu scházelo dítě. Vyjadřuje jen malé obavy z budoucnosti: „*Jen nevím, co mu řeknu, až se bude ptát na tátu*“ (KK) Stejně tak jsou zde vyjádřeny nepříjemné pocity ženy, které je okolo třiceti let a cítí, že okolí od ní očekává, že by neměla tolik pracovat, ale měla by vstoupit do role manželky a matky. „*Miluju svou práci a nezávislost. Mám překladatelskou firmu, která dobře prosperuje. Většinu času trávím v práci. Matka mi pořád připomíná, že nejsem nejmladší a že už bych rozhodně měla začít myslet na rodinu...*“ (KK)

Při popisu denního programu je ve všech učebnicích kromě učebnice pro azylanty den ženy častěji popisován jako chození po obchodech, schůzky v kavárně, návštěva kosmetičky a kadeřnice. V knize pro azylanty se ženy starají o domácnost, o děti, případně hledají práci. Volný čas tráví mladí muži ve všech učebnicích většinou v hospodě s kamarády nebo při studiu. V situacích, kdy někdo někoho kárá, je hlavním aktérem většinou žena středního věku, muž vyjadřuje svou nespokojenost více pasivně, spíše situaci komentuje nebo mlčí, neútočí kriticky na komunikačního partnera.

V učebnici **Česky krok za krokem 2** muži chválí vzhled ženy, objevují se zde situace, ve kterých pár odchází z domova, muž pospíchá, hlídá čas, organizuje, žena stojí před zrcadlem a zdržuje. Studenti jsou vyzýváni, aby diskutovali na témata typických genderových stereotypů, „*Jsou muži systematictější, mají větší talent na sport, mají horší intuici? Jsou ženy slabší, komunikativnější, emocionálnější, mají větší talent na jazyky, menší na matematiku a fyziku? Kdo u vás nejčastěji pere, vaří? Máte doma rozdělené domácí práce?*“ (KK) Ze strany tvůrců učebnice není explicitně vyjádřen žádný názor na tuto problematiku.

V situacích, kde je komentován styl oblékání, jsou v učebnici **Česky krok za krokem 2** hlavními aktéry muži, ne ženy. Muž je častěji zmatený, pokud se jedná o situace, kdy se něco hledá v domácnosti. Pouze když se muž cítí špatně, nechá si od ženy poradit. „*A: Co ti je? Jsi nějaký smutný. B: Já nevím. A: Nejsi nemocný, nemáš špatnou náladu, nemáš depresi? A: Ne, já nevím. B: Aha, už vím. Nemáš hlad? A: Ano, mám hlad*“ (SS). Ženy potřebují radu od mužů při hledání cesty. V situacích, kdy se komentuje to, že někdo nepřiměřeně mnoho nebo nevhodně

mluví, jsou ukazovány jen ženy. „A: A co paní Novotná? Ještě žije? B: Ne, ta už umřela. Ale slyšela jste o mladé Kropáčkové? A: Ne, co se jí stalo? B: Čeká prý dítě, ale vdávat se nechce“ (SS).

V učebnici **Česky krok za krokem 2** jako příklad bezradnosti při zacházení s počítačem je zobrazen muž. V této knize je zmíněno, že v České republice mají ženy až o 25 % nižší platy než muži. Zde se také častěji objevují muži v typicky ženských rolích. Jsou popsány případy, kdy muž zůstává s dítětem doma, zatímco žena chodí do zaměstnání a vydělává. Muž se prezentuje v kuchyni, jak vaří pro celou rodinu. V této knize je celá jedna kapitola věnována rozdílům mezi muži a ženami, prezentují se typické ženské a mužské profese a role. Jsou zde otázky, jestli ženy vydělávají méně než muži, jestli jsou ženy horší na technické profese. Zmiňuje se, kdy bylo na českém území uzákoněno volební právo pro ženy, kdy vznikly první střední školy pro dívky apod. Studenti mají na tato témata diskutovat a porovnávat se svou vlastní zemí. „*Jak se podle vás změnily role mužů a žen za posledních sto let? Je to podle vás dobře nebo špatně? Jak je to ve vaší zemi?*“ (KK)

Při popisu typických českých domácích dialogů je v učebnici **Schritt für Schritt** představován muž jako ten, který by měl nosit domů peníze a nebýt celý večer a noc pryč. Měl koupit nový monitor, ale všechno utratil s kamarády v hospodě za alkohol. Žena je prezentována jako ta, která měla nakupovat a vařit pro manžela, ale místo toho si koupila drahou kabelku a na péči o manžela a domácnost, které se měla věnovat, jí nezbyl čas.

„A: Kde máš jídlo, já mám hlad.

B: Nenakupovala jsem. Neměla jsem čas. Nevidíš? Kupovala jsem novou kabelku!“ (SS)

Při zařizování bytu má hlavní slovo žena, říká muži, co má kde být. Muž se řídí jejími radami, k samotné situaci se nevyjadřuje.

Jako umělci jsou ve všech učebnicích prezentováni většinou muži. Pokud se zmiňují tvůrci hudebních, literárních nebo malířských děl, jedná se z devadesáti procent o muže. Jedinými zmiňovanými ženami jsou spisovatelka Božena Němcová a malířka Marie Čermínová-Toyen. Božena Němcová se objevuje v učebnicích **Schritt für**

Schritt, Česky krok za krokem 2 a Čeština Expres. Marie Čermínová-Toyen je zmíněna v **Česky krok za krokem 2.**

V učebnicích **Čeština pro azylanty 1 a 2** jsou muži často zobrazováni, jak manuálně pracují, něco opravují nebo si hledají práci, aby mohli živit rodinu. „*Moje manželka často kritizuje souseda, protože doma nic nedělá. Nemá na to talent – je to historik. My si nenecháváme nic dělat, já umím vymalovat byt i jiné práce. Maximálně si necháme opravit počítač.*“ (AZ)

Ženy se starají o děti, zajímají se o to, jak to chodí v české škole a komunikují s učiteli.

„A: Dobrý den. Já jsem Isabel Farchi. Chtěla bych se zeptat na dceru.

B: Jistě. Já ji učím matematiku a fyziku. Ve fyzice má jednu pětku.

A: Budete psát test? Může si to opravit? Víte, potřebuje dobrou známku, protože chce jít na střední školu. Budu kontrolovat domácí úkoly.“ (AZ)

V učebnici se vyskytuje několik textů, které popisují méně tradiční chování muže nebo ženy, ale tento postoj je v textu jako neobvyklý také komentován, např. „*Nejsem typický muž – já rád nakupuju. Eva prodává věci pro muže jako vrtačku, hřebíky a šroubováky – je to netypická profese pro ženu*“ (AZ). Ženy cizinky si hledají práci proto, aby si zlepšily češtinu a byly více mezi lidmi a zabezpečily rodinu.

Učebnice **Čeština Expres** ukazuje muže a ženy ve stejném zastoupení v různých profesích. V situaci, kdy někdo neví, kudy jít a hledá cestu, vystupuje jen žena. Při práci v domácnosti jsou na ilustracích také příslušníci obou pohlaví. Příprava na Vánoce, úklid atd. je zodpovědností pouze ženy. V rolích autorit, slavných osobností, manažerů jsou muži a ženy zastoupeni ve stejné míře. Ředitelé jsou jen muži.

Kniha **Schritt für Schritt** ukazuje ženy v rolích bezradných, slabších, těch, kdo rády a ne vždy uváženě nakupují, hodně mluví, ale jsou citlivé a starají se o rodinu. Muži více studují, chodí do hospody a dlouho pracují. Při domácích pracích jsou zobrazováni ve stejné míře příslušníci obou pohlaví. Neobjevují se zde příklady lidí

vykonávajících profesí, které jsou pro jejich pohlaví neobvyklé. V situaci s dítětem jsou většinou zobrazeni muži. Jako umělci jsou většinou popisováni muži, z žen jen Božena Němcová a Marie Čermínová-Toyen.

V učebnici **Česky krok za krokem 2** se tradiční role mužů a žen stírají. Kromě klasických rodin jsou popisovány případy, kdy si dítě záměrně pořídí svobodná žena bez partnera nebo kdy rodinu živí manželka a muž je s dětmi doma. Ženy jsou i v pozdějším věku zobrazovány jako profesně aktivní a také v rolích úspěšných manažerek a obchodnic. Celá kapitola je zde věnována změnám rolí mužů a žen za posledních sto let.

Čeština pro azylanty 1 a 2 ukazuje muže a ženy v tradičních profesích. Pokud se vyskytují v roli neobvyklé pro své pohlaví, je to v učebnici také komentováno jako netypické. Role ženy je popisována jako péče o děti a domácnost, muž živí rodinu. Existuje situace, kdy si žena hledá práci, ale je to z důvodu zabezpečení rodiny a není to popisováno jako běžný jev.

6.10.4 Soutěživost versus kooperace

Spicifický způsob chování určitého společenství může být také charakterizován na základě toho, jaké jednání mezi lidmi převažuje. Zda jsou lidé zobrazováni v situacích, kdy spolupracují a snaží se pracovat na něčem dohromady nebo zda převažují situace, kdy se více prosazuje jedna osoba.

V učebnicích bylo analyzováno, jaké množství zadávaných úkolů je určeno pro spolupráci studentů a jaké množství vyžaduje individuální činnost. Dále je popisováno, zda v učebnicích převažují monologické neb dialogické texty a zda jsou postavy vyobrazeny v situacích, kde spolupracují nebo ne.

V učebnici **Schritt für Schritt** převažují monologické texty nad dialogickými, v této knize se vyskytuje mezi hlavními texty 33 dialogických a 42 monologických textů. V učebnici **Čeština Expres** převažují dialogické texty nad monologickými, 13 dialogických a 8 monologických. V učebnici pro pokročilé **Česky krok za krokem 2** se vyskytuje výrazně vyšší počet monologických textů, 53, než

dialogických, 11. V ostatních učebnicích také převažují monologické texty. Jediná učebnice s převahou dialogických textů je nejnovější publikace **Čeština Expres**.

V knize **Schritt für Schritt** i v jejím druhém dílu **Česky krok za krokem 2** jsou některá cvičení orientována komunikačně, ale převažují zadání jako spojování výrazů, doplňování nebo překlad. Tyto úkoly jsou určeny pro práci bez partnera. Studenti jsou vybízeni k tomu, aby reagovali na otázky, ptali se ostatních. Je možné zde často najít náměty k diskusi a přímo návodné otázky. Většina cvičení je ale určena pro samostatnou práci studenta. V každé lekci je několik úkolů, které je možné pojmout kooperativně. Studenti mají například zjišťovat o sobě navzájem různé informace. Většinou zde není explicitně vyjádřeno, aby studenti pracovali v páru. V zadání komunikačně orientovaného cvičení se objevuje pouze výraz *Diskutujte!* Způsob diskuse je ponechán na rozhodnutí učitele. Tato učebnice neobsahuje téměř žádné návrhy na způsob práce se cvičeními, většinou jsou koncipována tak, že je možné je splnit individuálně. Kniha nevybízí k žádné formě vzájemné kontroly studentů, více specifikované skupinové práci, stejně tak ani nepodává návrhy na společné projekty. Lze ji poměrně bez problému využít k výuce jednotlivců.

Učebnice **Čeština expres** je také vhodná pro individuální výuku, ale obsahuje více cvičení, která jsou zaměřena na procvičování v páru. „*Pracujte v páru, používejte slovesa znát, vědět, umět.*“ (EX) Náměty na skupinovou práci se v této knize také nevyskytují.

Učebnice **Basic Czech 1** neobsahuje žádné úkoly, které by vedly ke skupinové práci, je zaměřena výhradně na individuální výuku.

Učebnice **Čeština pro cizince a azylanty** vybízí ke skupinové práci ve větší míře, některá cvičení mají přímo zadání *Diskutujte!* nebo *Dělejte ve dvojici!*. *Rozumíte? – tvořte otázky a ptejte se navzájem.* (AZ) Jako jediná ze zkoumaných knih také zadává úkoly na doma, student si má vždycky sám něco zjistit v obchodě, na poště nebo u lékaře. „*Zapište si v terénu: Jak se jmenuje ten obchod? Zajímavé věci. Nezajímavé věci. Potřebuju tam koupit.*“ (AZ)

Postavy ve všech učebnicích jsou prezentovány většinou v situacích, kdy kooperují. Vyzdvihovány jsou vlastnosti jako schopnost vést rozhovor a řešit konflikty

smířlivou cestou. Studenti se učí slušným a korektním způsobům vyjádření vlastního názoru. Postavy jsou v situacích, kdy pomáhají slabším, zastávají se někoho, případně jsou ochotni pomoci. Případy, kdy by se projevovala soutěživost, nejsou moc časté. Několik příkladů je v učebnici **Česky krok za krokem 2**, kdy se studenti učí, jak se prezentovat a jak komunikovat při pracovním pohovoru, aby uspěli. Jako autority jsou zde představováni jednotlivci, kteří byli velmi schopní a dokázali se vlastním úsilím a talentem vypracovat, např. módní návrhářka Blanka Matragi nebo modelka Petra Němcová. „*Akademická malířka Blanka Matragi je jednou z nejvýznamnějších módních návrhárek dnešní doby... V Bejrútu otevřela Salon Blanka Haute Coutur a obléká klientelu v zemích Perského zálivu.*“ (KK)

Učebnice **Čeština Expres** jako jediná obsahuje více dialogických než monologických textů. Cvičení jsou poměrně často zadávána tak, že vybízejí k diskusi a společné práci studentů. Postavy jsou ukazovány v situacích, kdy spolupracují.

Ve **Schritt für Schritt** mírně převažují monologické texty. Studenti jsou vyzýváni ke skupinové práci jen výjimečně. Tato učebnice je vhodná i pro individuální výuku. Postavy se nacházejí v situacích, kdy kooperují. Snaží se pomoci ostatním najít cestu apod.

V knize **Česky krok za krokem 2** jsou studenti explicitně poučováni o tom, jaké fráze je vhodné použít při formulaci vlastních názorů a námitek tak, aby neurazili komunikačního partnera a aby nedošlo ke konfliktu. Častěji než v ostatních učebnicích se zde popisují postavy, které něco významného dokázaly a byly schopné se ve světě prosadit. V této knize výrazně převažují monologické texty, což je dáno i skutečností, že je určena studentům s pokročilejší znalostí jazyka.

Čeština pro azylanty 1 a 2 ze všech zkoumaných učebnic nejvíce vybízí ke skupinové práci a diskusi. Studentům jsou navíc explicitně zadávány úkoly na doma. Některé z těchto úkolů vyžadují kooperaci s rodilými mluvčími. Postavy jsou zde většinou spolupracující.

6.10.5 Postavy v učebnicích z hlediska věku

V každém společenství mají lidé různého věku odlišné chování a rozdílnou roli ve společnosti. Existují společnosti, které si velmi cení stáří, a naopak ty, pro které je stárnutí tabu. Postavení dětí také není všude stejné. Často se tento postoj k různým věkovým skupinám liší národ od národa, a je proto pro cizince podstatné, co se o chování lidí dozví z učebnic češtiny. V této práci si všímám toho, v jakých rolích a jak často se objevují v učebnicích pro cizince děti, teenageři, dospělí a senioři.

V učebnicích **Schritt für Schritt**, **Čeština expres** a **Basic Czech** jsou nejčastěji představovanou skupinou z hlediska věku mladí dospělí. Většinou studují a pracují. Ve volném čase jezdí na výlety, cestují do zahraničí, pořádají párty s kamarády a tancují. Hledají partnera, bydlení, zakládají rodinu. Když popisují své sny, jede často o studium a cestování. V roli studentů vystupují většinou mladší dospělí ve věku od dvaceti do třiceti let. Objevují se i fotografie skupin studentů s rozdílným věkem, ale v přátelských osobních dialogích spolu hovoří převážně lidé stejného věku, nejčastěji mladé osoby. Mladí lidé jsou většinou studenti, ale při studiu také pracují, např. učebnicí **Schritt für Schritt** provází mladá studentka, která je zároveň učitelkou češtiny pro cizince. „*To je Eva. Eva je učitelka, ale také studentka. Učí češtinu a studuje angličtinu.*“ (SS)

Lidé ve středním věku se objevují ve výše zmiňovaných učebnicích, ale nejčastěji v učebnici **Česky krok za krokem 2**. Lidé z této věkové skupiny bývají v roli rodičů, profesorů nebo ředitelů. V situacích, kde se popisuje jejich dovolená, jezdí nejčastěji na poznávací cesty po evropských městech nebo na chatu na Moravu. Starší žena vdova má chuť cestovat po světě, ale znervózňuje ji mínění syna, který jí to zakazuje. „*Syn říká, že mám za ty peníze raději koupit nové auto pro celou rodinu. Ale já nevím. Co mám dělat?*“ (SS) Má pocit, že potřebuje svolení. Když tyto lidé popisují své sny, je to většinou nějak spojeno s péčí o rodinu, např. *víc vařit a péct pro rodinu, doplést svetr atd.* (KK)

Starších osob je ve všech učebnicích velmi málo. Nejčastěji se objevují v **Česky krok za krokem 2**, v knize **Schritt für Schritt** je jich o něco méně.

Senioři jsou v učebnici **Schritt für Schritt** většinou ukazováni jako pasivní. Na obrázcích jsou u starých lidí fráze typu: „*Jsme rádi, že jsme doma.*“ (SS) Jsou prezentováni senioři především ženského pohlaví. Vyskytují se v situacích, kde stojí s velkými taškami na zastávce, u plotny, u lékaře při dialogu o nových zubech, v situacích, kde vzpomínají na mládí. Starší ženy vypráví o tom, že jedna bydlí sama, druhá v bytě společně s dcerou a její rodinou. Ani jedna z nich nežije s manželem. Jen zřídka je žena v důchodu v roli babičky popisována jako moderní a pracující. Senioři hrdě sdělují svůj vysoký věk. „*A kolik vám bude, paní Hrubešová? Osmdesát, už osmdesát, pane doktore!*“ (SS) Mladí lidé jezdí na návštěvu k babičce, nikdy ne k dědečkovi. Pokud babička někam jede, vždycky na ni někdo čeká na nádraží.

V učebnici **Čeština Expres** a **Česky krok za krokem 2** se starší lidé vyskytují na fotkách častěji než v jiných učebnicích. Jsou prezentováni jako upravení a aktivní, v situacích, kdy v důchodu pracují, plánují dovolenou, pracují na počítači apod. Někdy jsou v této učebnici starší lidé zmíněni v souvislosti s tím, že jejich mladší příbuzní se o ně musí starat, vzít je k sobě domů. „*Babička je už stará, proto teď bydlí s námi.*“ (SS) Takové chování mladých ke starým je předkládáno jako samozřejmost. Senioři také mívají výhrady k životnímu stylu mladých, vadí jim hluk z diskotéky apod.

Ve všech učebnicích kromě učebnice pro azylanty jsou senioři popisováni jako kladné postavy s dobrým charakterem. V učebnici **Čeština pro azylanty** není obraz seniora tak pozitivní. Zde jsou senioři představováni i se svými slabostmi, špatnými vlastnostmi a problémy. „*Dřív to bylo u babičky lepší, nebyla nemocná, byly tam děti, byli tam kamarádi, problémy nebyly - ...byl dědeček. To byl dobrý čas.*“ (AZ) Starší lidé jsou vyobrazeni jako důchodci, kteří dostávají málo peněz, proto pracují i ve vyšším věku. „*Naše babička je taky důchodkyně, má sedmdesát, taky bere důchod, ale pracuje – musí jít na fakultu každý den – nemá čas na vnučku... Babička Táňa je mladá, musí také pracovat, je vrátná.*“ (AZ)

Mladý muž sděluje babičce, že je jeho přítelkyně těhotná. Babička se zajímá o to, jestli je to dítě vůbec jeho, z jaké rodiny pochází jeho dívka. Má velké pochybnosti o jejím charakteru, nakonec vnukovi doporučuje, aby ji poslal na potrat. Celý rozhovor končí tím, že vnuk odmítne, jeho přítelkyně na potrat jít nemůže, byla prý

na potratu před třemi měsíci. Senioři jsou zde častěji kritičtí, cyničtí a ve špatné náladě. „*To snad ne?! Ty nevíš, že existuje antikoncepce? Kolik máš let? Co jsem ti říkala? To je katastrofa! Eva není dobrá žena a nebude ani dobrá matka.... Oženit se s ní, s tím nesouhlasím.*“ (AZ)

Teenageři jsou zobrazováni ve všech učebnicích jako problematičtí, bez nálady, často s cigaretou v ústech. Většinou způsobují problémy nebo si neví rady sami se sebou, rodiče je všemožně podporují, ale mají s nimi starosti. „*Bratr je dobrý student, ale je strašný – typický puberták.*“ (SS)

Děti se v učebnicích také příliš nevyskytují. Jen na obrázcích při cestě ze školy nebo jako dokreslení situace matky, která má pořád moc práce.

Učebnice **Čeština Expres** téměř nezobrazuje děti. Je určena dospělým a postavy v učebnici jsou většinou dobře vypadající mladí dospělí, kteří se učí česky. Senioři se zde vyskytují jen zřídka na několika fotografiích jako spokojení aktivní důchodci.

V knize **Schritt für Schritt** převažují mladí dospělí. Děti se objevují jen v situacích, kdy o ně někdo pečuje. Sami nikdy nefigurují v dialogu. Teenageři jsou zobrazeni jako nespokojení a problémoví. Senioři jsou většinou v roli prarodičů, jsou milí, ale často mají problémy a jejich mladší příbuzní se o ně musí starat.

Česky krok za krokem 2 se vyhýbá stereotypním rolím seniorů. Starší lidé jsou zde častěji aktivní a pracující a pozitivní. Teenageři se zde téměř neobjevují a děti jsou zmíněny jen v souvislosti s životní situací rodiče, nikdy ne samotné.

Učebnice **Čeština pro azylanty 1 a 2** se od ostatních učebnic liší v pojetí teenagerů i seniorů. Teenageři jsou více problémoví. Senioři mají na rozdíl od jiných učebnic špatné vlastnosti, jsou náladoví, kritičtí a ve špatné náladě. Děti zde vystupují častěji, objevují se zde kojenci i děti, které chodí do české školy a musí řešit problémy, které s tím souvisí.

6.10.6 Prezentace cizího etnika

V každé zkoumané učebnici češtiny pro cizince jsou mezi hlavními postavami lidé jiné národnosti. To, jakým způsobem jsou zobrazováni cizinci, může také ukazovat na to, jak jsou přijímáni českou společností a jaké mají postavení.

Učebnice **Schritt für Schritt, Basic Czech a Čeština Expres** ukazuje jako hlavní postavu mladé cizince. Už v prvních lekcích každé učebnice se procvičuje vzájemné představování pomocí použití jmen příslušníků různých národů. Jsou prezentována typická jména, Francouz *Pierre*, Rus *Igor*, Angličan *John*, Němec *Hans*, Španělka *Patricia* nebo Italka *Laura*.

V knize **Schritt für Schritt** je mezi hlavními postavami cizinec muž, který žije v Praze a má českou přítelkyni. Opačný případ, že by si cizinka našla českého přítele, se v učebnicích vůbec nevyskytuje. Cizinec zobrazovaný v učebnici většinou žije v Praze a bydlí v České republice. Chodí na kurzy češtiny, přátelí se s ostatními cizinci, ale i s Čechy. Má několik blízkých českých přátel, kteří mu pomáhají porozumět české kultuře. „(Angličanka) *Alice chce dělat na večeri knedlíky. Volá Evě: Jak se dělají ovocné knedlíky?*“ (SS) Cizinec české přátele navštěvuje, seznamuje se s českými rituály.

Kromě učebnice pro azylanty se ve všech knihách předpokládá, že student cizinec je dospělý, má minimálně středoškolské vzdělání, že má kulturní rozhled a zná evropské země a jejich kulturu. Příslušník cizího etnika v Praze většinou studuje nebo pracuje, zajímá se o kulturu, chodí do divadel a kin. Téměř každý cizinec v učebnici velmi oceňuje české pivo a historické památky Prahy. Nelíbí se mu naopak špinavé ulice a špatný vzduch v Praze. Pokud cizinci nějakým způsobem komentují své studium češtiny, označují češtinu za těžký jazyk. „*Čeština je krásný jazyk, ale česká gramatika je těžká.*“ (SS) Cizinec má problémy s dopravou po České republice. Nevyzná se v systému vlaků a autobusů. Cizinci v učebnicích jsou ženy i muži většinou z jiných evropských států. Některým studentům platí kurz češtiny zaměstnavatel. Velmi často cizinci cestují po České republice i po evropských státech.

V učebnici pro pokročilé **Česky krok za krokem 2** už se cizinec objevuje v roli žadatele o trvalý pobyt nebo zájemce o zaměstnání, plátce daně. V takových situacích se už představují i cizinci z asijských států, např. z Uzbekistánu. „*Už jsem si podala žádost o trvalý pobyt a začala jsem si platit zdravotní pojištění. Čeští kamarádi se mě často ptají, proč tady chci zůstat, a já jim říkám – kdybyste věděli, jak se žije jinde, tak byste se neptali.*“ (KK) Cizinci se učí rozumět českým návodom na použití, domluvit se u českého lékaře. Na obrázcích v učebnici pro pokročilé se objevuje poměrně často takový typ cizince, jaký v České republice většinou trvale žije. Např. cizinci z asijských zemí jako *majitelka cukrárny Linda Duong* (KK). Cizinci popisují kulturní rozdíly své země a České republiky.

Dalším typem cizince ve všech učebnicích kromě učebnic pro azylanty je návštěvník České republiky, většinou kolega, o kterého se stará jeho český protějšek. Takový člověk přijel do České republiky jen na pár dní, pije české pivo a navštěvuje kulturní akce. „*Profesor měl v Praze celý den konferenci, večer šel do divadla, potom na diskotéku a celou noc tancoval.*“ (SS)

V učebnicích **Čeština pro azylanty 1 a 2** se objevují více cizinci z východu a z afrických zemí. Tento typ cizince je často seznamován i s tím, jak fungují běžné přístroje jako pračka, žehlička apod. „*Stejně tak jsou zde cizincům vysvětlovány hygienické návyky obyvatel České republiky, zvyky týkající se úklidu.*“ „*Když luxujeme koberec, potřebujeme kýbl, nebo vysavač? Na co je ta druhá věc?*“ (AZ) Učí se, jak ovládat automatickou pračku, kde koupí mýdlo, šampón, kam se vyhazují odpadky apod. V knize je explicitně zmiňováno, jaké je v České republice obvyklé oblečení nebo jak se jedná s úřady. Tento typ cizince je velmi často ze země, kde převládá odlišné náboženství, často si cizinec čte Korán a zajímá se o Bibli. V učebnici jsou například i jednoduché a levné recepty na vaření. „*Vajíčko naměkko: Vajíčko dáme do vařící vody a vaříme tři minuty.*“ (AZ) Cizinec si chce udělat řidičský průkaz, na úřadě mu pomáhají, „*Potřebuji řidičák na osobní auto. Jsou zkoušky česky? Ne, nepotřebuju tlumočníka.... Mám dvě malé děti a manžel pracuje celý den, můžu chodit na jízdy večer?*“ (AZ) Častěji se zde vyskytuje rodina se čtyřmi a více dětmi. Cizinec se snaží najít si v České republice práci a uvědomuje

si potřebu češtiny v takové situaci, „*Miluju češtinu – každý den chci, potřebuji a taky musím mluvit česky. Jsem prodavačka a zákazníci jsou Češi. Můžu prodávat, protože umím dělat otázky, umím psát texty.*“ (AZ) Cizinec řeší také problémy a situace související s narozením potomka. Takový cizinec se zpravidla nezajímá o českou kulturu ani o českou literaturu. Neobjevují se zde téměř vůbec pražské reálie, jen v situaci, kdy si cizinec kupuje zpáteční jízdenku do Prahy vlakem. V případě, že se hovoří o nějakých lokalitách, jsou to především místa na Moravě. „*Posílám vám mnoho pozdravů z Olomouce, kde prší...*“ (AZ) Tato kniha je určena žadatelům o azyl, kteří pobývají většinou v utečeneckých táborech, do Prahy se příliš nedostanou a zaměstnává je zvládnutí českého životního stylu. Pochází většinou ze států s velmi odlišnou mentalitou. Evropský životní styl je jim velmi vzdálený.

Čeština Expres popisuje běžného cizince jako mladého člověka, který bydlí v Praze, nemá finanční problémy, je vzdělaný a má chuť dále se vzdělávat a objevovat českou kulturu. Cizinec rád cestuje a oceňuje české jídlo. Není zde uvedeno, jestli je jeho pobyt v České republice trvalý, ale cizinec se neobjevuje v roli žadatele o trvalý pobyt nebo o azyl.

Schritt für Schritt zobrazuje cizince také jako mladého člověka, často studenta nebo ne dlouho pracujícího. Cizinec také nemá žádné existenční problémy, má chuť se přátelit s Čechy a navazovat nové známosti. Rád studuje češtinu, i když ji považuje za těžký jazyk. Ani zde cizinec nežádá o trvalý pobyt nebo azyl. Jsou zde i cizinci, kteří jezdí do České republiky jen občas z pracovních důvodů. Cizinec pochází z Evropy nebo Ameriky.

Učebnice **Česky krok za krokem 2** už kromě obvyklého typu mladého dobře vypadajícího aktivního cizince z Evropy nebo Ameriky představuje i typ cizince, který se do Čech přestěhoval na dlouhou dobu z politických nebo ekonomických důvodů. Cizinec pochází i z asijských zemí, žádá o trvalý pobyt, jde na pracovní pohovor, platí daně apod. Cizinec se učí domluvit se u lékaře a porozumět návodům na použití.

Čeština pro azylanty 1 a 2 téměř vůbec neukazuje typ cizince, který pochází z Evropy nebo Ameriky. Většinou je ze země, která má nižší životní úroveň, proto

se v učebnicích vysvětluje např. použití pračky apod. Cizinec se jazyk neučí pro zajímavost, ale aby se dokázal plně zapojit do české společnosti. Většinou má problémy s úřady, se sehnáním zaměstnání, s českým školstvím, zdravotnictvím a se zabezpečením rodiny. Cestuje jen minimálně, což je dáno jeho ekonomickou situací.

6.10.7Prezentace českého etnika

Učebnicemi často provází nějaký představitel cizího etnika a nějaký obyvatel České republiky. Informace o tom, jací jsou a jak žijí Češi, mohou cizincům pomoci lépe porozumět tomu, jak se příslušníci českého národa chovají, co je pro ně normální a běžné a co jejich chování znamená.

Učebnice **Čeština Expres** nemá žádnou českou postavu, která by studenty provázela celou knihou. Češi jsou v rolích učitele češtiny, kamaráda nebo kolegy. Často jsou zmiňovány známé české osobnosti jako Petr Čech nebo Václav Havel.

V učebnici **Schritt für Schritt** je to česká učitelka, se kterou mají studenti největší kontakt. Touto knihou provází pár mladých lidí, kteří spolu chodí. Eva je popisována jako úplně normální holka, hezká, ale žádná modelka, Petr je o rok starší, je fajn, ale žádný superman. Eva studuje angličtinu a učí češtinu pro cizince, Petr studuje matematiku. Je zde popisována typická česká úzká rodina: Eva popisuje vlastní rodinu. „*Tatínek je vysoký, je to doktor, maminka je učitelka jako já, starší sestra Alena je doktorka jako tatínek, její manžel je manažer. Nejmladší bratr je „typický puberták“ (SS).* K rodině patří ještě pes Rex. Petr slaví s Evou její narozeniny, kupuje jí květiny a parfém, jdou spolu na večeři. Petr musí často studovat, Eva ráda nakupuje, když má volno. Petr rád hraje hry na počítači, když má volno. Později Eva a Petr plánují dítě. Jedou spolu na dovolenou k moři do Španělska, dělají spolu jarní úklid a plánují předvánoční úklid. Petr občas žárlí na

Evu, když tráví čas s kamarádkou. Společně s rodinou kupují dárky na Vánoce. V posledních lekcích se Petr s Evou vezmou a narodí se jim dvojčata.

Tato učebnice reflektuje i problémy v rodinných vztazích v české rodině. V jednom cvičení studenti trénují přivlastňovací zájmena tak, že si mají představit, že jsou manželé, kteří se rozvádějí a hádají se o věci. „*To je můj dům, to není tvůj dům. To není tvoje auto, to je moje auto.*“ (SS) Na toto téma se v učebnici poměrně často diskutuje, není to tabu ani v ostatních učebnicích. Osamělí rodiče se v učebnici **Schritt für Schritt** téměř nevyskytují. V této učebnici se vyskytuje několik textů seznamovacích inzerátů. Takový způsob hledání partnera je prezentován jako normální. Když chce mladý muž navázat vztah s dívkou, zve ji nejdříve do kavárny, do restaurace, do kina nebo do divadla. Pokud ho ona chce odmítnout, nikdy to neřekne přímo. Vždycky se snaží slušně odmítnout jeho návrh, ale nevysloví se vůči němu negativně. Dospělé děti v této učebnici už nebydlí u rodičů, ale často k nim jezdí na návštěvu nebo se pravidelně vídají v restauraci. „*Každou sobotu chodíme do restaurace. Já, tatínek a maminka. Mluvíme o tom, co jsme dělali celý týden, je to naše tradice.*“ (SS)

V učebnici **Česky krok za krokem 2** se velmi často objevují osamělí rodiče. Jako poměrně netradiční je popisována rodina, kde žijí tři generace pod jednou střechou. Vyhovuje jim to, ale sami o tom soudí, že to není v České republice běžné. Jsou zde také popisovány neobvyklé osudy lidí, např. příběh dvou sester dvojčat, které byly po narození rozděleny a adoptovány. Jako dospělé se díky inzerátu v novinách zase sešly a zjistily, že i když o sobě nevěděly, měly velmi podobný život – manžel byl voják, obě byly kuchařkami, měly jednoho syna a psa, ve starším věku se rozvedly a zase vdaly. „*Obě sestry věděly, že jsou adoptované, ale neměly tušení o tom, že pocházejí z dvojčat. Když Miladini adoptivní rodiče umřeli, našla v jejich dokumentech doklad o narození sestry. Začala ji hledat, v našem časopise uveřejnila prosbu o pomoc...*“ (KK)

Lidé zde často vyprávějí o tom, jak se rozhodovali o tom, jakému povolání se budou věnovat. Mladá dívka chtěla být modelkou a farmářkou, studuje gymnázium a teď

chce být raději modelkou. Lékař mluví o tom, že si své povolání vybral, protože na základní škole chtěl poznat rozdíl mezi chlapcem a dívkou a začal číst lékařské knihy. „*Dneska se zabývám dětskou neurologií a můžu říct, že každý lékař zůstává navždycky studentem a pořád objevuje něco nového...*“ (KK) Starší historik chtěl být kosmonautem, později cestovatelem a nakonec se začal zabývat historií a politickým vývojem v Československu. Mladí lidé se často učí cizí jazyky. Z důvodu zlepšení jazykových schopností vyjíždějí pracovat do zahraničí. V zimě jezdí lyžovat většinou do Alp. Češi se zde ukazují jako ti, kteří se rádi účastní internetových diskusí, tématy jsou kouření na veřejnosti atd.

Zde se prezentují i příklady Čechů, kteří mají neobvyklý životní styl. Mladý muž nikdy nejedí autem, protože mu to připadá neekologické. Češi řeší různé osobní a pracovní problémy a jsou ochotni si o radu napsat psycholožce. „*Milá Kláro, je mi 38 a jsem už 3 roky rozvedený. Žiju sám s desetiletým synem. Mám smůlu na ženy, navíc nevím, kde mám nějakou ženu hledat, když jsem pořád v práci nebo doma se synem...*“ (KK) Dospělý muž popisuje častou situaci, kdy se musí učit angličtinu z profesních důvodů. Objevují se zde i příklady lidí, kteří buď žijí ekologicky, nebo se nějakým způsobem nezištně angažují ve veřejné sféře, pomáhají nevidomým, dětem v Africe apod. V textu jsou příklady toho, jak je možné v České republice získat finance na charitativní účely.

Je zde také ukazováno, jak Češi slaví. Velmi stručně je popisován průběh české svatby, př. „*Když jsme byli na svatbě, sešli jsme se celá rodina a tančili jsme.*“ (KK) Většinou se oslavy odehrávají v rodinném kruhu. O Vánocích na Štědrý den se sejde užší rodina, v době následujících svátků se chodí na návštěvy za dalšími příbuznými. Nápad jet na vánoční svátky na dovolenou k moři je popisován jako neobvyklý a je okolím přijímán s rozpaky.

Ve všech učebnicích jsou typičtí čeští muži často vyobrazení v hospodě, pijí pivo a jedí guláš s knedlíkem. Ženy rády nakupují a povídají si spolu, často si povídají o někom jiném a dostávají se až k pomlouvání. Manželky občas vyčítají svým mužům, že neudělali, co měli. „*Kde máš peníze? Proč jsi nebyl doma? Kde jsi byl?*“ (SS) Manželka je popisována jako ta, co někdy bezmyšlenkovitě utrácí. Rodiny bydlí většinou odděleně od svého širšího příbuzenstva. Pouze osamělé ženy

ve starším věku bydlí ve společném bytě nebo domě s rodinou svých dětí. Stejně tak je za běžnou považována situace, že spolu mladý muž a mladá žena bydlí, i když nejsou manželé. Ve většině případů už takový pár ale plánuje svatbu. V učebnicích se objevují mladí lidé, kteří se ve zvýšené míře věnují zaměstnání a nemají čas a zatím ani chuť zakládat rodinu. Popisují, jak se musí vyrovnávat s tlakem, který na ně vyvíjí okolí, aby mysleli na budoucí rodinu.

Češi po práci tráví čas s kamarády, o víkendu jezdí na chatu do přírody. Mají respekt ke svým nadřízeným, ale není výjimkou, že s nimi skrytě nesouhlasí. V knize **Schritt für Schritt** se objevuje případ Čecha, který odešel do Ameriky a usadil se tam a vypracoval. Teď spolupracuje s českými obchodními partnery, je představován jako autorita.

Češi ve všech učebnicích kromě učebnice pro azylanty poměrně často obědvají v restauraci v Praze, milují pivo, jezdí za prarodiči na venkov, většinou na Moravu. Je zde poměrně podrobně popisován životní styl Čechů, kteří žijí ve městě. Typický obyvatel Prahy bydlí přes týden v bytě v Praze, ale o víkendu nebo o dovolené jezdí na chatu, která je na venkově a je určena jen k přechodnému bydlení.

Studenti jsou v učebnici **Schritt für Schritt** přímo seznamováni s tím, jak velké jsou české byty, kolik stojí a jak vysoké je v Praze nájemné apod. Starší manželé v důchodu mají v této učebnici někdy takový životní styl, že část roku bydlí na chatě a do svého bytu ve městě se vrací jen na zimu. Češi tráví svou dovolenou rozdílně, mladé ženy jezdí spolu k moři odpočívat, muži chodí po horách a jezdí na chatu.

Jako autority jsou ve většině učebnic představováni i Češi, kteří se dali do podnikání, a vyšlo jim to. Jako příklady takových osobností vystupují jak muži, tak i ženy. Češi jsou také popisováni jako ti, kterým není příjemné podřízené postavení v zaměstnání, a proto je pro ně častěji lákavější založit si vlastní firmu, i když je to méně pohodlné a výrazně rizikovější než zůstat v jistém zaměstnání. „*Jaký je recept českých podnikatelů? Dobrý nápad, umění riskovat, tvrdá práce a také trochu štěstí.*“ (KK) Češi jsou také popisováni jako ti, kteří se velmi zajímají o kulturu. Tento zájem jde napříč společenskými vrstvami. Ve všech učebnicích kromě učebnic pro děti a pro azylanty jsou Češi často popisováni jako ti, kdo se rádi věnují sportu.

Z profesního hlediska jsou ve všech učebnicích kromě učebnice pro azylanty Češi častěji ukazováni v profesích, které vyžadují vysokoškolské vzdělání. Češi jsou lékaři, právníci, učitelé, manažeři apod.

V učebnicích **Čeština pro azylanty 1 a 2** jsou Češi popisováni v běžných situacích ve škole, na úřadě, u doktora. Rodiny jsou zde ne vždy úplné a nepředstavují se často jako ideálně fungující. Mladé ženy jsou např. nečekaně těhotné, někdo ztratí práci a nemůže sehnat jinou apod. „*Eva jela pracovat do Ameriky, vrátila se s dítětem, ovšem bez manžela. Byla svobodná matka.... To snad není žádná katastrofa. Co? Dnes je to normální. Nebud' staromódní, prosím tě.... Eva je těhotná, ale kouří a pije alkohol.*“ (AZ) Dospělí se vyskytují více v profesích, které nevyžadují vysokoškolské vzdělání. Ženy jsou prodavačky, uklízečky, recepční apod. Muži často pracují manuálně, daleko méně v kanceláři. „*Můžete mi sehnat práci? Ráda bych pracovala jako kuchařka nebo pomocnice v kuchyni. Manžel má učiliště, je elektrikář. Máte pro něho něco?*“ (AZ) Češi v této učebnici často nebydlí ve městě, ale do práce dojíždějí. Je zde nejvíce ze všech zkoumaných učebnic představováno, jak se v České republice slaví svátky, co dělá rodina. „*Češi říkají, že Štědrý den je nejlepší den v roce. Máme půst – celý den nic nejíme a věříme, že uvidíme zlaté prasátko. Připravujeme vánoční stromeček a štedrovečerní večeři: bramborový salát a smaženého kapra.*“ (AZ) Studenti zde najdou i recepty na pokrmy, které se jí v době Vánoc, Velikonoc apod.

Učebnice **Čeština Expres** nemá žádnou českou postavu, která by knihou provázela. Češi jsou většinou učitelé, přátelé nebo kolegové. Jsou zde zmiňovány slavné české osobnosti, např. Petr Čech, Václav Havel, nebo české firmy, např. Baťa.

V knize **Schritt für Schritt** vystupuje jako hlavní postava česká učitelka češtiny pro cizince a její přítel. Je zde popisován život mladých vysokoškoláků, kteří studují, a současně pracují. V průběhu knihy se vezmou a zakládají rodinu. Česká rodina je popisována většinou čtyřčlenná, otec, matka, syn a dcera. Češi mají rádi přírodu, rádi cestují. Když je potřeba, je pro ně automatické starat se o rodinu nebo o starší rodiče. Češi jsou zobrazeni jako průměrně majetní. Často chodí do

restaurací a na výlety s přáteli. Objevují se v profesích, které vyžadují vysokoškolské vzdělání.

Česky krok za krokem 2 už ukazuje postavy, které žijí různým životním stylem. Popisuje Čechy, kteří se prosadili ve světě, a také ty, kteří jsou veřejně prospěšně činní, zabývají se ekologií nebo přispívají na vzdělání africkému dítěti. Češi jsou popisováni jako ti, kteří se s celou rodinou věnují sportu a zajímají se o kulturu.

Učebnice **Čeština pro azylanty 1 a 2** se v popisu Čechů liší jen mírně. Češi mají i jiné než vysokoškolské profese, častěji pracují manuálně. Většinou nebydlí v Praze a do práce dojíždějí. Tyto postavy jsou více přizpůsobeny azylantům, kteří se v Praze nepohybují a setkávají se s jinými typy obyvatel než ostatní cizinci. Nejvíce z analyzovaných učebnic popisují fungování rodiny a slavení svátků.

6.10.8 Jak se projevují dimenze národní kultury v učebnicích češtiny pro cizince

V šetření G. Hofstedeho vyšel České republice index mocenského odstupu (PDI) poměrně vysoko. Situace představované v učebnicích tento výzkum potvrzují. Šéf v zaměstnání je představován jako autorita, které se neodporuje. Není popsána situace, kde by podřízený s nadřízeným o něčem diskutoval. Zato je v učebnicích množství vět a textů, které ukazují, že šéf něco rozhodne, a ostatní se podle toho musí bezvýhradně zařídit, i když skrytě nesouhlasí. Za autority, které jsou respektovány, a není zvykem vůči nim vyjadřovat negativní emoce, jsou považováni učitelé. Není obvyklé jim odporovat nebo s nimi nesouhlasit. Dále jsou zde jako autority uváděni lékaři, politici s vysokou funkcí a vědci.

Index kolektivismus versus individualismus byl zkoumán z hlediska toho, jakou formu činnosti upřednostňují zkoumané knihy. Zda jde o skupinovou práci nebo spíše úkoly, které je lepší vypracovávat jednotlivě. Ani jedna z učebnic nevykazuje znaky učebnice, která by byla více vhodná ke skupinové výuce. Pouze nejnovější učebnice **Čeština Expres** obsahuje některá zadání pro práci v kolektivu a také více dialogických textů. Přesto nejsou v učebnicích známky toho, že by nějakým způsobem byla podporována soutěživost. Možným důvodem se zdá být i to, že knihy jsou, s výjimkou jedné, určeny dospělým studentům, u nich už soutěživost při učení se jazyku nehraje tak velkou roli.

Jako pozitivní příklady jsou ukazovány osudy lidí, kteří byli samostatní, kreativní, nějak se vymykají většinové společnosti. Tento rys ukazuje na to, že individualismus je v české společnosti ceněn. Obraz české rodiny nese také výrazné rysy individualismu. Většinou žije spolu jen úzká rodina, pokud spolu žijí příslušníci širší rodiny, je to považováno za něco ve společnosti neobvyklého. Přesto, že je život takto individualizován, hraje zde roli i velká úcta ke starším, k rodičům. Děti nejsou považovány za rovnocenné rodičům, uznávají jejich autoritu, i když už jsou samy dospělé. Některé rozhodnutí se bez souhlasu rodičů zdráhají udělat, i když formálně svolení vůbec není potřebné. Úcta ke starší generaci se projevuje i očekáváním, že děti budou o své stárnoucí rodiče pečovat.

Hodnota dimenze maskulinita versus feminita vyšla v průzkumu pro Českou republiku mírně nadprůměrně. To znamená, že se více cení vlastnosti typické pro „maskulinní“ společnost, ale v knihách se více projevují „feminní“ vlastnosti jako jsou spolupráce, slušnost, péče o slabé a důraz na kvalitu života. Tyto vlastnosti se také často objevují v textech z učebnic. Jejich nositeli bývají určité autority. Lékaři vypráví o tom, že si své povolání vybrali proto, že chtěli pomáhat druhým. Zdůrazňuje se potřeba ohleduplného vztahu k přírodě, k postiženým i jinak znevýhodněným ve společnosti. Častým tématem je život v souladu s přírodou, jak mít životní styl, který je ohleduplný k životnímu prostředí. Hodnoty jako výkon, hrdinství, asertivita, které jsou považovány za charakteristické pro „maskulinní“ společnost, se v textech příliš nevyskytují. Příklad hrdinství v učebnicích není ani jeden, mnohem více než asertivita se oceňuje schopnost vyjít s lidmi, studenti se učí fráze, pomocí kterých mohou slušně a společensky vhodně argumentovat.

Tendence vyhýbat se nejistotě je v českém prostředí také velmi výrazná. Projevuje se mimo jiné oblibou používat ustálená oficiální oslovení jako tituly apod. Tuto tendenci potvrzuje obsah zkoumaných učebnic. Studenti jsou informováni o tom, že je zdvořilé cizím a výše postaveným osobám vykat. Tykání je v těchto případech považováno za velmi neslušné. Stejně tak se vysvětluje, že pokud má člověk nějaký akademický titul, je normální a očekávané jej tímto titulem i oslovovat. Dokonce je obvyklé vlastní jméno oslovovaného vynechat a použít jen titul, např. *pane doktore*. V dimenzi dlouhodobá versus krátkodobá orientace dosahuje Česká republika poměrně nízkých výsledků. Krátkodobá orientace se projevuje velkým důrazem na

tradice, malým smyslem pro uchovávání pro budoucnost a spoření. Lidé si chtějí užívat přítomnosti a neinvestovat. Tato tendence se v učebnicích příliš neprojevuje. O vztahu k investicím a šetření knihy vůbec nemluví, avšak důraz na tradice je poměrně silný. Studentům jsou vysvětlovány české zvyky a české svátky. Sklon užívat si přítomnost mohou potvrzovat příběhy Čechů, kteří často jezdí na poměrně nákladné dovolené, i když jinak nejsou nadprůměrně dobře situováni. Tento sklon lze ale také vysvětlit tím, že Češi raději investují své prostředky do zážitků a poznání než do materiálních věcí.

6.10.9 Jak se projevují charakteristiky české kultury v učebnicích češtiny pro cizince

Představa cizince v učebnicích očima Čechů odpovídá zhruba zjištění, které udělala D. Drabinová⁴². Němci vystupují jako podnikaví, vzdělaní a přesní. Američané jako hluční, přátelští a většinou bohatí. Cizinci, představovaní v učebnicích, jsou většinou ze západní Evropy. Jsou vzdělaní, chytrí a úspěšní. I když velká většina studentů češtiny pochází z východoevropských nebo asijských zemí, mezi cizinci prezentovanými v učebnicích se tyto národnosti vyskytují jen velmi zřídka. Výjimkou je jen učebnice pro azylanty, která je primárně zaměřena na jinou cílovou skupinu. Pokud se v knihách vyskytuje cizinec z východu, je to většinou vietnamský podnikatel nebo prodejce, nikdy ne manažer nebo ředitel firmy. Stejně tak životní styl popisovaný v učebnicích předpokládá, že student bude pocházet z některé z evropských zemí nebo z USA, a tak mu budou popisované životní příběhy blízké.

Z typických českých vlastností, které vyplývají z výsledků dotazníku, uvedeném v publikaci Průchy Mezikulturní komunikace, se projevují jen některé. Průcha podle výzkumu Š. Tlolkové popisuje vlastnosti Čechů jako smysl pro humor, závistivost, chytráctví, podezíravost, podnikavost, kulturnost, schopnost improvizace a alkoholismus. Nejméně typické vlastnosti Čechů byly vznešenost, výbojnost,

⁴² In PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie. Praha: Portál, 2007.

sebekritika, izolacionismus, kult mučednictví, skromnost, aktivita a tolerance. Většina popisovaných Čechů v učebnicích vykazuje rysy smyslu pro humor, podnikavosti, kulturnosti, schopnosti improvizace i sklonu k alkoholismu. Zato vlastnosti, které chybí i českým postavám v učebnicích, se dají považovat jen výbojnost a vznešenost. Podle průzkumu k chybějícím vlastnostem patří i aktivita nebo tolerance, tyto dvě charakteristiky se ale v popisu Čechů v učebnicích pro cizince vyskytují. Češi jsou ukazováni jako velmi aktivní a jako lidé, kteří si tolerance velmi cení.

Prezentace Čechů odráží situaci v české společnosti. Například rozvod je už tak běžnou záležitostí, že ani v učebnici není toto téma tabu, ale studenti jsou vybízeni, aby o něm diskutovali.

Prezentace role muže a ženy je často tradiční. Muži jsou ukazováni v rolích, kde mají větší moc, jako jsou role manažerů, ředitelů. Jsou jim připisovány vlastnosti jako autoritativnost a sklon k přílišnému pití alkoholu. Ženy jsou zase častěji představovány jako ty, které nelpí tolik na kariéře, spíše se věnují vztahům s přítelkyněmi a s dětmi. Na druhou stranu v situacích, kde jde o péči o domácnost, nelze říci, že by figurovaly jen ženy. O domácí práci se v učebnicích dělí muži i ženy rovným dílem. Stejně tak péče o starší děti není jen doménou žen, v učebnicích je množství textů a vyobrazení, kde se muži věnují dětem. Jistá změna je vidět v pojetí druhého dílu učebnice **Schritt für Schritt Čeština krok za krokem 2**. Tento druhý díl, určený pokročilým, se snaží vyhýbat se mužským i ženským stereotypům a ukazuje muže např. v situaci osamělého rodiče nebo jako milovníka módy. Ženy ukazuje více sebevědomé v zaměstnání a úspěšné v profesním životě. V učebnicích převládá tradiční pojetí mužských a ženských rolí, ale je zde vidět tendence k vyrovnání. Tento sklon ale může působit jako uměle vyvolaný a neodpovídající skutečnosti.

Hlavními postavami v učebnicích jsou mladí lidé, což ne vždy odpovídá i věku studentů. Nejnovější publikace **Česky krok za krokem 2** a **Čeština expres** už se snaží tomuto trendu vyhnout. V posledně jmenovaných se vyskytují častěji i lidé středního věku a senioři. Lidé ve středním věku jsou zobrazováni jako aktivní, moudří, pracovití, ale nemoderní. Senioři se v učebnicích vyskytují velmi málo, jedná se především o ženy v roli babičky. Děti se v učebnicích téměř nevyskytují.

Z tohoto hlediska působí posuzované učebnice jako určené mladým dospělým, kteří pracují, studují a nemají děti.

Téma zdvořilosti a konvencí v chování se v učebnicích vyskytuje velmi často. Už v lekcích pro začátečníky se studenti učí, jak je slušné a neslušné lidi oslovovat. Jsou jim vštěpovány rozdíly mezi tykáním a vykáním. Později je jim v textech představováno očekávané chování při náhodné konverzaci na ulici, v obchodě nebo na návštěvě. V učebnicích se explicitně vysvětluje česká gramatika a také mnohá zdvořilostní pravidla. Takto hojný výskyt zdvořilostních výrazů v učebnicích podporuje tvrzení, že v české kultuře je negativní zdvořilost poměrně rozšířená. Tato zdvořilost se projevuje i negativním formulování otázky nebo použitím podmiňovacího způsobu.

6.11 Shrnutí analýzy jednotlivých učebnic

Reálie v učebnicích češtiny pro cizince se dají rozčlenit na informace z oblasti přírody a geografie, politiky a politického uspořádání, dějin českého národa, kultury a sportu. Další specifickou skupinou byla analýza specifického chování českého etnika. V rámci této části reálií byly zkoumány tyto aspekty: jak se projevuje odstup od autorit, vztah mužů, žen a jejich role, převaha kooperativního nebo soutěživého chování, zobrazení postav z hlediska věku, přístup k dětem a seniorům a jejich charakteristika, obvyklá a očekávaná zdvořilost v českém prostředí, pohled na příslušníky cizího etnika a pohled Čechů na vlastní národ.

Shrnutí získaných informací je předkládáno pro přehlednost ve stejném pořadí jako při analýze učebnic v předchozích kapitolách – informace z oblasti politiky, geografie, kultury, historie, sportu, oblast specifického chování – odstup od autorit, zdvořilost, role mužů a žen, kooperativní versus soutěživé jednání, postavy z hlediska věku, prezentace cizího etnika a prezentace vlastního etnika.

6.11.1 Shrnutí analýzy – Čeština Expres

Učebnice **Čeština Expres** se o české politice nezmiňuje téměř vůbec. Jediná informace se týká prvního československého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka.

V této učebnici se objevují jen pražské reálie. Zmiňovány jsou adresy *Josefská 6, náměstí Míru, Praha 4*. Žáci se učí názvy zemí Evropské unie. Z oblasti kultury učebnice ukazuje jen několik ilustrací z české divadelní scény, např. fotografie Hurvínka a Máničky. Podrobněji explicitně podává informace o Boženě Němcové. Žádné další informace o českém umění nepodává. Z oblasti dějin zmiňuje jen historické osobnosti Karla IV. a Václava Havla.

Při popisu volného času tráví postavy svůj volný čas především navštěvováním kulturních akcí, tj. jdou do kina, na výstavu, do divadla, na balet, na koncert, na diskotéku, na festival nebo čtou detektivku. Méně často se dívají na televizi a sportují. Mezi několika známými osobnostmi, které jsou v učebnici jmenovány, jsou jména fotbalisty Petra Čecha nebo tenistky Martiny Navrátilové. Postavy se věnují sportům jako fotbal, tenis nebo jízda na kole. V této učebnici nejsou situace, kdy by postavy cestovaly mimo město nebo chodily na výlety do přírody.

Jako authority jsou představovány především osoby veřejně známé, jako např. Václav Havel, Karel IV., Petr Čech nebo Brad Pitt. Dospělým osobám, se kterými člověk není v osobním přátelském vztahu, je vhodné vykat. Vykání se týká většinou i učitele, který učí dospělé studenty.

Z oblasti zdvořilosti se zde zmiňují fráze užívané při navštěvování, jako např. *odložte si* nebo *odskočím si*. Ukazují se rodinné a společenské zvyklosti, jako např. zvyk přinést květinu na návštěvu k rodičům přítelkyně. Je zde popisováno očekávané a pozitivně vnímané používání slov prosím a děkuji.

Muži a ženy vystupují ve stejném zastoupení v různých profesích. V situaci, kdy někdo neví, kudy jít a hledá cestu, vystupuje jen žena. Při práci v domácnosti jsou na ilustracích také příslušníci obou pohlaví. Příprava na Vánoce, úklid atd. je zodpovědností pouze ženy. V rolích autorit, slavných osobností, manažerů jsou muži a ženy zastoupeni ve stejné míře. Ředitelé jsou jen muži.

Jako jediná z posuzovaných učebnic obsahuje **Čeština expres** více dialogických než monologických textů. Cvičení jsou poměrně často zadávána tak, že vybízejí

k diskusi a společné práci studentů. Postavy jsou ukazovány v situacích, kdy spolupracují.

Z oblasti zobrazení postav z hlediska věku byly zjištěny informace o tom, že tato učebnice téměř nezobrazuje děti. Je určena dospělým a postavy v učebnici jsou většinou dobře vypadající mladí dospělí, kteří se učí česky. Senioři se zde vyskytují jen zřídka na několika fotografiích jako spokojení aktivní důchodci.

Čeština Expres popisuje běžného cizince jako mladého člověka, který bydlí v Praze, nemá finanční problémy, je vzdělaný a má chuť dále se vzdělávat a objevovat českou kulturu. Cizinec rád cestuje a oceňuje české jídlo. Není zde uvedeno, jestli je jeho pobyt v České republice trvalý, ale cizinec se neobjevuje v roli žadatele o trvalý pobyt nebo o azyl.

V této učebnici není žádná česká postava, která by knihou provázela. Češi jsou většinou učitelé, přátelé nebo kolegové. Jsou zde zmiňovány slavné české osobnosti, např. Petr Čech, Václav Havel, nebo české firmy, např. firma Baťa.

6.11.2 Shrnutí analýzy – Tschechisch Schritt für Schritt

Z oblasti politiky se při procvičování jednoduchých otázek zmiňuje bývalý český prezident Václav Havel, britská politička českého původu Madeleine Allbrightová. Jiné politické osobnosti v této učebnici nenajdeme. Určité informace o fungování demokratického státu, kterým Česká republika beze sporu je, jsou zřetelné z vět použitých ve cvičeních, např. *Demonstranti protestují proti politice vlády*. Další osobností, která je ale na pomezí historie a politiky, je velmi kladně zmiňovaný Karel IV.

Zeměpisné informace se zde také soustřeďují na pražské reálie. Zmiňuje se poloha hotelu Diplomat v Praze, který je blízko letiště a je často využíván cizinci. V dopise jedné fiktivní studentky češtiny se popisuje Praha jako krásné malé historické město, kde je moderní metro, řeka Vltava a starý Karlův most, orloj, Pražský hrad atd. Z mimopražských zeměpisných názvů je zmiňován jen výlet na Moravu a na Slovensko blízko Popradu, výlety na Karlštejn, na Konopiště a na Křivoklát. Učebnice se také zabývá počasím, které je pro Českou republiku typické a které netypické. Je zde popisováno počasí typické pro určité roční období v české republice (zima - mrzne, sníh, léto – vedro).

Z oblasti kultury a umění se studenti dozvídají nejčastěji o českých spisovatelích, např. o Boženě Němcové, o Karlu Čapkovi, Jaroslavu Haškovi, Milanu Kunderovi, Bohumilu Hrabalovi a Ludvíku Vaculíkovi, Jaroslavu Seifertovi, Františku Halasovi nebo Vladimíru Holanovi. Jsou zmíněny filmy Miloše Formana, Jiřího Menzela a Jana Svěráka. Někdy se věrohodnost a kvalita českých tvůrců dokládá odkazem na jinou světově známou osobnost. Ze současné tvorby se zmiňuje jen pár historek ze života spisovatelky a moderátorky Haliny Pawlovské.

Historické informace jsou v této knize poměrně stručné. Oblíbenou postavou je Karel IV. Je popisován jako český král, kterého měli lidé rádi. Je popisován jen pozitivně, a to jak z hlediska vnějšího vzhledu, tak ve vztahu k vládnutí a charakterovým vlastnostem. Karel IV. a Božena Němcová jsou jedinými zmiňovanými českými historickými osobnostmi v této učebnici. V této knize mají studenti číst text písně Jaroslava Hutky Náměšť. U písně je komentář, že byla velmi oblíbená během revoluce v roce 1989 a jmenuje se Náměšť podle festivalu, který měl být v roce 1973 v Náměšti. Jiná historická období nebo historické osobnosti nejsou v učebnicích reflektovány. O porevolučním vývoji se učebnice nezmiňuje.

Volný čas tráví postavy se stejnou četností na kulturních akcích, v kině, divadle atd., a při sportu. Muži i ženy často plavou, hrají fotbal, jezdí na kole, hrají hokej a tenis. Na rozdíl od učebnice **Čeština Express** je častější víkendovou zábavou postav jít na procházku, jet na chatu nebo na dovolenou k moři nebo do hor. Popisují se některá místa, kam se v České republice dá jet na poznávací výlety, tj. výlet na Kokořín, na Karlštejn, i na místa, kde je hezká příroda. Mezi popisované sportovce patří lyžařka Kateřina Neumannová.

V rolích autorit vystupují spíše starší osoby v rodině jako matka, otec a prarodiče. Vykáni se očekává u starších osob a u všech, se kterými se člověk nezná. Slavné osobnosti se v učebnici nevyskytují v takové míře jako v knize **Čeština Express**.

Kromě konvencí při oslovování starších lidí a zvyklostí při návštěvách je explicitně popisováno několik českých zvyků, jako např. zouvání při vstupu do bytu, vykáni cizím osobám při telefonním hovoru, uctivé oslovení lékaře nebo vhodnost telefonování na veřejnost. Studentům je explicitně vysvětlováno i použití pozitivně

a negativně citově zabarvených slov a opisného imperativu, který je vnímán jako zdvořilejší.

Ženy jsou zde prezentovány v rolích bezradných, slabších, těch, kdo rády a ne vždy uvážene nakupují, hodně mluví, ale jsou citlivé a starají se o rodinu. Muži více studují, chodí do hospody a dlouho pracují. Při domácích pracích jsou zobrazováni ve stejně míře příslušníci obou pohlaví. Neobjevují se zde příklady lidí vykonávajících profese, které jsou pro jejich pohlaví neobvyklé. V situaci s dítětem jsou většinou zobrazeni muži. Jako umělci jsou většinou popisováni muži, z žen je zmíněna jen Božena Němcová a Marie Čermínová-Toyen.

V této učebnici mírně převažují monologické texty. Studenti jsou vyzýváni ke skupinové práci jen výjimečně. Učebnice je vhodná i pro individuální výuku. Postavy se nacházejí v situacích, kdy kooperují.

Postavy v učebnici jsou převážně mladí dospělí. Děti se objevují jen v situacích, kdy o ně někdo pečuje. Sami nikdy nefigurují v dialogu. Teenageři jsou zobrazeni jako nespokojení a problémoví. Senioři jsou většinou v roli prarodičů, jsou milí, ale často mají problémy a jejich mladší příbuzní se o ně musí starat.

Cizinec je v učebnici zobrazen také jako mladý člověk, často student nebo ne dlouho pracující. Cizinec také nemá žádné existenční problémy, má chuť se přátelit s Čechy a navazovat nové známosti. Rád studuje češtinu, i když ji považuje za těžký jazyk. Ani zde cizinec nežadá o trvalý pobyt nebo azyl. Jsou zde i cizinci, kteří jezdí do České republiky jen občas z pracovních důvodů. Cizinec pochází z Evropy nebo Ameriky.

Příslušníci českého etnika jsou zobrazováni následovně. Jako hlavní postava vystupuje česká učitelka češtiny pro cizince a její přítel. Je zde popisován život mladých vysokoškoláků, kteří studují, a současně pracují. V průběhu knihy se vezmou a zakládají rodinu. Česká rodina je popisována většinou čtyřčlenná, otec, matka, syn a dcera. Češi mají rádi přírodu, rádi cestují. Když je potřeba, je pro ně automatické starat se o rodinu nebo o starší rodiče. Češi jsou zobrazeni jako průměrně majetní, nikdy nejsou vyloženě chudí. Často chodí do restaurací a na výlety s přáteli. Objevují se v profesích, které vyžadují vysokoškolské vzdělání.

6.11.3 Shrnutí – Český krok za krokem 2

Tato učebnice se více vyjadřuje k oblastem politiky, kultury i historie. Objevují se zde věty, které charakterizují politické chování a názory občanů. Studenti se musí také vyjadřovat k problému žen v politice. Učebnice informuje o tom, že v České republice získaly ženy volební právo až v roce 1920. V českém polistopadovém parlamentu jen průměrně 15% žen. Od roku 1990 do března 2009 bylo v českých vládách jenom třináct žen. Studenti jsou informováni o tom, že se v České republice dělají demonstrace, když chtějí občané vyjádřit nesouhlas s rozhodnutím vlády nebo státních úřadů. Je zde více představen český politický systém a pozice České republiky mezi ostatními evropskými státy. Student se dozví více informací o českém politickém systému a o volbách a státních symbolech.

Informace z oblasti geografie nejsou zaměřeny jen na pražské reálie. Více se popisují mimopražské destinace, hrady, zámky, lázně a menší města. Při popisu Prahy jsou studenti informováni o tom, jaké kluby mohou navštěvovat a jaké pražské adresy jsou prestižní. Učebnice vysvětluje, že slavní čeští cestovatelé byli *Emil Holub, Vojtěch Náprstek, Jan Eskymo Welzl, Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund*. I tato učebnice se zabývá popisem typického českého počasí.

Informace z oblasti kultury a umění jsou zaměřeny více na české umělce než na zahraniční. Ze starší české literatury je zmíněna jen nejstarší česky psaná kronika Dalimilova kronika ze 14. století a dva příběhy ze Starých pověstí českých. Celá jedna kapitola je věnována ukázkám z děl českých básníků, prozaiků a dramatiků. Téměř v každé lekci je nějaká ukázka z české literatury. Tato učebnice zobrazuje i množství malířských děl českých umělců. Z oblasti hudby se píše jen o skladateli Antonínu Dvořákovi, významné operní pěvkyni Emě Destinové, skladateli Petru Hapkoví a zpěvákovi Karlu Gottovi. Současná hudební scéna se zviditelňuje jen jmény jako Tonya Graves nebo Monkey Business. Studenti si mohou přečíst ukázky z českých filmů *Kolja* od Zdeňka Svěráka nebo *Konkurz* od Miloše Formana. Tato učebnice dává studentům explicitně informace o způsobu slavení Vánoc a Velikonoc, o českých zvycích a jídlech, která se v době svátků připravují. Kniha podává přehled i o českých novinách a časopisech.

Nachází se zde poměrně hodně informací o české historii. Neobjevuje se zde ani jedna historická osobnost, která nežila v 19. nebo ve 20. století. Jediná zmínka o starších českých dějinách je ve cvičení, kdy mají studenti zjistit, jak se jmenovaly státní útvary na území dnešní České republiky a v jaké době zde existovaly. Období 19. století není v učebnicích věnována příliš velká pozornost. V podstatě jedinými osobnostmi z té doby jsou Božena Němcová, M. D. Rettigová a K. H. Mácha, o kterých se studenti dozvědí pouze, že to byli literární tvůrci. Většina informací z českých dějin se dotýká období nedávné historie, především období komunismu. Studenti se dozví o událostech z let 1948, 1968 a 1989, o praktickém životě za komunismu, o vykonstruovaných procesech atd.

Tato učebnice přináší o sportu i o trávení volného času více informací než ostatní posuzované učebnice. Postavy se zde ve svém volnu věnují také především kultuře, ale nezanedbávají ani sport. Studentům jsou explicitně představovány různé české hrady a zámky, např. Karlštejn, Kokořín, Hluboká, a města, např. Olomouc, Mariánské Lázně nebo České Budějovice. Studenti jsou nabádáni k tomu, aby si vyjeli na výlet do Teplických a Adršpašských skal. Jsou zmiňováni další sportovci. Učebnice neobsahuje podrobnější informace o konkrétních sportovcích. Studentům je zde předkládáno množství turistických cílů. Způsob trávení dovolené nebo víkendu turistikou je v českém prostředí popisován jako běžný.

Z hlediska chování, které určitým způsobem vypovídá o vztahu k autoritám, se v této učebnici nachází širší spektrum lidí, kteří by se dali popsat jako autority. Kromě obvyklých známých osobností se zde vyskytuje více starších lidí, kteří jsou nejen v rolích rodičů nebo prarodičů, ale jsou i významní ve své profesi. Kromě učitelů se zde v rolích autorit vyskytují i osoby ve státní správě nebo policisté. K těm je vhodné chovat se s úctou. Jsou popisováni jako ti, kteří mají moc, i když jsou ve společnosti tiše vysmíváni. Další autoritou jsou zde lidé, kteří se vydali určitým způsobem proti proudu, prosazují alternativní životní styl a pozitivně vybočují ze společnosti.

Tato učebnice uvádí navíc, kromě vysvětlení používání tykání a vykání, vhodné způsoby vyjádření toho, když člověk se svým komunikačním partnerem nesouhlasí.

Jsou popisovány situace, kdy je možné použít obecnou češtinu a kdy je to naopak neslušné.

Tradiční role mužů a žen se v učebnici stírají. Kromě klasických rodin jsou popisovány případy, kdy si dítě záměrně pořídí svobodná žena bez partnera nebo kdy rodinu živí manželka a muž je s dětmi doma. Ženy jsou i v pozdějším věku zobrazovány jako profesně aktivní a také v rolích úspěšných manažerek a obchodnic. Celá kapitola je zde věnována změnám rolí mužů a žen za posledních sto let.

Převažuje zde spolupracující chování mezi postavami v učebnici, ale na rozdíl od ostatních analyzovaných knih zde vystupují i výrazní a ambiciózní jednotlivci. Studenti jsou explicitně poučováni o tom, jaké fráze je vhodné použít při formulaci vlastních názorů a námitek tak, aby neurazili komunikačního partnera a aby nedošlo ke konfliktu. Častěji než v ostatních učebnicích se zde popisují postavy, které něco významného dokázaly a byly schopné se ve světě prosadit. V této knize výrazně převažují monologické texty, což je dáno i skutečností, že je určena studentům s pokročilejší znalostí jazyka.

Učebnice **Česky krok za krokem 2** se vyhýbá stereotypním rolím seniorů. Starší lidé jsou zde častěji aktivní a pracující a pozitivní. Teenageři se zde téměř neobjevují a děti jsou zmíněny jen v souvislosti s životní situací rodiče, nikdy ne samotné.

Cizinci bývají také většinou mladí lidé, ale kromě obvyklého typu mladého dobře vypadajícího aktivního cizince z Evropy nebo Ameriky představuje tato učebnice i typ cizince, který se do Čech přestěhoval na dlouhou dobu z politických nebo ekonomických důvodů. Není v České republice jen kvůli práci nebo na dovolené. Cizinec pochází i z asijských zemí, žádá o trvalý pobyt, jde na pracovní pohovor, platí daně apod. Cizinec se učí domluvit se u lékaře a porozumět návodům na použití.

Popisovaní Češi už jsou lidé, kteří žijí různým životním stylem. Např. Češi, kteří se prosadili ve světě, nebo ti, kteří jsou veřejně prospěšně činní, zabývají se ekologií nebo přispívají na vzdělání africkému dítěti. Češi jsou popisováni jako ti, kteří se s celou rodinou věnují sportu a zajímají se o kulturu.

6.11.4 Shrnutí – Čeština pro cizince a azylanty 1 a 2

Učebnice **Čeština pro azylanty 1 a 2** nepodávají žádné informace o české politice. Na rozdíl od ostatních zkoumaných materiálů se tyto učebnice pražskými realitami zabývají jen okrajově. Ze zeměpisných názvů je zde Praha, Brno, Olomouc, Libeň. Studenti se učí orientovat v českém vlakovém jízdním řádu, hledají. Explicitně se vysvětluje, že Česká republika se skládá z *Čech, Moravy a Slezska*. Studenti mají hledat na mapě ČR města *Karlovy Vary, Františkovy Lázně, Jindřichův Hradec, Špindlerův Mlýn, Havlíčkův Brod*. Jsou tady uvedeny regionální české a moravské písně z *Hané, ze Slovácka, z Valašska, z Chodska*.

Tato učebnice se nezmiňuje o žádných českých umělcích ani o uměleckých dílech. Zato podrobně popisuje způsob slavení Vánoc, Velikonoc a dalších svátků. Ukazují se zde tradiční sváteční jídla a způsob jejich přípravy.

Studenti se nedozvědí o české historii téměř žádné informace. Výjimkou je jen vysvětlování vzniku některých českých svátků.

Učebnice pro azylanty se nevěnují tolik popisu trávení volného času. Více informací podávají o rodinném životě, o zaměstnání a o komunikaci s úřady. Studenti zde nenajdou žádnou zmínku o nějakém českém sportovci, ale jsou zde popisovány výlety do přírody a návštěvy hradů a zámků.

Od ostatních učebnic se tato učební materiály liší i tím, že nepředstavují téměř žádné slavné osobnosti. V rolích autorit vystupují častěji starší lidé z rodiny. Policisté, učitelé a lékaři zde jednají s větší autoritou než v jiných učebnicích, lidé k nim také s větší důvěrou přistupují. Tyto autority jsou popisovány jako laskavé a pomáhající. V těchto učebnicích jako v jediných z popisovaných vystupuje v roli autority rodilý Čech, který je představován jako přítel a pomocník v těžkých situacích.

Čeština pro azylanty 1 a 2 se tolik nezabývá zvyklostmi při formálních návštěvách nebo kulturních příležitostech. Ukazuje více způsoby chování při pracovním pohovoru a zabývá se způsoby slavení českých svátků.

Muži a ženy se zobrazují v tradičních profesích. Pokud se vyskytují v roli neobvyklé pro své pohlaví, je to v učebnici také komentováno jako netypické. Role ženy je popisována jako péče o děti a domácnost, muž živí rodinu. Existuje situace,

kdy si žena hledá práci, ale je to z důvodu zabezpečení rodiny, a není to popisováno jako běžný jev.

Čeština pro azylanty 1 a 2 ze všech zkoumaných učebnic nejvíce vybízí ke skupinové práci a diskusi. Studentům jsou navíc explicitně zadávány úkoly na doma. Některé z těchto úkolů vyžadují kooperaci s rodilými mluvčími. Postavy jsou zde většinou spolupracující.

Tyto učebnice se od ostatních učebnic liší v pojetí teenagerů i seniorů. Teenageři jsou více problémoví. Senioři mají na rozdíl od jiných učebnic špatné vlastnosti, jsou náladoví, kritičtí a ve špatné náladě. Děti zde vystupují častěji, objevují se zde kojenci i děti, které chodí do české školy a musí řešit problémy, které s tím souvisí. Téměř vůbec se zde neukazuje typ cizince, který pochází z Evropy nebo Ameriky. Cizinec je většinou ze země, která má nižší životní úroveň, proto se v učebnicích vysvětluje např. použití pračky apod. Cizinec se jazyk neučí pro zajímavost, ale aby se dokázal plně zapojit do české společnosti. Většinou má problémy s úřady, se sehnáním zaměstnání, s českým školstvím, zdravotnictvím a se zabezpečením rodiny. Cestuje jen minimálně, což je dáno jeho ekonomickou situací.

V popisu Čechů se tyto učebnice liší jen mírně. Češi mají i jiné než vysokoškolské profese, častěji pracují manuálně. Většinou nebydlí v Praze a do práce dojíždějí. Tyto postavy jsou více přizpůsobeny azylantům, kteří se v Praze nepohybují a setkávají se s jinými typy obyvatel než ostatní cizinci. Nejvíce z analyzovaných učebnic popisují fungování rodiny a slavení svátků.

7 Způsob prezentace reálií

Studenti cizinci se setkávají v učebnicích s informacemi o Čechách a o české společnosti na každém kroku. Je možné říci, že analýza vybraných učebnic zjistila, že ve všech knihách převažuje implicitní způsob podání reálií. Explicitním způsobem je myšleno to, že autoři učebnice se přímo obrací ke studentům s cílem vzdělat je v nějaké oblasti, která se týká českých specifik. Implicitní podání reálií znamená, že informace o české společnosti jsou rozpoznatelné v rámci textu, který má odlišné téma, např. hovoří o nakupování. Dále se množství implicitních údajů dá vyčíst z vět použitých v gramatických cvičeních nebo v procvičování slovní zásoby. V učebnici **Čeština Expres** se neobjevuje téměř žádné explicitní vysvětlení českých reálií, vše je možné vyčíst z textů nebo obrázků. **Schritt für Schritt** obsahuje explicitní vysvětlení několika specifických českých zvyků při návštěvě nebo u doktora. Explicitně je také vysvětlována obvyklá velikost českých bytů a domů. Způsob chování Čechů je zřejmý z jednotlivých situací, které se týkají běžného dne, např. nakupování, život v práci, cestování, popis počasí a přírody. **Čeština pro cizince a azylanty 1 a 2** obsahuje více explicitních vysvětlení českého chování a často se obrací na studenty s radou např. jak se chovat na úřadě, jak používat některé elektrospotřebiče apod. Specifičnost této učebnice koresponduje s jejím zaměřením a funkcí, která není jen naučit studenty český jazyk a představit českou kulturu, ale také vychovávat a zařadit cizince do české společnosti. Tato učebnice také předpokládá, že kultura, ze které studenti pocházejí, je velmi odlišná od české, a je proto žádoucí více věcí explicitně vysvětlovat.

Učebnice **Česky krok za krokem 2** podává většinu informací implicitně, ale např. údaje z historie, geografie nebo z dějin jsou zde více vysvětlovány explicitně.

Politické informace jsou téměř vždy podávány implicitně jako součást cvičení nebo textu. Výjimkou je kapitola v knize **Česky krok za krokem 2**, kde jsou studentům představovány různé státní útvary, které existovaly na českém území.

Zeměpisné informace jsou také nejčastěji podávány implicitně kromě několika zmínek a doporučení výletních destinací v **Česky krok za krokem 2**.

V učebnicích **Čeština Expres** a **Schritt für Schritt** převažuje implicitní podání informací z oblasti kultury, v ostatních učebnicích jsou zvláště oblasti literatury a malířství vysvětlovány explicitně.

Historie je podávána explicitně v učebnici **Česky krok za krokem 2**, v ostatních knihách je součástí textu nebo cvičení.

Údaje ze sportu jsou téměř všude podány implicitně, jen několik explicitních zmínek o českých cestovatelích najdeme v učebnici **Česky krok za krokem 2**.

Informace, které vypovídají o způsobu chování Čechů, jsou v drtivé většině podány implicitně, což také odpovídá charakteru těchto údajů. Informace o chování jsou nutně skryty v každém textu, kde jsou v interakci lidé. V učebnici **Schritt für Schritt** jsou explicitně podány informace o několika českých zvycích. V knize **Čeština Expres** není o českém chování žádná explicitní zmínka. **Česky krok za krokem 2** vysvětluje nějaká specifika chování na úradech a vhodnosti použití spisovného a nespisovného jazyka, **Čeština pro azylanty 1 a 2** popisuje mnoho způsobů chování explicitně a vysvětluje, proč Češi to či ono dělají. Všechny učebnice explicitně vysvětlují vhodnost použití tykání a vykání.

8 Závěr

V každé učebnici jazyka se kromě informací o jazyce samotném promítá i způsob života těch, kteří tento jazyk užívají. Záměrně i zcela náhodně představují tyto knihy i učebnice, ze kterých je možné zjistit, jaké chování je v dané společnosti vhodné nebo nevhodné, jak se společenství dívá na určité problémy, co je zde tabu a co ne.

Vybrané učebnice češtiny pro cizince, kterými se zabývala tato práce, podávají jen velmi málo informací o politice a politickém životě občanů. Toto téma se většinou omezuje na informace o nejznámějších politicích, z toho však již žádný není žijící. Autoři učebnic možná nepovažují za důležité o této části života Čechů informovat nebo možná usuzují, že pro běžný život v českém prostředí není tento druh informací relevantní.

Geografie a popis české přírody zřejmě podle autorů učebnic do běžné komunikace patří. V každé učebnici se studenti dozvědí o krásách České republiky. Poměrně často je odkazováno na konkrétní výletní destinace, česká příroda je popisována Čechy i cizinci jako krásná, zajímavá a různorodá. Celkově popis české krajiny působí jako něco, na co jsou Češi pyšní a rádi o tom informují i cizince, kteří zde žijí.

Stejně jako česká příroda i česká kultura má v učebnicích své místo. Údaje a zajímavosti o českém malířství, hudbě a literatuře významně převyšují informace o kultuře jiných národů, i když by takové údaje byly pro studenty zřejmě známější a uměli by se v nich snadněji orientovat. Učebnice působí tak, že autoři jsou na českou kulturu patřičně pyšní a snaží se studentům přinést to nejlepší z ní. Informace o české kultuře jsou velmi často vysvětlovány explicitně, nejsou jen součástí článků a cvičení.

Česká historie ve srovnání s geografii nebo přírodou zůstává často jakoby na okraji. Z popisovaných učebnic jen **Česky krok za krokem 2** věnuje českým dějinám větší prostor, a to se zabývá pouze dobou komunismu. Učebnice působí tak, jakoby v českých dějinách nebylo mnoho osobností nebo historických událostí, kterými je možné se pyšnit. Studenti se dozvědí jen o J. Husovi, V. Havlovi a T. G.

Masarykovi, kteří jsou vnímáni pozitivně v celé české společnosti. Učebnice se nevyjadřují k žádné dějinné události a roli Čechů v ní. Není zde ani jediná zmínka o porevolučním vývoji, což je zarážející vzhledem k tomu, že se jedná o posledních 24 let a vzhledem k tomu, že nedávná historie je lidem často pochopitelnější a bližší.

O oblasti sportu se studenti dozvědí poměrně dost informací. Čeští sportovci bývají ve světě poměrně známí a tito významní se studentům představují i explicitně.

Z výzkumů dimenzí národní kultury, které provedl G. Hofstede, vyplývá, že v České republice je odstup od autorit poměrně velký. Považuje se za běžné vykat cizím osobám, používat akademické tituly v oslovení, chovat se velmi uctivě k nadřízeným apod. Tento jev se prokázal ve všech zkoumaných učebnicích. V každé z nich je vysvětlován rozdíl mezi vykáním a tykáním a tím, kde je vhodné co použít. Situace prezentované ve všech učebnicích ukazují velký rozdíl v postavení nadřízeného a podřízeného nebo učitele a studenta. Jen v jedné z nich, v učebnici **Česky krok za krokem 2**, je vysvětlováno použití akademických titulů při běžném oslovování. Ostatní učebnice se tímto jevem vůbec nezabývají. Učebnice pro azylanty se tolik nesnaží poučit studenty o vhodných frázích, které vyjadřují odstup od autorit, zato prezentuje více situací z běžného života, kde tento odstup od autorit, typický pro Českou republiku, zřetelně vystupuje. Je možné si zde všimnout situací ve škole, na úřadě, u doktora, které jsou podrobněji popsány, a tak z nich tento rys vyplývá, i když se tolik nezdůrazňuje jazyková stránka projevu odstupu od autorit.

Tato dimenze také souvisí s dalším pozorovaným jevem, se zdvořilostí. Podle P. Chejnové patří Česká republika mezi země, kde je výrazná negativní zdvořilost, která se často projevuje např. záporně formulovanými otázkami nebo opisným imperativem. Tuto tendenci potvrdila také zkoumání učebnic. V každé učebnici se studentům představuje jev záporných otázek, které mají pozitivní význam. Jejich úkolem je adresátovi ulehčit odmítnutí návrhu. Studentům je vysvětlováno, že je ve většině situací považováno za velmi nezdvořilé použití imperativu, který je formulován pouze slovesným tvarem v imperativu. Zdvořilostní návyky jako zouvat se, když člověk vstoupí do bytu, nebo přinést na návštěvu malý dárek vůbec nezmiňují učebnice pro azylanty.

Podle výsledků výzkumu G. Hofstede patří Česká republika k zemím, kde je mírně vyšší index maskulinity. Lidé upřednostňují hodnoty jako soutěživost, výkon a asertivitu. Tuto tendenci analýza učebnic neprokázala. Soutěživost a výkon se v knihách projevuje jen velmi málo, téměř jediným příkladem by mohlo být vyzdvihování příkladů lidí, kteří v životě něco dokázali a vynikli tak nad ostatní Čechy a zvláště se prosadili i v cizině. Daleko více se projevují „feminní“ vlastnosti jako je spolupráce, péče o druhé a snaha o shodu, které jsou zřetelně vidět na charakterech postav v učebnicích. Postavy často pomáhají druhým, podporují slabší apod. Upřednostňování „feminních“ vlastností je typické pro všechny zkoumané učebnice.

Podle J. Průchy a E. Chalupného mezi české vlastnosti nepatří hrdinství, výbojnost a vznešenost. Čechům jsou přisuzovány vlastnosti jako smysl pro humor nebo schopnost improvizace. Příklad českého hrdinství nebo výbojnosti nenajdeme v žádné ze zkoumaných učebnic. Ani v případě, že se kniha zabývá kapitolami z české historie, se student nesetká s Čechem, který by byl popisován jako odvážný. Češi jsou popisováni pozitivně, ale většinou jako skupina lidí, ne jednotlivci. Smysl pro humor se objevuje ve všech učebnicích, schopnost improvizace není v knihách pro azylanty. Celkově se dá říci, že získané informace potvrzují některé výsledky výzkumu dimenzí národní kultury, které provedl G. Hofstede. Téměř ve všech učebnicích se objevují informace charakterizující českou kulturu stejně, jako ji popisují P. Chejnová nebo J. Průcha. Jedná se především o pohled Čechů na sebe a na jiné národy a o postoj ke zdvořilosti.

Většina zkoumaných učebnic popisuje cizince jako člověka z některé evropské země nebo z Ameriky. Ke studentovi je přistupováno jako k cizinci ze západní Evropy nebo z Ameriky. Počítá se s tím, že některé zvyky jsou mu cizí, ale některé zvyklosti budou stejné. Pro studenta z východu nebo obecně ze zemí, kde je výrazně nižší životní standard nebo i rozdílné náboženství a společenské uspořádání, je porozumění situacím v učebnicích téměř nemožné, jak dokládá i rozhovor s učitelkou češtiny pro cizince v příloze 2. Jen učebnice pro azylanty tento rozdíl reflektuje a snaží se vysvětlovat více situace z běžného života a nepočítá např. s tím, že studenti mají široké všeobecné vzdělání a rozumí tak politice,

evropské kultuře apod. Přesto že v České republice žije výrazně více studentů českého jazyka, kteří nejsou ze západní Evropy, jen jedna z popisovaných učebnic, učebnice pro azylanty, vychází vstříc jejich diametrálně odlišnému kulturnímu prostředí, ze kterého pocházejí, a kvůli kterému nejsou schopni porozumět mnohým situacím, které západním studentům připadají běžné.

Použitá literatura

- [1] HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999
- [2] HOMOLKOVÁ, B. Reálie německy mluvících zemí. Geschichte und Gegenwart der deutschsprachigen Länder. Plzeň: Fraus. 2005 ISBN 80-7238-329-9
- [3] CHALUPNÝ, E. Národní povaha česká. Praha. Edvard Leschinger. 1907.
- [4] CHEJNOVÁ, P. Kulturní specifika České republiky z pohledu studentů Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Pedagogická orientace, roč. 19, č. 1, 2009, s. 47 – 55. ISSN 1211-4669
- [5] CHEJNOVÁ, P. Zdvořilostní strategie. Praha: PedF UK. 2013 ISBN 9788072905508
- [6] MACHOVÁ, S.; ŠAMALOVÁ, M. (Eds.) Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ. Praha: PedF UK, 2007.
- [7] MORGENSTERNOVÁ, M. - ŠULOVÁ, L., et. al. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007
- [8] NOVÝ, I. SCHROLL-MACHL, S. a kol. Interkulturní komunikace v řízení a podnikání. Praha. Management Press. 2003.
- [9] PRŮCHA, J. Interkulturní komunikace, str. 149, Portál, Praha 2004, ISBN 80-7178-885-6)
- [10] PRŮCHA, J. Česko-anglický pedagogický slovník. Praha. Jarmila Lachmannová. 2007 ISBN 8086078507

Učebnice

- [1] HÁDKOVÁ, M. Čeština pro cizince a azylanty 1. Praha: SOZE. 1999
- [2] HÁDKOVÁ, M. Čeština pro cizince a azylanty 2. Praha: SOZE. 1999
- [3] HOLÁ, L. BOŘILOVÁ, P. Česky krok za krokem 2. Praha: Akropolis. 2009 ISBN 978-80-86903-92-7

[4] HOLÁ, L., BOŘILOVÁ, P. Čeština Expres. Praha: Akropolis. 2011 ISBN 978-80-87481-22-6

[5] HOLÁ, L., Tschechisch Schritt für Schritt. Praha: Akropolis. 2006 ISBN 80-86903-35-4

Internetové zdroje

[1] Council of Europe 2001. Translation: Ivanová, J, Lenochová, A.. Přístup z Internetu: URL: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>

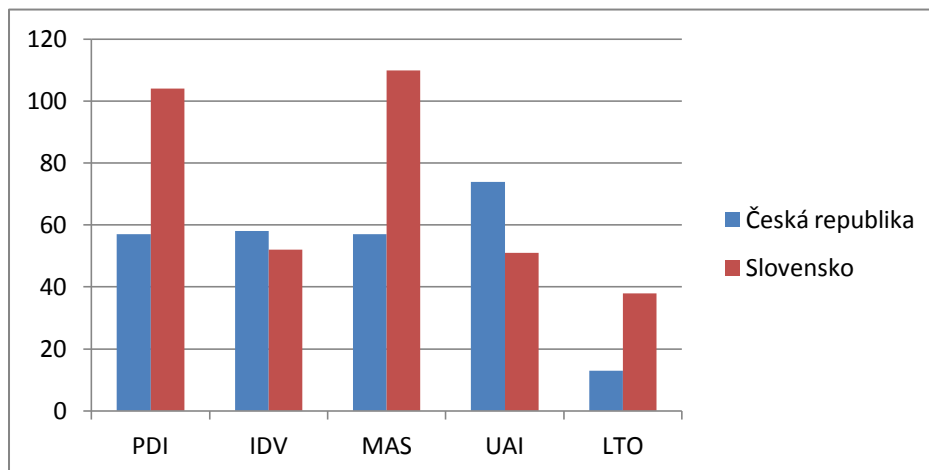
[2] Geert Hofstede. Cultural dimensions. Přístup z Internetu: URL: <http://geert-hofstede.com/dimensions.html>

Přílohy

Příloha A: Kulturní dimenze a národnosti žijící v ČR

Pro účely této práce bude užitečné zmínit, jak se hodnoty kulturních dimenzí české společnosti liší od hodnot národností, které v České republice žijí a osvojují si český jazyk. V České republice žije 10 562 214 lidí. Podle posledního sčítání lidu, domů a bytů žije v České republice 449 450 cizinců, z toho 178 177 jich žije v Praze. Vedle národnosti české, moravské a slezské se v české republice vyskytuje nejvíce obyvatel národnosti slovenské (149 140), ukrajinské (53 603), polské (39 269), vietnamské (29 825), německé (18 772), ruské (18 021), maďarské (9 049), bulharské (5 071), mongolské (3 778) a čínské (3 230). Uvádím zde hodnoty dimenzí těch kultur, u nichž jsou výsledky dostupné, a přidávám srovnání s americkou kulturou, jejíž příslušníci sice nepatří k převažujícím národnostem v Čechách, přesto však tvoří významnou část těch, kteří učebnice češtiny pro cizince využívají.

Slovensko

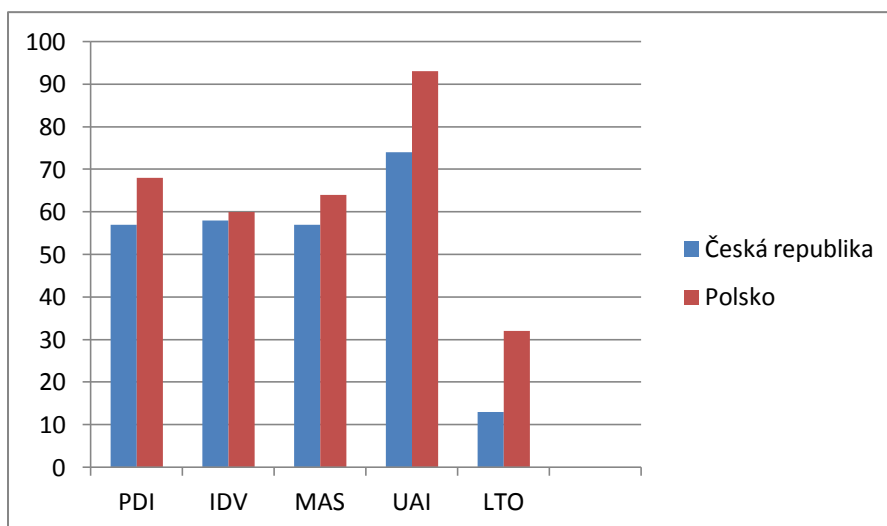

Obr. 1 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Slovensko

Pro Slovensko vyplývají z Hofstedeho výzkumů následující údaje. Mocenský odstup má skóre 104, což znamená, že na Slovensku je v porovnání s jinými zeměmi mocenský odstup vyšší. Ve společnostech, kde byly naměřeny takto vysoké hodnoty, se očekává, že někteří lidé mají více moci než jiní a že ji také používají. Ne však v negativním slova smyslu, ale proto, aby vytvářeli systém pro lidi okolo

sebe. Ideální šéf je často viděn jako „dobrý otec“, který člověka stále sleduje a říká, co se má dělat. Hierarchické uspořádání je považováno za normální. Slovensko je s hodnotami v dimenzi individualismus-kolektivismus na hodnotě 52. Lidé upřednostňují vystupovat jako individuality a používají přímou formu komunikace, nicméně nikdo by neměl být nezdvořilý. S hodnotou 110 v dimenzi maskulinita patří Slovensko k maskulinním společnostem, které jsou orientovány na úspěch. Je důležité být úspěšný a dosahovat cílů. Pozice ve společnosti je důležitá, může být symbolizována auty, moderními domy, oblečením atd. Lidé tvrdě pracují na tom, aby ukázali své úspěchy, k tomu je někdy nutná i práce přesčas. Se skórem 51 má Slovensko středně velkou tendenci vyhýbat se nejistotě. Jistota je pro ně důležitá, inovace nejdou tak snadno. Slovensko je se skórem 38 krátkodobě orientovaná společnost, pro ni je typické tvrzení, že když A je pravda, B musí být lež, přemýšlí se více nad tím, co se děje teď, co je dnes.⁴³

Polsko

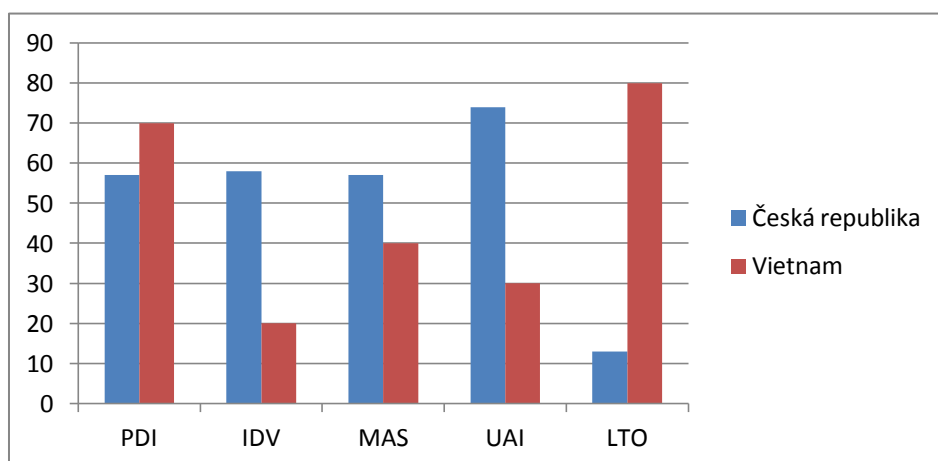
Obr. 2 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Polsko

Polsko dosáhlo v dimenzi mocenského odstupu skóru 68. Polsko je hierarchizovanou společností, což znamená, že lidé akceptují hierarchický pořádek,

⁴³ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999
<http://geert-hofstede.com/slovakia.html>

ve kterém má každý své místo, pro které není potřeba další zdůvodnění. Podřízení očekávají, že jim bude řečeno, co se od nich očekává. Se skórem 60 patří spíše k individualistickým společnostem, očekává se, že se jednotlivci postarají o sebe a své úzké rodiny. V individualistických společnostech provinění přináší pocit viny a pokles sebehodnocení. Přestože jsou Poláci velmi individualističtí, potřebují hierarchii. Tato kombinace vytváří zvláštní napětí, které dělá ze vztahů něco ožehavého, ale zároveň silného a plodného. Manažerům se radí, aby se soustředili na vytváření lepší komunikace, zajímali se osobně o každého zaměstnance a dávali mu najevo, že je důležitý, i když na jiné pozici. Se skórem 64 patří Polsko k maskulinním národům, konflikty se neřeší tolik dohodou, jako je spíše potřeba je vybojovat. Poláci mají velmi vysokou tendenci vyhýbat se nejistotě, skór 92. Mají také pevná pravidla chování a nejsou tolerantní k těm, kteří tato pravidla porušují, čas jsou peníze a tvrdá práce, důkladnost a přesnost jsou pro ně normou. Jako krátkodobě orientovaná společnost, skór 32, vykazují velký respekt tradicím a malou tendenci šetřit. Je zde také zřetelná tendence udržet krok s ostatními.⁴⁴

Vietnam

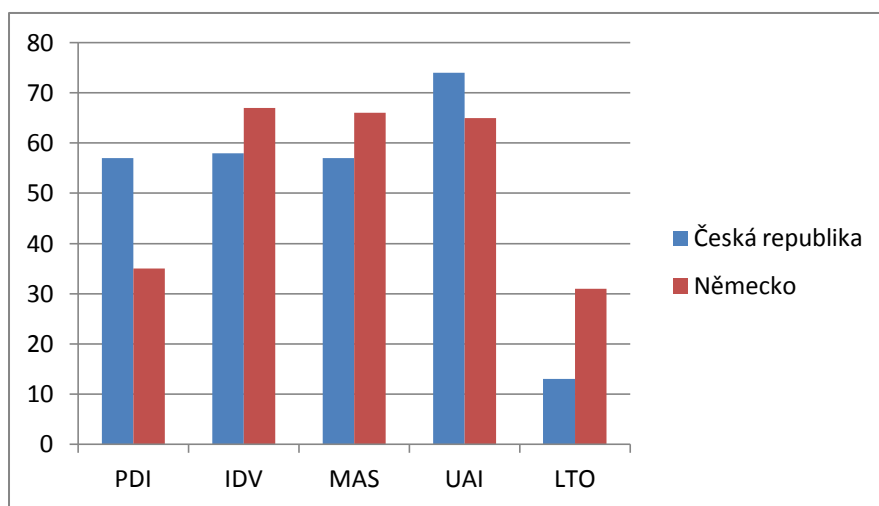

Obr. 3 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Vietnam

⁴⁴ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999
<http://geert-hofstede.com/poland.html>

Vietnam dosahuje v dimenzi mocenský odstup skóru 70, což znamená, že lidé akceptují hierarchické uspořádání, ve kterém má každý své místo. Podřízení očekávají, že jim bude řečeno, co mají dělat, a ideální šéf je benevolentní autokrat. Patří se skórem 20 mezi kolektivistické společnosti. V takové společnosti je velmi důležitá loajalita, jsou tam silné vztahy, ve kterých má každý zodpovědnost za ostatní členy skupiny. Bojí se ztráty tváře, raději pracují ve skupinách. Vietnam patří mezi „feminní“ společnosti, skóre maskulinity je 40. Lidem jde o rovnost, konflikty se řeší kompromisem. Se skórem 30 má Vietnam malou tendenci vyhýbat se nejistotě, což znamená, že snadněji tolerují odchýlení se od normy. Lidé věří, že by nemělo být více pravidel, než je nezbytně nutné. Vietnam patří se skórem 80 k dlouhodobě orientovaným společnostem. Mají silný smysl pro investování a šetření, což je typické pro země jihovýchodní Asie.⁴⁵

Německo

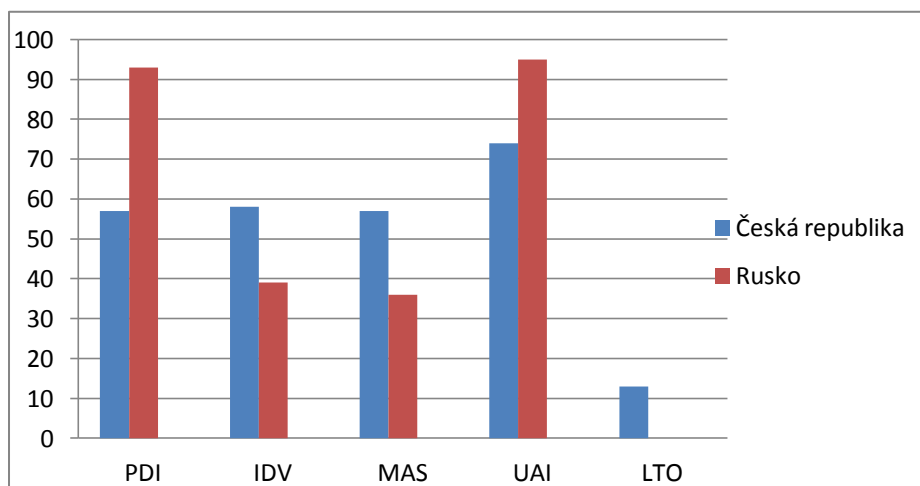
Obr. 4 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Německo

Německo má skóre mocenského odstupe poměrně nízký, 35. S tím souvisí vysoká decentralizace a silná střední třída, kontrola je vnímána negativně. Německá společnost patří k těm individualistickým, má skóre 67. Obvyklé jsou malé rodiny,

⁴⁵ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999
<http://geert-hofstede.com/poland.html>

které se soustředí nejvíce na vztahy děti – rodiče. Mezi oblíbené pojmy patří seberealizace a zodpovědnost. Komunikace patří mezi ty nejvíce přímé na světě. Řídí se myšlenkou být upřímný, i když to bolí. To však zároveň dává šanci poučit se z chyb. Patří s hodnotou 66 k maskulinním společnostem, děti jsou již brzo ve školním systému děleny podle výkonu. Postavení ve společnosti se často prezentuje auty, hodinkami a technickými zařízeními. Německo má vysokou tendenci vyhýbat se nejistotě, skóre 65. Je zde, jako ve filosofickém dědictví Kanta, Hegela a Fichta, silně upřednostňováno deduktivní myšlení na úkor induktivního, což je zřejmé i v právním systému. Soustředí se na detaily. Se skórem 31 patří k zemím s krátkodobou orientací, respektují tradice, relativně málo šetří, jde jim o dosahování rychlých výsledků.⁴⁶

Rusko

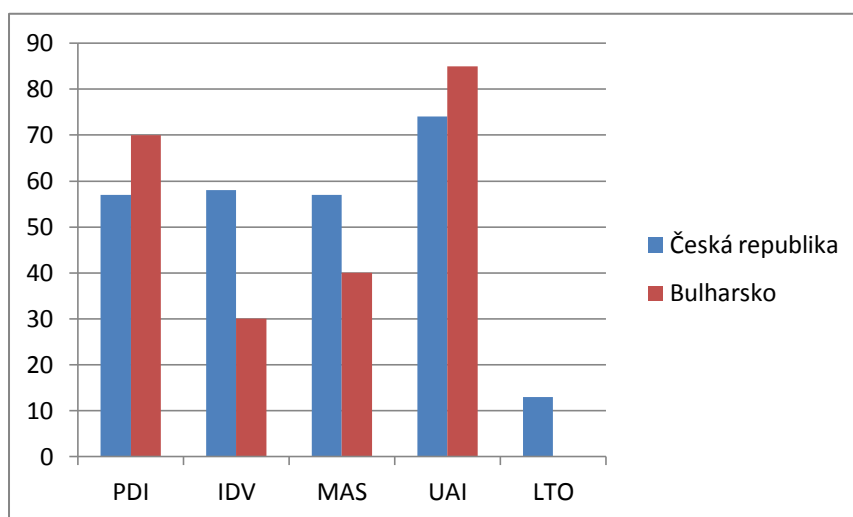
Obr. 5 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Rusko

Rusko patří k deseti státům s největším mocenským odstupem na světě, což dokazuje i skóre 93. Souvisí to s tím, že země je tak centralizovaná. Dvě třetiny zahraničních investicí jdou do Moskvy, kde se také soustředí 80 procent finančního potenciálu. Je zde obrovský rozdíl mezi mocnými a méně mocnými lidmi, to vede

⁴⁶ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999
<http://geert-hofstede.com/germany.html>

k velkému vymezení rolí nejen v obchodě, ale i v jiných oblastech. Když Rusové mluví o bratrech a sestřích, mohou to klidně být bratřenci nebo sestřenice. Skór dimenze individualismus je jen 39. Vztahy jsou pro ně velmi důležité, při obchodování chtějí být nejdřív osobní, než je možné přejít rovnou k věci. Hodnoty dimenze maskulinita nejsou příliš vysoké, dominantní chování se očekává spíše od šéfa než od zaměstnanců, o sobě mluví skromně. Zároveň patří k národům, které se ve zvýšené míře vyhýbají nejistotě, jak ukazuje hodnota 95. Důkazem toho je, že v Rusku vládne jedna z nejpropracovanějších byrokracií na světě. Rusové komunikují s cizími lidmi velmi formálně a s odstupem. Chovat se formálně je také znamením respektu. Výzkum dlouhodobé a krátkodobé orientace nebyl v Rusku proveden.⁴⁷

Bulharsko

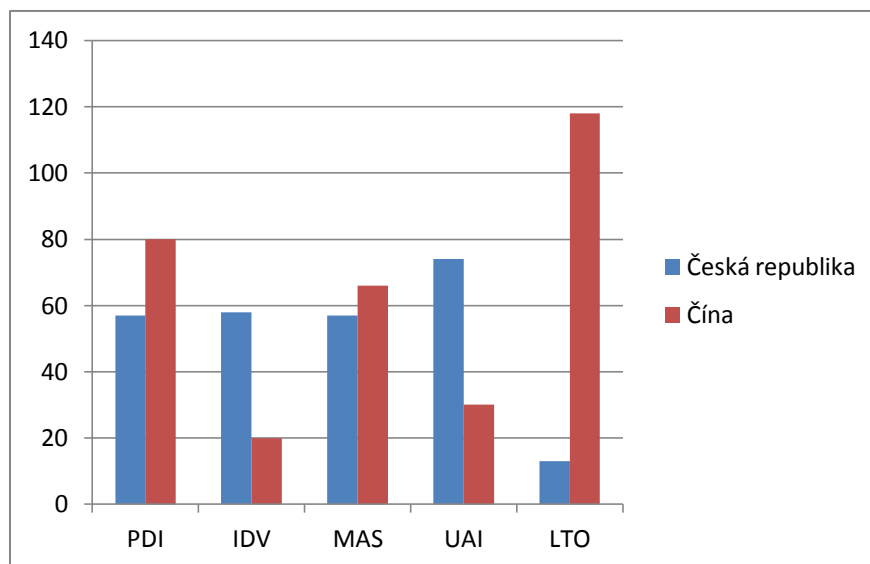
Obr. 6 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Bulharsko

Bulharsko patří s hodnotou 70 k zemím s velkým mocenským odstupem, podřízení čekají, že jim šéf řekne, co se od nich čeká. Patří ke kolektivistickým společnostem, skór 30. Každý ze skupiny má zodpovědnost za ostatní, provinění vede k hanbě a

⁴⁷ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999
<http://geert-hofstede.com/russia.html>

ztrátě tváře. Bulharsko je s hodnotou 40 poměrně „feminní“ společnost, konflikty se řeší dohodou. Mají poměrně vysokou tendenci vyhýbat se riziku, skór 85.⁴⁸

Čína

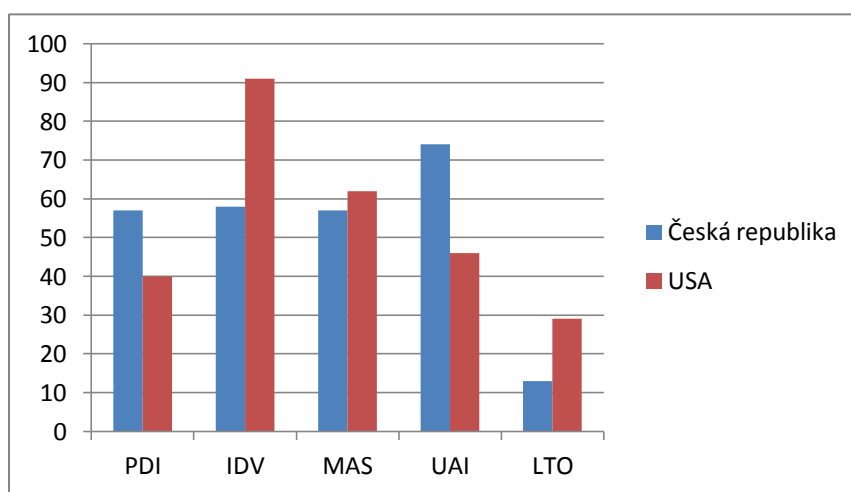
Obr. 7 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Čína

V Číně je index mocenského odstupu 80. Jedná se o společnost, která věří, že nerovnost mezi lidmi je přijatelná. Jednotlivci jsou ovlivňováni formálními autoritami. Lidé by neměli mít potřebu mířit výš, než je jim určeno. S hodnotou 20 je Čína velmi kolektivistickou zemí, kde činy jednotlivce jsou vždy spojeny s jednáním skupiny. V práci jsou Číňané často členy menší skupiny, která si pomáhá a spolupracuje, ale navenek k jiným skupinám může být lhostejná až nepřátelská. Osobní vztahy jsou důležitější než příslušnost k třídě nebo ke společnosti. Se skórem 66 se Čína řadí k maskulinním společnostem orientovaným na úspěch. Tato potřeba úspěchu se zřetelně ukazuje na faktu, že mnoho Číňanů je ochotno obětovat práci i rodinu a volný čas. Služby, jako např. kadeřnictví, se provádějí i dlouho do noci, volný čas není důležitý. Dělníci, kteří pracují

⁴⁸ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999
<http://geert-hofstede.com/bulgaria.html>

v zemědělství, často kvůli lepší práci opouštějí své rodiny a stěhují se do měst. Čínským studentům velmi záleží na prospěchu, jako by to byl hlavní způsob, jak dosáhnout úspěchu. Se skórem 30 má Čína nízkou tendenci vyhýbat se nejistotě. Nevadí jim mnohoznačnost, čínština je plná víceznačných názvů a pro lidi z Evropy nebo z Ameriky může být velmi těžké jí porozumět. Číňané jsou přizpůsobiví a podnikaví. Většinu čínského obchodu tvoří menší firmy, které mají rodinnou tradici. Čína je dlouhodobě orientovanou zemí, což dokazuje skóre 118. Je zde normální vytrvalost a houževnatost. Vztahy mají pevný řád. Lidé jsou spořiví, šetří se zdroji a dlouhodobě investují.⁴⁹

Spojené státy americké

Obr. 8 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a USA

Spojené státy mají nízký mocenský odstup, hodnota 40. Tento výsledek koresponduje s americkým heslem „svoboda a spravedlnost pro každého“. Projevuje se to také důrazem na rovná práva všech. Organizace jsou vedeny neformálně, pro řešení různých problémů se používají k tomu určené týmy lidí. Komunikace je přímá s důrazem na spolupráci. S výsledkem 91 patří USA k vysoce individualistickým společnostem. Je zde také vysoký stupeň mobility obyvatelstva a

⁴⁹ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999
<http://geert-hofstede.com/china.html>

Američané jsou zvyklí spolupracovat s neznámými lidmi. Očekává se, že zaměstnanci sami projeví iniciativu. Lidé se posuzují podle toho, co kdo udělal nebo co je schopen udělat. Spojené státy patří s hodnotou 62 k maskulinním společnostem. Chování ve škole, v práci se řídí hesly „snaž se být nejlepší, jak to jen jde“ a „vítěz bere všechno“. Konflikty se řeší individuálně a cílem je vyhrát. Se skórem 46 patří ke společnostem s malou tendencí vyhýbat se nejistotě. Je zde příznivé prostředí pro nové myšlenky, inovativní projekty a pro to zkusit něco nového a odlišného. Na druhou stranu jsou méně emocionální než společnosti s větším vyhýbáním se nejistotě. S hodnotou 29 patří ke krátkodobě orientovaným společnostem, lidé se snaží dosahovat rychlých výsledků, je tu zřetelná potřeba mít absolutní pravdu ve všech ohledech.⁵⁰

⁵⁰ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999
<http://geert-hofstede.com/united-states.html>

Příloha B: Rozhovor s učitelem češtiny pro cizince

Johana Dittrichová, 26 let, 21. 9. 2012, učitelka češtiny pro cizince odpovídala na dotazy týkající se používání učebnic ve výuce češtiny pro cizince

1. Jak dlouho učíte češtinu pro cizince a jak byste popsala své studenty?

Učím cizince čínské národnosti. Věnuju se této práci tři roky, učím dospělé a zvláště i jejich děti. Neučím je v jazykové škole, ale v jejich prostředí, v čínské restauraci. Nemají čas chodit na kurzy, pořád pracují, a to jak dospělí, tak dospívající. Rodiny pochází z Číny, dospělí jsou v České republice většinou 6 až 7 let, děti za nimi přijeli později. Děti jsou v České republice přibližně 3 až 4 roky. Přijeli z pracovních důvodů a usilují o trvalý pobyt.

2. Používáte při výuce učebnice češtiny pro cizince? Které?

Učím podle učebnice Czech step by step, dále používám vlastní materiály, s dětmi se učím pomocí pexesa. S dospělými probírám příručku, která má připravit studenty na certifikovanou zkoušku z českého jazyka nutnou pro získání trvalého pobytu.

3. Jak jste s učebnicemi spokojená? Setkala jste se s tím, že by pro vaše studenty byly nesrozumitelné některé skutečnosti, které se popisují v učebnici a týkají se běžného života?

Moji studenti rozumí tomu, že je potřeba pozdravit, ale nechápou, proč se u toho mají smát jako postavy na fotografiích. Velké problémy dělá, když se ve cvičeních objevují evropská místní jména. Studenti většinou ani netuší, kde je např. Francie, Německo, Holandsko apod., natož aby rozuměli tomu, co je Eiffelovka. Veškerá místa, kde se objevují české osobnosti, jsou pro ně nepochopitelná. Někdy je těžké vysvětlit vůbec to, zda se jedná o ženu nebo o muže. Na konci cvičení, kde se popisuje život Boženy Němcové, se mě studenti zeptali, jestli je Božena muž nebo žena.

Další skutečnost, která je pro ně těžko srozumitelná, je pojetí dovolené. V Číně prakticky neexistuje dovolená. Studenti často nechápou, proč někdo potřebuje pas a vízum i v jiné situaci, než když jede za prací navždy. Potom se pozastavují nad tím, že jde celá rodina do divadla. Pro ně je to nesmysl. Kdo pracuje v době, kdy jsou všichni v divadle?

Texty o vysoké škole jsou nepochopitelné. V Číně je obvyklé začít co nejdříve pracovat a vydělávat na rodiče, kteří se o člověka starali, když byl malý. Je potřeba posílat peníze babičce a dědečkovi do Číny, ti se o ně také starali, když byli malí. Při popisu toho, jak se liší život v jednotlivých životních obdobích, říkají, že student pracuje, mladý dospělý také pracuje, starší člověk také pracuje, jen popis lidí v důchodu a malých dětí je srovnatelný s českým prostředím.

Moji dospělí studenti často nechápali zeměpisné názvy v učebnicích. Žijí v Praze, ale neví jistě, že je v Praze řeka, netuší, jaké jsou okolní státy a jak je Česká republika velká. Jejich den vypadá tak, že jsou v práci, jdou nakupovat a zpátky. Přírodní krásy ČR neznají a ani je příliš nezajímá o nich v učebnicích číst. Ale naprosto přesně a na minuty ví, kolik trvá který letecký spoj do Číny, kde se přestupuje, jak dlouho se tam čeká apod. Neovládají cvičení, kde se popisuje, odkud kdo je. Neví, kdo je Václav Havle, Shakespeare, ani kde leží Anglie.

Rodinný život popisovaný v učebnicích je jim také v něčem nesrozumitelný. Nechápu rozvod, chápou, že existuje, ale nerozumí tomu, proč je to zde tak normální.

4. Jak Vám a Vaším studentům vyhovují cvičení použitá v učebnicích?

Cvičení jsou problém, protože čínské učebnice jsou v porovnání s našimi velmi málo kreativní. Většinou jde o doplňování koncovek do textu apod. V českých učebnicích se často objevují cvičení typu: doplň konec věty, např. *Včera večer jsme si povídali o* Studenti často vymýšlí identické věty, např. *Povídali jsme si o*

penězích, viděli jsme peníze, starali jsme se o peníze atd. Popisování obrázků by u nás asi nikdo neoznačil za příliš kreativní činnost, ale i s tím mají velké problémy.